

నాటకాలు

భక్తి, జ్ఞాన, పురాణ, జానపద

సత్య హరిచ్చంద్రియము

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌశిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షవృక్ష

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాదే

గురు గౌరీమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తిర్థింగ స్వామి

గురు లాహిరీ మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు హాయి బాలా

గురు ఆరదీంద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమహార్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్పుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన **భారత ప్రభుత్వపు** వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) **భారత ప్రభుత్వపు** వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020010008165

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం **ఉచితంగా** eBook రూపంలో **భారత ప్రభుత్వపు** సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

శ్రీ

సత్యహరిశ్చంద్రియము

అఱింకముల నాటకము

రచయిత :

బలిజేషల్లి లక్ష్మీకాంత కవిగారు

(శ్రీ, బుద్ధిమతీవిలాసము, సాత్రాజితీయము, ఉత్తర రాఘవీయము
మున్నగు నాటక కర్తలు)

ప్రకాశకులు :

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య అండ్ సన్సు

శ్రీ సత్యనారాయణ బుక్ డిపో

రాజమండ్రి

1954

ఈ నాటకమున వచ్చు పాత్రములు

పురుషులు

దేవేంద్రుడు

వసిష్ఠుడు

విశ్వమిత్రుడు

నారదుడు

బృహస్పతి

అగస్త్యుడు

గౌతముడు

హరిశ్చంద్రుడు

సత్యకీర్తి

నక్షత్రకుడు

లోహితాస్యుడు

పింగళుడు

రోహణకుడు } పాదలు

రైభ్యుడు

భేతాళుడు

కాలకౌశికుడు

కేశవుడు

జనార్దనుడు

వీరబాహుడు

పరమేశ్వరుడు

సూతుడు, సూత్రధారుడు, కంచుకి, వందిమాగధులు, భటులు,

గొండులు వత్తురు.

స్త్రీలు

చందమతి, మాతంగకన్యలు. కాలకంటకి, పార్వతి

వాచ్యుర

ఈ “సత్యహరిశ్చంద్రీయము” నాటకము యొక్క కావ్యరైతు సర్వహక్కులు మాకు చెందియున్నవి. కావున మావ్రాతమూలకమైన అనుమతి లేనిదే యేసంఘము గాని, యే సినీమానటులు గాని ప్రదర్శించరాదు. మఱియు గ్రామ ఘోష రికార్డింగు, టాకీస్క్రీనింగు, ఇతర భాషలలోనికి తర్జుమాలు వగైరాలు చేయకూడదు. అట్లు అతిక్రమించిన పాఠాలు మేము జరుపు సివిల్ క్రిమినల్ చర్యలకు బాధ్యులగుదురని యిందుమూలముగా తెలియజేయడమైనది.

శ్రీరస్తు సత్యహరిశ్చంద్రియము

ప్రథమాంకము

నాంది

మ. ననవిల్తుండు చలంబునన్ బయిబయి † న్నాతంగ కన్యావిలో
కన సమ్మోహనబాణ మేసినను న † త్మతేశుఁ డామీదఁ జి
క్కనిరేయెండల గుప్పుచున్నను, దదే † క ధ్యానవిన్యస్తచిం
తనమై మాఱగ రాజశేఖరు తపోనైశ్చల్య మేలున్ మమున్.

గీ. భువనకారణ మీశ్వరు † మూర్తి యేది
ఆస్తికనిరూఢి కెద్దుది † యాదిమూల
మఖిలధర్మగులులకు నేది † యాటపట్టు
అట్టి సత్యంబై యందఱ † నాశ్రయించు.

(నాంద్యంతమున)

నూత్రధారుడు—అహో ! యేమి నాపుణ్యము ! నిరంకుశనాటకాలంకారసాహితీ
రససకొనిమజ్జనముజ్ఞతమనకలంకులగు నీపరిష్కృత లేకలంకులఁ జూచిన్
దామయై నాటక భవన మలంకరించిరి. ఇంకను మారిపుడు ప్రవేశించ
కున్నాఁడేమి ?

మారి—(ప్రవేశించి) బావా ! వచ్చితి (నలుదిక్కులఁ బరికించి) అయ్య !
ఠేదియో నాటక ప్రయత్నమువలె నున్నది. రంగ మంతయు యథావిధిగా
నలంకరింపఁ బడియున్నది. అదియును గాక,

చ. అలకలు నిద్దువారు, జడ + యల్లికలన్ విరజాదు లుంచువా
రలు, వడనమ్ములన్ గరగ + రన్ జికిలీ యొనరించువారు, మై
గలవ నులందువార, లవి + గావివి యంచును మార్చిమార్చిభూ
షల నిడువారు నై గుజగు + జన్ జనుచుండిరి సర్వసాంఘికుల్.
నూత్ర—ఏమాయి ! నేడ దుదయమునఁ జేసిన ప్రకటనము నీ వెఱుంగవా యేమి ?
మారి—ఏమని యాప్రకటనము ?

నూత్ర—ఏమనియా ? ఆంధ్రదేశమున చాలకాలము పేరు ప్రఖ్యాతి గాంచిన
గుంటూరు హిందూ నాటకసమాజముచే మొన్న మొన్నటివఱకు పెక్కు
సారులు ప్రయోగింపఁబడి నేడు సర్వజనాదరణీయమై యత్యంత నీతిదాయ
కమై యొప్పుచున్న “సత్యహరిశ్చంద్రీయ” నాటక మిచ్చట నీరాత్రి
ప్రదర్శింపఁబడునని;

మారి—ఇది మన లక్ష్మీకాంతకవి రచించినదేకద !

నూత్ర—అవును.

మ. సరవిన్ బుద్ధిమతీ విలాసము, హరి + శ్చంద్రీయమున్ శ్రీసుదు
త్తరరామాహ్వయనాటకంబునల సఃశ్రాజిత్సుతోద్వాహమున్
స్థిరపుణ్యప్రదముల్ రచించె నతఁడే + దృశ్యప్రబంధోరు వై
ఖరి గేల్గొడ్చి పురాతనాధునిక రం + గత్సత్కవిశ్రేణికిన్.

(సేపథ్యమున)

మ. క్రతువు బృహ్మ లొనర్చినన్ నిరతమున్ + గంగాదిపుణ్యాపగా
తతులన్ ముగ్ధిన, గోశతంబులను స + ధాత్రీసురశ్రేణి క
ర్పితముల్ చేసినఁ జెందవచ్చునె బలా + రీ! నిత్యసత్యవ్రత
స్థితఁ డార్జించు సుపుణ్యకీర్తులను గొం + చెంబేని నెవ్వనికిన్.

నూత్ర—(ఆకర్ణించి) ఆతఁడె నీ తోడియల్లుండు వసిష్ఠుడై నర్తించు చున్నాఁడు.
అనుమానముచతనంవిధానంబున నర్తించును. [నిష్క్రమించుట]

ఇది ప్రస్తావన.

రంగము—సురసభ

[పిమ్మట వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర నారదాదిమహర్షులతోడను, బృహస్పతితోడను
దేవేంద్రుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

వసి—‘క్రతువు లెక్కు లొనర్చినన్’ అను పూర్వోక్తపద్యము పఠించుచున్నాడు.
దేవేంద్ర—మునిజనవరిష్ఠా! వసిష్ఠా! శత్రువ్రణమునుగుఱించి చక్కగా వక్కాణించిరి.
వసి—దేవేంద్రా! వేపల్కులెల? శత్రుంబు పరబ్రహ్మస్వరూపంబు గాన నద్దాన
సకల ధర్మంబులు సకల శత్రుగ్రంథులు వెలయుచుండు. అద్దాని ప్రభావంబు
ననే పరమేశ్వరుండు జంగమస్థావర విశిష్టంబులైన భువనంబుల సృష్టింపను
లెంపను వారియింపను సమర్థుడయ్యె. వెండియు వికల్పకాన్యం లైన
యన్మహామహాని సకల్పం బదియే కాన,

శా. సత్యంబే సకలార్థ సాధక మగున్ ♦ సత్యసింహం డొందు నౌ
న్నత్యంబెల్లెడలందు, సత్యమునక ♦ న్నన్ మిన్నయాధర్మముల్
స్తుత్యంబుల్ మఱిలేవు, సత్య ♦ మె ఘలించున్ నాటికిన్ నేటికిన్
సత్యాలాపి యొకండె నిత్యుడు, ప్రపంచస్థాయి సత్యం బగున్.

కావున సర్వదా సత్యనిష్ఠ యనుష్ఠేయంబు; శత్రువ్రతం బాచరణీయంబు. ఎట్టి కష్ట
కాలంబునందైన శత్రుంబు విడువకుండిన నయ్యదియే కడకతని నుద్ధరించును.
బృహ—బాగు! వసిష్ఠా! బాగు!
అగస్త్యుడు—వసిష్ఠా! ధర్మపథన్యాసం లైన నీ యుపన్యాసంబు సమంజసముగా
నున్నది.

నార—మైత్రావరుణీ! అతిమూత్రం లైన నీ వాక్మధుర్యము శ్లాఘాపాత్రముగా
నున్నది.

గౌతముడు—బ్రహ్మర్షి సత్తమా! బ్రహ్మబృంధంబైన నీవు వచించిన దంతయు
యథార్థము.

విశ్వా—(స్వగతము) ఛీ! స్వర్గమునకు వచ్చినను నొడియేకులు దప్పలేదన్న టిక్క
డను నాకు వసిష్ఠుడే దాపుర మయ్యెను. ఈతండు నోరు మెదలించిన
మాత్రంబున నీజన్మిగట్టు దపసులెల్ల భట్టులచందంబున శ్లాఘించుచుండురు.
నావృద్ధయమున కిప్పుడు చిచ్చు ముట్టించినట్లున్నది. ఏదో యొక కారణము
కల్పించుకొని నీలి పోరాటము వెట్టికొని యాతనికి నేర తేభంగయైన శ్మశ్రుక
ధంగము చేయక మోక్షము.

నార—(స్వగతము) వసిష్ఠవిశ్వామిత్రు లిరువు రొక్కచో గూడియుండుటచే సభ నాకిప్పుడు కన్నులపండువుగా నున్నది. ఇక్కడ నిప్పుడు చక్కవికలహము లభింపవచ్చును. విశ్వామిత్రునికి కొంచెము పురిపెట్టి చూచెదను. (ప్రకాశముగా) విశ్వామిత్రా ! ఈ వసిష్ఠుని యుపన్యాసంబు నీకేమియు నుచించినది కాదాయేమి ? మాటాడ కూరకుంటివి ?

విశ్వా—(అపహాస్యముగా) నిరర్థకమైన యాతని యుపన్యాసంబును మీరందఱు సంతసించితిరికదా ! చాలు.

వసి—విశ్వామిత్రా ! నాయుపన్యాసంబు నిరర్థకమా ?

విశ్వా—ఆహా ! ముమ్మాటికి నిరర్థకమే.

వసి—ఎందుచేత ?

విశ్వా—ఎందుచేతనా ? నోటికి వచ్చినట్లు పెక్కు ధర్మంబు లుపన్యసించవచ్చు. అయ్యది లోకములం దాచరణలోనికిఁ జేవలయు. ఆచరణమునకుం బనికి రాని సీధర్మశాస్త్రంబు లెందులకు ? ఎల్లవారు సులభముగా నాచరణమునందుంచుకొనుటకై సత్యవ్రతమునుగుఱించి శుక్రుండెట్లు చెప్పినాఁడో చూడు

వసి—ఎట్లు చెప్పినాఁడు ?

విశ్వా—

ఆ. “వారిజాక్షులందు † వైవాహికములందు
బ్రాణవిత్తమాన † భంగమందు
చకతగోకులాగ్ర † జన్మరక్షణమందు
బాంకవచ్చు నఘము † వొంద దధిప !” అని

ఇదియే సమంజసముగా నున్నది. ఎట్టి యిక్కట్టులందైన సత్యంబు విడువ గిట్టదని నీవొక్కండవు వక్కాణించినంతమాత్రంబున నొక్కం డక్కరణిం బ్రవర్తించు వాడుండఁడు.

దేవేం—కుశికనందనా ! నీ యుక్తి యుక్తియుక్తముగా లేదు. ఏలయన శుక్రుని ధర్మశాస్త్రమువలన నవసరము వచ్చినప్పుడెల్ల నబద్ధ మాడవచ్చునని తేలుచున్నది. ఒక్కసౌకిల్యాదిగుణములఁ బరిక్షింపవలసినసమయ మాతని యిక్కట్టులయందుగాని స్థాఖ్యములయందుఁ గాదు. ఆపత్కాలంబునఁ జలింపని వాడే దైగ్యవంతుఁడు. ఎట్లన,

గీ. సరసులగు పండితుల విమ † ర్శనము లెల్ల
గడచినదెకద నిర్లబ్ధ కావ్యమగును;

విశ్వా—ఏమీ! మాకాపరాభవము! (హుంకరించు చున్నాడు) అతడు చెప్పిన దంతయు నబద్ధమని నే నిప్పుడు సిద్ధాంతము చేయుటకు సిద్ధముగా నే యున్నాడ, చెప్పనిమ్ము.

వసి—దేవేంద్రా! నీ వడిగిన ప్రశ్నకు నేను దైవసాక్షిగా నుత్తరం బిచ్చెద. మునీం ద్రులారా! ఆకర్ణింపుడు. కలదు గదా, భూపతీ తిలకంబునకుఁ గిలకాయా మానంబగు నయోధ్యాపురవరంబు. అందు,

శా. చాతుర్వర్ణ్యవిధానముల్ నడుపుచున్ ♦ సత్యంబు, ధర్మం బహిం
సాతత్త్వాదిగుణంబులన్ బ్రజల యాచా ♦ రంబు, శాసించి, వి
ఖ్యాతశ్రీధర నేలువాఁ డఖిలదీ ♦ నానాధరతూదిదృతౌ
తాత్పర్యదయాతిసాంద్రుఁడు హరిశ్చన్ ♦ ద్రుఁడు నిస్తంద్రుఁడై.
అతం డొక్కఁడే త్రిభువనంబుల సత్యసంధుఁడు.

విశ్వా—(స్వగతము) ఈతఁడు మాసాటి రాచవట్టియగు త్రిశంకుపట్టిని సత్యమూర్తి యని వర్ణించుచుంటు నాకుఁ గర్ణరసాయనముగానే యున్నది గాని, యేది యెట్లున్న నాకు గర్భశాత్రవుండగు నీవనిష్ఠుపక్షమును నేను పూర్వపక్షము చేయవలసినదే గాని యంగీకరింపరాదు. కావునఁ బోరాటంబున కిట్లుపక్ర మించెదగాక (ప్రకాశము) వసిష్ఠా! నీవెవనినో సత్యమూర్తియని పేర్కొంటివి? మేము పరావనఁ జక్కఁగా వినుమెలిమి. మరల నొక్కమాటు పేర్కొనుము.

వసి—ఒక్కమాటుగాదు, ముమ్మాటు పేర్కొనినయెడఁ. హరిశ్చంద్రుఁడు, హరి శ్చంద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు.

విశ్వా—(కోపముతో) బేరా! వసిష్ఠా!

సుగంధివృత్తము—రాగము—కీరవాణి, తాళము—రూపకము.

చాలు కట్టిపెట్టు మీవిసాళిపల్కు రచ్చలో
కూళ! మెత్తురే? ధనంబు కోట్లు నీకు నిత్తురే?

వసి—ఏల హుంకరించె దిప్పు డేమి తప్పు వచ్చెరా!

కాల్కుఁ జూచి కయ్యమాడఁగాఁ దలంచినాడవే?

విశ్వా—పోలనట్టి మోటలాడఁబోలునే? మధాంధుల!

ఆనదుల్ నృపాధముల్ కురాత్తు! సత్యమిప్పులా?

వసి—ప్రేలరీ ! త్రిశంకుపట్టి పృథ్వీరాజనూత్రుఁడా !

పాలిన ప్రసిద్ధ సత్యవాక్పవిత్రగాత్రుఁడే !

విశ్వా—వసిషా ! చాలు నీవాచాలత్యము. పాపాకరంబగు మర్త్యలోకంబున నున్న బాలతోఁ దుష్కర్మంబులయం దాతి తేజీన రాజకులయనం దొక్కండు సత్య సంధుఁడు గలఁడని సిద్ధాంతీకరించు చున్నావుగా? తరతరంబులనుండియు నతనియింటఁ బురోహితత్యంబుఁ జేయుచు బొట్టబోసికొను చున్నందుల కొహరిశ్చంద్రునిపై నీ కీ యభిమానమా ! “విస్సన్న చెప్పినదే వేదము” అన్నట్లు నీవు చెప్పినట్లెల్లవా రంగీకరింతురను దురభిమానముచేఁ గాఁబోలు, కానిదానికై నందతికంటె ముందుగాఁ గాలు దువ్వుచున్నాఁడవు, ఛీ! ఛీ! భూతభవిష్యద్వర్తమాన కథావిదులగు నిట్టి తపోధనులచేత నిండియుండిన యీ దేవసభామధ్యంబునఁ ద్రిలోకంబులఁ దన యతిచేతయం దిడుకొని సహస్ర నేత్రములచేతను సమస్త లోకవిషయములం గనిపెట్టుచు నన్నిటికి సాక్షి భూతుండైన యీ దేవేంద్రునితో నక్కఱకు మాలిన పెద్దతికము పైన వేసి కొని యిట్టి మృషాలాపములాడుట కిష్టదు నీ మెడమీఁద కేమి కత్తి వచ్చి నది? ఎవ్వరికిం జెలియని యా హరిశ్చంద్రుని సత్యసంధత నీ కొక్కనికి మాత్రమే తెలియుటకు నీ మొగమున నే ప్రార్థువాడిచినదేమి? హరిశ్చంద్రుఁ డట ! సత్యసంధుఁ డట ! తా నెఱుంగునట ! సఖ్యులారా ! వినుడే. శ్రష్టా ! వసిషా !

మ. వడలున్ బిక్కిలముల్ ఘృతంబు పెరుగుం ♦ బొల్కాంసఖండంబుల ప్పడము ట్కుత్తుక బంటిగాఁ దిని సురా ♦ పానక్రియన్ మత్తులై చెడి తబ్బింబుల గూయు రాజు లెచటో ♦ చింతింప నశ్యంబెటో జడుడా ! నీగగనప్రసూనకథలన్ ♦ జాలించి నోర్చుయుమా.

దేవేంద్రా ! మునింద్రులారా ! ఈ దుష్టకసిష్ఠుండు హరిశ్చంద్రుండు సత్యసంధుఁడన క్షంతము జరుచుకొనుచుఁ దన కల్ల పగ్గిలయం బ్రకటింపఁ గూనిన దురాలా పరణుల మీరు విశ్వసింపకుండు. లోకంబుల నెక్కువంపు సత్యకిలుం దెవఁ డును? దేవదనుమాట నిస్సందేహము. నిర్ధారణము. నిశ్చయము. (హర్షుండును) నార—(స్వాగతము) విశ్వామిత్రుఁడు బాగుగా రేగినాఁడు.

వశి—ఛీ ! విశ్వామిత్రా ! అపాత్రా !

మ. చెడుగా ! యింకను మానవైతివి పర ♦ శ్రేయోపహవ్యాధృతిన్ ముడకుం బోకల నిన్నుఁబోలు మరితా ♦ త్కృత్యనవేలాన్మృతన్

గడు దూషించినఁ దద్యశోంకమునకున్ ♦ గానున్నదే నింద్యమా
నడి మత్తాళి త్యజించినన్ గొఱతయే ♦ సంపెంగ నత్తావికిన్.

ఓరీ ! దుర్మతి ! ఇప్పటికి నీనైగర్లికదుస్స్వభావము మాఱినదికాదే ! ఆత్మ
స్తుతియుఁ బరనిందయు దుర్జనసులభంబు లని తెలిసియు నట్టి నీచగుణంబులనుండి
నీచిత్తంబుఁ దొలంగఁజేయలేక పెనుగులాడుచున్న నీతనంజేల, కౌల్పనా? సభయం
దార్మ్యులడిగిన ప్రశ్నంబునకుఁ బ్రత్యుత్తరంబు తెలిసియు నుచితభక్తి నెఱుంగఁజేయ
కున్న నరకప్రాప్తి కలుగునను ధర్మకాస్త్రవిధుల ననుసరించి, సకల లోకవిదితంబై
సమస్త సురమునివర్ణనీయంబై యనన్యసామాన్యంబై విడంబించు నెవ్వని నిత్యసత్య
సౌశీల్యంబు ముజ్జగంబులకు నొజ్జబంతి యనఁదగునో, యట్టి సత్యకీర్తి హరిశ్చంద్ర
చక్రవర్తిం గుఱించి, యున్నవాస్తవమును నించుకయైన మిగిలి వర్ణింపక యీశభ
యందు నేను వక్కాణించుచుండ నిర్దేతుకంబుగా నేలఁ గయ్యంబునకుఁ గాలుఁ
ద్రవ్యదవు? ఇచ్చటి సభాసదులెల్ల వీనుదోయిశ్శం ద్రావు నాతని సత్యకథాసుధా
రసంబు నీకు నొక్కనికి మాత్రము విషప్రాయమయ్యెనేమి? మూఢా ! ఊరక లేని
పోని పెత్తనములఁబైపేసికొని, నేనును నొకఋషి నే యనుకొనుచు మాయదంఱలో
దళనెత్తుకొని తిరుగఁగలిగిన నీకున్న యీకొంచెపుమర్యాద గూడ నేల చెడగొట్టు
కొనియెదవు? ఊరకుండుము.

విశ్వా—ఛీ ! పాపిష్ఠా ! వసిష్ఠా !

ఊ. ఒక్క నృపాధమాన్నము ♦ మదోద్ధతుఁ బేర్కొని సత్యమూర్తియం
చిక్కడఁ బెద్దఁజేసి నుతి ♦ యించుచు, గాదనువారి నెల్ల మ
త్రెక్కిన మాటలాడుచు భ ♦ లీ ! నిగసించెదవా? వసిష్ఠ ! నీ
టక్కరికూత లానృపుక ♦ డన్ బ్రకటింపుము పొట్ట నింజేడున్.

దురాత్మా ! ఆసంబద్ధప్రగల్భా ! నీచరాజాభిమానీ ! లోకాతీతవిషయం
బుల నిశ్చయంబులని రాలు గ్రుద్దురుఁ గాఱుఁగూతలు గూయుచున్న నీకు నేడు
వాగ్బంధనము కౌపలినినదే. దుర్మతి ! వాతాతపవర్షంబుల కొర్చి త్రిలోక భయంక
రంబగు తపోనియతిచే ఖిలాక్షునంతవాని లోఁగొన్న నాతపంబు నేకౌల్పనంతటి
మహర్షి వైతివిగా ! బ్రహ్మబంధుఁడా ! నాకుఁ గొంచెపుమర్యాదయేమి? దేవేంద్రుఁ
డడిగినదే తడవుగా నొక్కడ నున్న మునిబృందారకు లందఱికంటె నగ్రసరుండ
వైనట్లు ముందుగా బయలుదేలి నీకున్న పురోహితత్వపు మర్యాదను బదువురతోఁ
బ్రకటింపుకొన్న నీ తెలివితండలు సంతసించినారదే. ఓరీ ! ఆత్మభాషుదాయకా !
దేవేంద్రుడైనను నొక్కడివారి నందఱు నడిగెఁ గానని తొక్కనిమాత్రము

బొట్టును గాటుకయుఁ బెట్టి పేరంటమునకుఁ బిరిచెనా? వీరందఱకుఁ జెలియని విషయము నీకు మాత్రమెట్లు జెలియునో? చూడు.

నీ, బడబానలముతోడఁ ♦ బాధోధు లొక్క గ్రు
 క్కనఁ గొన్న ఘనుఁడీయగ ♦ స్తుకన్న
 ముక్కంటి నెదిరించి ♦ ముంగాల సెగకన్నుఁ
 బూనిన యీభృగు ♦ మానికన్న
 కినిసి యీదేవేంద్రు ♦ శను వెల్ల వే గను
 న్మలచిన యీగౌత ♦ మమునికన్న
 సృష్టికిం బ్రతిస్పృష్టి ♦ జేసి నీతల దన్ని
 బ్రహ్మభవించి సు ♦ ప్రధితుఁడైన
 ఈకుశికనందనుని గన్న ♦ నెందు నీవు
 పెద్దవో ముందుఁ జెప్పు మీ ♦ నుద్దులే ?
 వేల్పుఁ బేరోలగమున మై ♦ విఱిచికొనుచు
 పద్మలాడఁగనే నీవు ♦ పెద్దవై తె ?

చాలు ! చాలు ! నోరుమాయము. పాపము కంతకోవఁబడి యఱచితిని. కొంచెము వాక్పరిశ్రాంతికై యింత కమండ లూదకమునైనఁ బుచ్చుకొనుము.

నార—(వసిష్ఠునితో రహస్యముగా) వసిష్ఠా ! అధికప్రసంగియైన యీవిశ్వామిత్రుని నోటి కొక్కమాటు తాళము వేయలేవుగా ?

శశి—ఈ దుర్మార్గుని ప్రేలనిమ్ము. వీని లెక్కచేయువా రెవరు ? గంధసింధురము రాజమార్గమునఁ బోవుచుండఁ గుక్కలెంత మొటిగిననేమి ?

నార—(ప్రకాశముగా) వసిష్ఠా ! అతనివిషయమై నీవు నాతోఁ బ్రసంగింపకుము. నేనేమో తనపైనఁ గొండెములు చెప్పుచున్నట్లంటు తలంచు. (రహస్యముగా) దుష్టున కెప్పుడు దూరముగా నుండుట మంచిది. (ప్రకాశముగా) నాకు మీరిరువురు సమానులే !

విశ్వా—ఏమీ నారదా ! స్తుతిపాఠములచే బొట్టబోసికొను నీతని నాతో సమానము చేయుచున్నావు? నేను నిరంకుశమైన తపోమహిమచేఁ బ్రకాశించుచున్నానుగాని యీతనివలె నొక నీచత్వత్రియాధముని ముఖస్తుతులు చేయుచు ధనము సంపాదించుచుండలేదు.

వసి—ఓరీ! ఆత్మక్లాన్తి! మన తపోమహిమంబుల తారతమ్యంబులు సమస్త లోకంబులవారికి విదితములే. ఊహక నీగుట్టు నీవే తవ్యకొనకుము. భ్రష్టా! తొలుత నీతపోనిష్ఠాభ్యుదయంబునకు ముఖ్యహేతుభూతుండ వగు నన్న నీవు గురుభావంబున మన్నింపక నిందించిన పాపము చాలక, దుర్గుణాధికులగు నీవంటి వారికిఁ బదిమందికి బుద్ధి చెప్పఁదగిన యాహరిశ్చంద్రనిసహితము దూషించుచున్నావేమిరా? ఛీ! ఛీ! నీజన్మమువలన క్షత్రియకుల మొక్కటియేకొక్క తపోధనంబునహితము కళంకీభూత మగుచున్నదికదరా?

విశ్వా—ఓరీ! బ్రాహ్మణాధమా! ఆశేష కస్తుజాలంబుల సృష్టింప రెండవ బ్రహ్మైన నేనురా నీకు శిష్యుండను? వింటిరా! సభాసదులారా! ఈదురాత్ముని యధిక ప్రంగంములు! మీకును నీ దేవేంద్రునకును రుచ్యములుగా నుండిన నుండుగాక! మాకు మాత్రము మహానింద్యములుగాఁ దోచుచున్నవి.

నార—విశ్వామిత్రా! ఈ వృధావాగ్వియముతో నేమి ప్రయోజనము? ఈ పసిమృండు సత్యసంఘం డని వర్ణించిన యా హరిశ్చంద్రుని బొంకించునంతటి సమర్థత నీకడ నున్నచో ముందునకు వచ్చి నిలువఁబడుము.

దేవే—(స్వ) ఓహో! ఈనారదుఁడుకలహమును మఱింత పెంచుచున్నాఁడుగదా!

విశ్వా—నారదా! నీవు చక్కగాఁ జెప్పితివి, వసిష్ఠా! నీకును నాకును నీవృధా కలహముతోఁ బనిలేదు. నీమాటల మేము సమ్యంజాలము. నీ హరిశ్చంద్రుని సత్యస్ఫూర్తి నేఁబరీక్షింతు. పట్టుబట్టి కపటంబులఁ జాట్టి ధైర్యము బోగొట్టి యారాచటెట్టిని నెట్టులైన గావలసినన్ని బొంకులాడింతు. ఏది! పంచమేవి వైచేదవో ముందునకు రమ్మ అని (లాగుచున్నాఁడు.)

నార—వసిష్ఠా! నీవీసమయమున వెనుకంజ వేయరాదు.

వసి—ఓరీ! ఆపాత్రా! విశ్వామిత్రా! ఏటికి దుర్లుప్తమైన కార్యమును బూనెదవు?

గీ. ప్రళయనిర్ధాత మఱచేతఁ ♦ బట్టవచ్చు
హేమశైలంబుఁ గొనవ్రేల ♦ నెత్తవచ్చు
దివిని భూమిని రెంటి సఁ ♦ ధింపవచ్చు
ధర హరిశ్చంద్రు బొంకింప ♦ దరముకాదు.

మ తి యు

పారావారములింకనీ, కులగిరి ♦ వ్రాతం బిలన్ డొల్లనీ
తాతాసంఘము డుల్లనీ, త్రిభువన ♦ ధ్వంసంబు చేకూఱనీ,

గారీశుభ్రకుటీనిర్మితా మహాః ♦ గ్రజ్జాల చల్లారసి,
యారాజేంద్రసింహుబద్ధమాడునె? దుఃరాత్మా! యేటికీబింకముల్.

కాసి, నీకర్మంబు నీ వసుభవింపకతీరదు. సభ్యులారా! ఈ ధూర్తుండు తా హరిశ్చం
ద్రుని బాంకించెదనని పంతములాడుచు నా పన్నిద మపేక్షించుచున్నాడు.
కాన నిదే నాప్రతిష్ఠ మిరంద తాలింపుడు.

మ. శిరమెల్లన్ గొరిగించుకొంచు స్వతప ♦ శీలంబులన్ మాని,
సాటియుషల్ ఛీ! యన సిగ్గులేని పరిపా ♦ టిన్ గల్లుపెల్లానుచున్
నడుపుస్కన్ ధరియించి, యుత్తరదిగం ♦ తప్రాప్తి నూరేగదన్
ఖరవాహంబున వాడవాడలును నా ♦ ట్నానాథుఁడే బాంకినన్.

[బాపురే బాపురే యని సభ్యులు కరతాశంబులఁ జేయుచున్నారు.]

విశ్వా—సభ్యులారా! యేటి కీకాకిగోల? ఒక్కత్తప్రియాధముని బాంకింప నింత
రాధాంతసిద్ధాంతములు కావలయునా? ఈ మూఁగుండు ప్రజ్ఞకై పెనఁగు
లాడుచున్నాడు గాన నా పన్నిద మిదే వినుండు, నే నాహరిశ్చంద్రుని
బాంకింపలేనిచో

మ. హిమశైలంబున వాయుభక్షణుఁడనై ♦ మృత్యుంజయుం గూర్చి
దివ్యమతిన్ జేసిన మత్తపక్షిలమునం ♦ దర్ధాంశమున్ ధారవో
సిమహిన్ బెక్కుమహాయుగంబు లమిత ♦ శ్రీమీఱ నేలించి స్వ
ర్గమునం దీసుర రాజపీఠమునఁ ద ♦ ద్రాజోత్తమున్ నిల్పుదున్.

దీనికిఁ దప్పిన నేనాపర మేశ్వరునిపాదంబులకుఁదప్పినవాఁడనగుదును కావున వసిష్ఠా
శా. పోరాటం బింక నేల? నీయెదుటనే ♦ బాంకింతు నీతేని నే
డే, రా పోద మయోధ్యకుం గదలిపో ♦ నీ, నీవు మున్ముందుగా
నారాజన్యున కేమి సెప్పికొనెదో ♦ యానీతులన్ జెప్పికొ
మ్మేతేచే చనుదెంతు మించినదిలే ♦ దీ రేపటన్ మాపటన్.

వసి—ఓరీ! జడమతి! తొలుత నాయితేల కలువ సత్యమూర్తిగ సృష్టించియుండ
నే నతని కిచ్చడు జెప్పవలసిన నీతు లేమున్నవి? వెకిలీ!

సీ. పూవు పుట్టినతోడనే ♦ తావి గొలుపు
 సద్గుణపుఁ జిన్నెలట్టులే ♦ సజ్జనులకు
 విసము పుట్టినతోడనే ♦ పొసగు చేదు
 దుర్గుణపుఁ జిన్నెలట్టులే ♦ దుర్జనులకు.

విశ్వా—ఈ దాంబికపు వచనంబుల కేమిలే నీకు గర్వభంగమగు కాల మానన్న
 మైనది. తొందరపడకుము.

దేవేం—ఏమి విశ్వామిత్రా! నీవు మరల గలహము పెంచుచున్నావు? నీ ప్రయత్న
 మున నీవుండక ప్రయోజనముయాలిన మాటలతో నీకేమిచని? ఇప్పటికైనా
 శాంతింపరాదా?

విశ్వా—(కోపముతో) ఏమోయి! యింద్రా! మేమిందఱును ని న్నొక పెద్దఁజేసి
 యీ చింతామణిపీఠంబున నుంచినందులకా నీకింత కావరము? నీకు నురాధి
 పత్యము దొరికిందని పొగరుచే గ్రుడ్డువచ్చి పిల్లను వెక్కిరించిన చందంబున
 మాకే యెదురుతిరుగసాగినావురా? దేహ మెల్ల గన్నులమయమైనను నీయధి
 కారమెంతవరకో యెఱుంగవైతివి.

సీ. గౌతము పడిపంచ ♦ గాచి యద్దమ రేయి

“గొక్కొక్కోక్కో” యని ♦ కూసినపుడు

రాకాసి మూఁకల ♦ ధాకకున్ భయమంది

గుంటగుంటలనీరు ♦ గ్రోలినపుడు

పక్కిఁతేనికి సుధా ♦ భాగధేయము నిచ్చి

బ్రతికింపుమని కాళ్లఁ ♦ బడినయపుడు

బ్రహ్మహత్యదోష ♦ ఫలమంది నహుషుచే

స్వారాజ్యమును గోలు ♦ పడినయపుడు

ఇట్టి నీయధికారమే ♦ గట్టుఁజేరె

ముఱివునఁజ్ఞానె యింటిలో ♦ హఠువ! నీకు

పడుమ సిరి వచ్చి కలిసిన ♦ వెడఁగు బుద్ధి

యర్ధరాత్రంబు గొడుగు ♦ తెచ్చువకయ్యెన్న?

ఓరీ స్వాధికార గోస్వస్మత్త వ్యర్థప్రలాపీ ! నీ కీ యధికారము కాశ్వతమని తలంచుచున్నావాడేమి ? నీవీచింతామణిపీఠంబున కర్ణుండవు కావని మాచిత్తమున కెప్పుడు దోచినదో యాక్షణంబె నీవు నీమూట ముల్లెఁ జంకఁబెట్టుకొని కావని క్రంతలకు “అలో లక్ష్మణా” యని లేచిపోవలసి వచ్చినవాడవే. నీ ప్రతాపములు నాముందుగాదు. నోరుమాలిన యీగౌతముకడ సాగింపుము.

గౌత—అహా ! యీదుర్మార్గుఁ డింద్రవనీష్ఠులనే గాక నన్నును దూషించుచు, నా గుట్టు బయలుపేయుచున్నాఁడు. నే నిక్కడ నుండరాదు.

(నిష్క్రమించును.)

దేవేం—అకటా ! దుష్టులకు హితము దెలిపినను నహితమై లోఁచుగదా ?

నార—బృహస్పతీ ! ఈ విశ్వామిత్రుఁడు మన దేవేంద్రుని నిందించుచుండ నీవు కూడ నోరుమాలినవానివలె నూఁకుండుట యుచితమా !

బృహ—విశ్వామిత్రా ! నీకు మతిపోయినదాడేమి ? అందఱు దూషించుచున్నావు.

వసి—అచార్య ! ఈ మూర్ఖునిలో నీకేమి పని?

బృహ—ఔను ! గయ్యశిష్యుండము నెట్లు త్యజింపవలెనో యీలాటి దుష్టులతో వాదము గూడ నట్లే త్యజింపవలయును.

విశ్వా—ఔనోయీ ! నీచవసిష్ఠా ! దురభిమానీ ! ఈలాటి నీకులు స్వవిషయము నందు నీకుఁ బనికెరాకపోయినవి.

అగ—విశ్వామిత్రా ! మన మింకఁ బోవుదము. బృహస్పతీ ! ఇంద్రా ! వసిష్ఠా ! పోండు. (విశ్వామిత్రుఁడు తీసికొనిపోవుచుండ)

విశ్వా—వసిష్ఠా ! అడివపంజెము తప్పిపోవుగదా ?

వసి—నూర్యచంద్రులు గతులు తప్పినను తప్పును.

విశ్వా—అట్లయినఁ బడ. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

దేవేం—అచార్య ! పోవుదము రమ్మ. నేఁడు నిష్ఠారణకలహముతో సభ ముగిసి నందులకుఁ జింతించెద.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

శ్రీరస్తు

సత్యహరిశ్చంద్రీయము

ద్వితీయాంకము

[అలోచన ముగించుచుచు విశ్వామిత్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

దుర్ఘటమైన కార్యక్రమము పైవేసికొన్నందుల కనివార్యముగా దాని నిర్వహింపవలయును. ఇందు నాకు జరుమా పరాజయమా యని ముందు యోజించెద. (అలోచించి) హరిశ్చంద్రుఁడు నా మాయజాలంబులఁ బడక యబద్ధమాడకున్నను సాటిరాచపట్టి గత్యక్తి ప్రపంచస్థాయిగా నిలువఁ గారణమైతి నను సంతసంజే నాకు జయంబగు. బాంకనా వసిష్ఠున కున్నంత సంకటము నాకు లేదు. అయినను (గర్వముతో) విశ్వామిత్రుండ నగు నాకు నపజయ భయమేటికి ?

మ. క్రతుభుక్సంతతితోడఁ బోరి, సురలో ♦ కం బొండు గల్పించి దివ్యతపశక్తిఁ ద్రిశంకునం దునిచె నే ♦ భవ్యుండు, ప్రాకస్మప్తికిం బ్రతిస్పష్టిన్ ఘటియించి బ్రహ్మపద మే ♦ రాజర్షి సాధించె, నట్టి తపోరాశి తలంప వాని కదె వా ♦ టిల్లున్ జయారంభముల్.

కావున నే నిష్ఠుడు హరిశ్చంద్రుని యాస్థానమునకే పోయెదను. (గర్వముతో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

ఇది విష్ణుంభము.

[పిమ్మట హరిశ్చంద్ర సత్యకీర్తులు తగిన పరిజవములతోఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]
వందిమాగధులు-కవిరాజవిరాజము (గేయము, బేహగ్-ఏకతాళము)

జయము నిరత్యయ సత్యనిధి ! రిపు ♦ జాల భయంకర దివ్యరథి !
జయము చతుర్విగమోక్తవిధి ! సువి ♦ శాలదయా త్తమనశ్శరథి !
జయ మినవంశపయోధిమణి ! విల ♦ సత్కృమవిక్రమభాద్యమణి !
జయము త్రిశంకుకుమారమణి ! స్వభు ♦ జాయుగ హరిధరారమణి !

హరి—సత్యకీర్తి ! మనరాజనూయాధ్వరంబుచక్కఁగ నే నెఱవేరినది. కానిపూజ్యుఁడైన విశ్వామిత్రమహర్షి దయచేయకుండుట కొంత కొఱతగానే యున్నది.
సత్య—రాజేంద్రా ! తాకివలనలె వనాకసులగు మనిజనంబు లాచారభంగమున కోర్వరు. అందుచేత వారాశ్రమమువిడిచి రావీలులేకయుండియుండవచ్చును.
భద్రుఁడు—(ప్రవేశించి) విశ్వామిత్రమహర్షి వచ్చుచున్నాఁడు.

[హరిశ్చంద్ర సత్యకీర్తులు వారి కెదురేగుచున్నారు]

(పిమ్మట యథోక్తముగా విశ్వామిత్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(హరిశ్చంద్రుని జూచి తనలో ఆహా ! యీ పురుషసింహుని దేజోమూర్తి సర్వదా రమణీయముగదా !

చ. పరిచితమయ్య నాకుఁ గడు ♦ బాల్యమునుండియు, సుప్రసాద వి
స్ఫురితము, రాజలక్షణవి ♦ శుద్ధకళాకలితంబు, సత్య సు
స్థిరమహిమాభిరామము, సు ♦ ధీగుణవంతము, ధీరశాంత మీ
నరవరమూర్తి కన్నకు యీ ♦ లక్షణ మొక్కొకవంత పొలునన్.

హరి—బ్రహ్మర్షి సత్తమా ! నమస్కరించుచున్నాఁడ. దేవర ఈ మణిపీఠం బలంకరింపుడు.

విశ్వా—అయ్యుష్టానభవ ! (స్వగతము) ఈతఁడు నన్ను యుక్తముగనే సంబోధించినాఁడు. (విశ్రమించును.)

హరి—దేవా ! ఇంతకుముందు దేవరవిషయమే ప్రసంగించుచుంటిమి.

విశ్వా—(స్వగతము) సురసభావృత్తాంత మీతని కప్పుడే తెలిసినదాయేమి ?

హరి—మునీంద్రా ! భవద్దర్శనంబున భవ్యుండనైతి. ఆశ్రమము నిరపాయముగా నుండి తపోనుష్ఠానంబులు నిర్విఘ్నముగాఁ గొనపాగుచున్నవికదా ! మఱియు

మ. తదసంతానము కోరినప్పుడు నము ♦ ద్యద్వల్కులన్ గూర్చునే ?
ర్షుల చోచ్చదకసంభృత్తిన్ ద్రిషవణ ♦ స్నానార్హమై యుండునే ?

నిరతంబున్ దనుయాత్రకై దొరకునే ♦ నీవారధాన్యంబు ? ను
స్థిరహోమాగ్ని ప్రదక్షిణార్చుల శుభా ♦ ప్రిన్ వెల్లునే నిత్యమున్.
విశ్వా—కేవల ధర్మస్వరూపుండవు. నీవు భూమండలంబుఁ బరిపాలించుచుండ
మునిజనంబుల తపంబులకు నేకొఱతయు నెట్లగు ?

హరి—దేవా ! మీతపశ్చక్తియే నన్నిధర్మమునుండి గాపాడుచున్నది.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీవలన నాకుఁ గొంత ధనము కావలసివచ్చినదోయీ !

సత్య—ఋషులలో నగ్రగణ్యత వహించుటకు రాజ్యవిభవంబులసయితము తృణప్రా
యముగా విసర్జించిన మీకుఁ గూడ ధనమేల కావలయు ?

విశ్వా—పరమేశ్వరప్రీతిగా నే నిష్ఠు డొక యాగము ప్రారంభింప నెంచినాను.
దానికై.

హరి—అలాగైన మీచే వైవస్వతవంశము చక్కగా ననుగృహీత మయినది. ముని
మాదామణీ ! మీకుఁ గావలసిన విత్త మెంత ?

విశ్వా—మిక్కిలి స్వల్పము. నీవంటివారి నడుగఁదగినది కాదు.

హరి—ఆర్యా ! ఎంతైనసేమి ?

గీ. పాత్రదానంబు సుంతైన ♦ ఫలము గాంచు

ఫలములే దెంత యిడిన న ♦ పాత్రమునకు

మంచినేల నాటిన గింజ ♦ మ్రాను గట్టు

చవిటినేల నశించు గిం ♦ జయును నపుడె.

కావున వలయు ద్రవ్య మెంతయో నెలవిండు. కృతార్థుండనాదు.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీవు మాకు స్వతంత్రుండవు కావున వినుము.

కం. దంతావళముపయిన్ బల

వంతుం డొక్కండు నిలిచి ♦ పైకిని రతనం

బెంతటి దవ్వగ రువ్వనొ

యంతపొడవు ద్రవ్యమిత్తు ♦ వా సరిపోవున్.

హరి—వలసినంత గొనిపొండు. నేను దాతగను, మీరు పరిగ్రహీతలుగను నుండుట

కన్న మిన్నయగు పుస్తాము నాకింకేమి కలదు ?

శా. లెక్కింపన్ భరమా తిపోధనము క ♦ ల్లిన్ బూర్లుతొ మీరలి

“బెక్కింపన్ దలపోసి కానలయు, గా ♦ దేన్మాటలోఁ దెచ్చి మీ
ప్రక్కన్ జక్కులతోఁడునిల్పఁడెనమో♦వాకంబుతోఁబెన్నిధుల్.

ఓదేవా ! ధనమిప్పుడే వేసడంబులపైఁ గట్టి మీవెంటనే పంపివేయుదు.

విశ్వా—వద్దు, వద్దు, మాకవసరమైనప్పుడు మేమే వచ్చి కొనిపోదుము. అంతదనుక
నీకోశమునందే భద్రపఱచియుంచుము.

సత్య—ఆర్యా ! మీధనము మీకడనే యుండుట శ్రేయము.

విశ్వా—(స్వగతము) ఏమిది ? నాప్రయత్నము నితఁడు గుర్తెఱింగినట్లే మాట్లాడు
చున్నాఁడు. (ప్రకాశముగా) సత్యకీర్తి ! మీధనముతోఁ బాటు దీనిని
గూడ కాపాడుట కష్టము కాదుకదా.

హరి—ఆర్యా ! కాపాడుట కష్టమని కాదు.

చ. మునివర ! లోకమెల్ల ధన ♦ మూలము

జ్జనులు పరార్థసంగ్రహణ ♦ సాధనంబు ల్పరికించుచుండ్రు; నం
దనునయినన్ స్వమాతనయి ♦ నన్ సతి నైనను గన్నతండ్రినై
నను దుధిఁ బ్రాణమిత్రునయి ♦ నన్ ధనమందున నమ్మనచ్చునే?

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీయందు నాకట్టి సందహము కలుగునా ?

హరి—ముసీంద్రా ! ఎప్పటికెట్టివాని కెట్టి బుద్ధి పుట్టు తెవతెఱుంగుదురు ?

సత్య—ముసీంద్రా ! మహారాజుగారు విచారింపక మాటలాడలేదు.

విశ్వా—అలాగైన నేనా విచారింపక మాటలాడినది ?

సత్య—అయ్యో ! నే నట్లు పల్కుదునా ? కాని మీ యాశ్రమమునందు దీనిని
మీరేల దాచుకొనరాదు ?

విశ్వా—ఇప్పుడు నీవు మాత్రము విచారించి మాటలాడితివి కాఁబోలు ! ఓయి
అమాయకుఁడా !

మ. అకటా ! భద్రమునేయమాక చటగొం ♦ సా!గోడియా!యెప్పుడూ
అక నేత్రంబుల మూసి నిశ్చలతపః ♦ ప్రారంభుండై యుండు మా
నికడన్ దక్కునె సొత్తుదొంగలెపుడే ♦ నిన్ దాని నాశించి దో
చుకొనన్ జేయునదేమి? దాచుకొన నచ్చోఁబెట్టెయా?బేడయా?
సత్య—దేవా ! నిరంకుశ మైన మీ తపశ్శక్తియే మీకు సర్వసాధనము కదా !

విశ్వా—ఓహో! నేటికి మీ రిచ్చిన యీ మూడు గవ్వలకై మా తపశ్శక్తిని గూడా వ్యయపఱచుచున్నావుగా? అలాగైన నొక్కమాటు నీయమని చెప్పడు పోయెదను.

హరి—అర్యా! తునింపుడు. మీయిష్టానుసారమే కానిండు.

విశ్వా—అలాగైన బోయి వత్తును.

హరి, సత్య—(నమస్కరింతురు)

విశ్వా—(బోవుచు దనలో) ఇప్పుడు హరిశ్చంద్రుడు నాచే జిక్కినాడు. ఇంక నీతని నెట్లయిన నా యాశ్రమమునకు వచ్చునట్లు పన్నుగడఁ బన్నవలయు. అందులకై నీహరమృగంబుల నిదివఱకే సృజించితినిగా! ఇంక నితఁడు నాకెట్లు లోబడఁడో చూచెద. (నిష్క్రమించును)

హరి—సత్యకీర్తి! వాగ్దత్తమైన ధనమప్పుడే యమృహర్షికిఁ జెందియుండినచో మన భారము తగ్గియుండును. ఇప్పుడు చిత్తమునకు లేనిపోని సంకటము సంభవించినది.

సత్య—పరధనము విషప్రాయముగా నెంచు మీరే సంకటములు రావు. (ప్రక్కఁ జూచి) ఎవఁడో సత్వరముగా వచ్చుచున్నాడు.

[పటాపేక్షముగాఁ గంచుకీ ప్రవేశించుచున్నాడు]

కంచు—దేవా! దేశమున కేదియో ప్రళయము సంభవించినది.

హరి—ఓయీ! అప్రియముఁ జెప్పచున్నావు.

కంచు—నాయనగారూ!

గీ. త్వద్భుజారక్షితద్వీప † ధాత్రియందు
ధర్మమెల్లెడ నాల్గు పా † దముల నడువ
సంభవించెను నేటి కీ † త్క్షణములోన
జనవరేణ్య! విశ్వామిత్ర † సరణి యేదో.

సత్య—చెప్పవలసినది స్పష్టముగఁ జెప్పక నుఱింత సంకటపెట్టుచున్నావు.

కంచు—అయ్యా! పట్టణ జనపదవాస్తవ్యులగు జనులు తమ కష్టములఁ జెప్పుకొన ద్వారమున వేచియున్నారు.

హరి—వారిని సత్వరముగఁ బ్రవేశపెట్టుము.

[పిమ్మట బారులు ప్రవేశించుచున్నారు]

కారు—బాబూ! ధంధములండి,

(త్రిభంగివృత్తము (నేయము, ఘరాజము.—ఏకతాళము)

కనికరమున మనవిని విను మనకుల † మును వెలయించెడివాడా !

నెఱతేడా ! మాయెకివీడా !

కనివిని యెపుడెఱుంగనిమకములు పొల † మున నిలయినినయట్టుల్

నలుదట్టుల్ గోరపుఁబుట్టల్

జనులఁబసులఁబారిగొని పయిరులఁ దెగఁ † దినుచు మెలగుచునుండన్

దగుదండన్ దేవరదండన్

గని బ్రతుకుదుమనియనుకొని వినయము † నను జనుదెంచితిమయ్యా

వినవయ్యా కావగదయ్యా !

హరి—సత్యకీర్తి ! ఇదేమి కైపరీత్యము !

పారు—బాబూ ! నాగతి యేమైనదో చూడు.

చ. తొడరి పొలాన నే నరక † దున్నుచుఁ బిల్లలకోడియైన నా

పడతుక నొంటిగాఁ గనవుఁ † బట్టులకున్ బసి నేదఁ బంపి నా

యొడయడ ! యేమిసెప్పుదున † యో ! పులివాతకునప్పగించితిన్

గొడుకుల నేలలోని పసి † గ్రుడ్డుల గోర మిఁకేమి తెల్పుదున్ ?

హరి—అయ్యా ! ఎంత కష్ట మెంత కష్టము.

ద్వితీ—బాబయ్యా ! నాసంగతిఁ గూడ వినుము.

చ. పొలములు పైరుపచ్చు పసి † వోయిన నే దురపిల్లగాని, నా

యలజడి యేమిసెప్పుదు దోఁరా ! యిలు నిండిన యింతలంత గం

పెడు పసికుట్ట లందఱిని † బెబ్బలికే బలియిచ్చి యొంటిన్నై

నిలిచితి గొమ్మల న్నటక † నిల్చిన మోడువలెన్ దపింపఁగన్,

హరి—పారులారా ! చింతింపకుడు. మీ చింతల నివారించును. సత్యకీర్తి !

ఇప్పుడు వేటకేగుటకన్న కర్తవ్య మేమున్నది ? చూడుడు.

సత్య—ప్రజారక్షణోద్యోగమున కిప్పుడంతకంత లెఁ గ ర్తవ్య మేమున్నది ? చూడుడు.

గీ. తనకు నేపనియున్నను † జనవిభుండు

జనుల సేమంబులే కనుం † గొనఁగవలయు

దినదినంబును దప్పక ♦ యినుండు లోక

ములను గాపాడకుండునే ♦ వెలుంగు నిచ్చి

హరి—సత్యకీర్తీ ! ఇంక వేరటజతనం బొనరింపుము.

[నేపథ్యమున వైతాళికులు]

క. కువలయతాప మొనర్చెడు

రవి యను పెనుమెకము నొంప ♦ రాజేతేరన్

గవిసిన భయమునఁ బరువె

త్తు విధంబున నూద్యుఁ డపర ♦ తోయధిఁ గ్రుంకెన్.

నీ. పలపలన్ దఱపి యెం ♦ డ లజాండమునకెల్ల

లీలగా నెఱుని ♦ డాలు గూర్చె

పరరాజునకు నిజ ♦ ప్రాజ్యరాజ్యము వీడి

వరుణదిగ్భ్రాతృకై ♦ యరిగె నినుండు

సతి, బాసి పద్మినీ ♦ సతి కాలగతి చేసి

ద్విజరాజుచేత బా ♦ ధింపఁబడియె

వలరాజు విప్రయో ♦ గులఁ గాల్ప దాకొల్పు

చిచ్చు నాసంజకెం ♦ జిగి రహించె

జక్కవ నిజాంగనకు నయి ♦ సంతసించె

సుతచిర వియోగదుఃఖనం ♦ పతితుండైన

వాహినీపతి యానంద ♦ వశతఁ బొంగె

జంద్రుఁ డుదయించె గాంతి ని ♦ స్తంద్రుఁ డగుచు.

హరి—సత్యకీర్తీ ! మన మింక బోవుదమ్మపద !

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ఇ ది ద్వి తీ యాం క ము

శ్రీరస్తు

సత్యహరిశ్చంద్రియము

తృతీయాంకము

[పిమ్మట విశ్వానిత్ర నక్షత్రకులు ప్రవేశించుచున్నారు]

విశ్వా—శిష్యా! నక్షత్రకా! లెక్కలేని రొక్కల బడిగి యొప్పించుకొని హరిశ్చంద్రుని చేజిక్కించుకొనుటయేకాక యతః డిక్కడను వచ్చునట్లు పన్నుగడ బన్నినాఁను. ఇప్పుడతని మనము నాకర్షించు శృంగారరూపరేఖా భుజంగులగు మాతంగాంగనల సృజించెద. ఇందు నీవు గూడ నప్రమత్తుడవయి సాయపడవలయును.

నక్ష—గురూత్తమా! ఏదో యొక వ్యాసంగమువలన నాచదువుమాత్రము గ్రీష్మకాలవాపిజలంబువలెనే దినదినం బడుగంటుచున్నది. చూడుడు.

శా. సాంగోపాంగముగా వసిష్ఠుకడ నభ్యస్తంబు గావించె మొన్నం గార్గేయుఁడు చేరి వేదముల, † మాండవ్యుఁడొ యేడాదియేనిం గాలేద యగస్త్యశిష్యుఁడయి తా † నేర్చెన్ దహోనిష్ఠ నప్టాంగస్వీకృతి, నాకు రాదిపుడు సం † ధ్వానందనం బేనియున్

విశ్వా—వసిష్ఠునిగురుత్వము నాయెదుట వర్ణింపకు. గట్టిగాఁ బట్టువట్టిన గడియలో విద్యలన్నియు నీకుఁ గరతలాలులకంబు గావించెద.

నక్ష—పట్టుబట్టుట యెప్పటికో?

[కిమ్మట రథారాధుడై హరిశ్చంద్రుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

ఓ శూరవ్యాఘ్రమా ! నిలు నిలుము !

చ. నిలువక నిర్మనుష్య ధర † ణీధర ఘోరదరీచయంబులన్
మెలంగుచు బక్కణంపుఁ బాలి † మేరలలో రుచిఁజూచుచుంటివే ?
పలువ ! మనుష్యమాంసముల † బారకుమిప్పుడు మచ్చరాహతిన్
గలుగు సుఖోపజీవనము † గ్రామజనాళికి నేటినుండియున్.

నూతుఁడా ! బెబ్బలి వేగముగఁ బరుగెత్తుచున్నది. రాజులపగ్గంబ సడలవిడుపుము.
నూతు—ఇదిగో విడిచితిని.

హరి—ఆహా ! రథవేగమునఁ బ్రకృతి యంతయు నెట్లున్నదో చూడు.

చ. ఎడ నెడనున్న వృక్షచయ † మేకముగాఁగఁ బెనంగి వెన్నకున్
బటునటు దోచు. గంటికిఁ గ † నంబడునట్టిది యిట్టిదంచు నే
ర్పడ దొకపట్టునన్, దిరుగు † వాడుచుఁ గుమ్మరిసారెఱిసి
పుడమియెఱుంగఁజేసెఁడిని † బో ! తన వర్తులమైన యాకృతిన్.

నూతు—చూచుచుండఁగ నే మెఱపుఁ దీశలాగునఁ బలి యదృశ్యమైనది. ఏమి
మాయ !

హరి—ఆలాగైన రథము దిగి పాదచారలమై దాని యడుగుజాడలఁ గనిపెట్టుము.
(దిగుచున్నాడు)

నూతు—(నడుచుచు) దేవా ! ఇది యేదియో జనపదమువలె నున్నది.

హరి—(పరికించి) నూతుఁడా ! ఇది ప్రకాంతమైన మున్యాశ్రమప్రాంతభూమియై
చూడు.

మ. అదిగోఁ గాల్పడరేవులున్న సెలయే † తా పొంతలన్ తెల్లుజా
జాళ్ళు తదగ్రములుకొన్నికోయఁబడిన † ట్లుందోఁచెనందుండిసాఁ
గి దవవ్వంబుగఁబోవు కాల్పడల చ † క్కిం బోదమీ చెంత
య్యదేసేవారపుటాహుతిన్ బొడములి † య్యంబై న నెత్తావియున్.

ఇంకను ముందునకుఁ బోయి విచారింతము. (నడచి) నూతుఁడా !

మ. వనవాసవ్రతకర్మతోత్తమ భువః స్వాహేతివాదం బదే
కనుఁగొ, మృచ్చటగాలిచేశ నెగయుం ధ గాఁ గొమ్మలం దాఱవే
సిన చెంగావి మడుంగు చోవతుల వా ధ సిన జేసి చెట్టల్ చిగి
ర్చినరీతిన్ బొలిచెన్ వసంతసమయ ధ శ్రీ విభ్రమాదభ్రతన్.

ఇది యొక పుణ్యాశ్రమము. ఇందు వేటకు గడంగరాదు. ఎఱుకులను దూర
ముగాఁ బోయి వేటాడుమనుము. గత్యక్తిర్ని యెచ్చట ? చంద్రమతీ లోహి
తాస్య లెంతదూరమున నున్నారు ?

నూతు— ఆయుష్మంతుఁడా ! వారిదే వచ్చుచున్నారు.

[రథామాధులై చంద్రమతీ లోహితాస్యలును ప్రవేశించుచున్నారు]

[గత్యక్తిర్ని వెనుక నొక రథముపై నెక్కి వచ్చును]

హరి—(ఎదురేగి) తండ్రీ ! లోహితా ! నాయనా ! నీపీయరణ్యమృగములఁ జూచి
'జడియలేదుగద !

లోహి—నాన్నగారు ! నాకేమి భయము ? నేను పెద్దపులిని గూడ తుణములోఁ
జంపివేయఁగలను.

హరి—(ముద్దుపెట్టుకొనుచున్నాఁడు)

గత్య—నాయనా ! నీవంతటివాఁడవే యగుదువు !

హరి—దేవీ ! మన మిప్పుడున్న తలం బొక మున్యాశ్రమము సుమా !

చంద్ర—ఇచ్చటి మునులు మనకు గండర్భసియ్యలు. ఈ యాశ్రమ మెవ్వరిదో ?

(తెరలోపల) ఓరీ ! జనార్దనా ! నీవు కుకాపహరణార్థమై పోయి

యెంత సేపైనదిరా ? వేదికయం దుండిన గురువులగు

విశ్వామిత్రులచే నీకు కీఁడు మూఁడినదిలే.

చంద్ర—(ఊలికిపడును)

హరి—విశ్వామిత్ర నామశ్రవణమాత్రమున నీ విట్లులికిపడితివేమి ?

చంద్ర—నాథా ! ప్రకాంతమైన యీ యాశ్రమమం దున్నను, నామనం బేలాగో
యున్నది.

హరి—నాకు నట్లే యున్నది. చిత్తం బేటికో కలవరపడుచున్నది.

గత్య—ఘోరమైన వేట కర్ణంబు నిర్వహించుటచే గహజ కరుణాయత్తంబగు మీ

చిత్తంబున కట్లున్నది. అంతకన్న మఱేమియు లేదు.

చంద్ర—అట్లే కావచ్చును.

హరి—సర్వాంగముల కుచితశ్రమఁ గల్పించుటంజేసి కాఁబోలు నాకు నేడు పగలు
కూడ నిద్ర వచ్చుచున్నది.

చంద్ర—అలాగైన నీక్రొమ్మవిగున్న నీడఁ జిగుడుటాకు సెజ్జ నేర్పరచెద. నాయంక
తలంబుఁ దలగడగా నమర్చుకొని యిండుక నేపు సుఖనిద్ర పొందఁదగును.
హరి—ప్రేయసీ ! ఁగటివేళ నిద్ర కేర్పడినది కాదు చూడు.

మ. అరులన్ గెల్పుటో, కప్పముల్పడయుటో, యర్థిప్రజన్ బ్రోచుటో
సురలన్ దన్నుటో, విద్యలన్ బడయుటో † సుశ్లోక మార్జించుటో
పరిపాల్యంబగు రాష్ట్రమున్ సుఖముగాఁ † బాలించుటో, లేక రా
జు రిరంసన్ నిమరింపఁ జెల్లునె పగల్ † శుద్ధాంత కాంతాళితోన్.

మఱియు నిద్దుర యన్న స్మరణకు వచ్చెను. నిన్నటిరేయి నపరయానంబున నే నొక
దుస్స్వప్నము కంటిని.

చంద్ర—అయ్యో ! అడెట్టిదో !

హరి—నేను నిద్రపురోహిత విద్యజ్ఞనంబులతోఁ జేరోలగం బుండ, సతిమాత్ర తేజో
విరాజియును నొక మునిరాజు కనుఁగొన లగ్నికణంబు లుమియుచుండ సమి
పించి యకారణంబుగ నున్నతంబయిన సింహాసనమునుండి నన్ను నేలంద్రోసి
మన రాజ్యసర్వస్వము గ్రహించి మనలఁ గట్టుబట్టులతో నడవులకుఁ బాఱు
దోలె. అందు పడరాని పాట్లు బడుచుంటిమి. ఇంతలో మెలకువ కలిగెను.

చంద్ర—అయ్యో ! ఎంతటి దుస్స్వప్నము. ఇదంతయు మన కకుభమునే నూచించు
చున్నదే. నాకును అట్టి కలయే వచ్చినది.

సత్య—దేవా ! దేవీ ! మీకే యకుభములును రావు. నిన్నటిదినమున విశ్వామిత్రున
కిచ్చిన ధనమంతఁడు వెంటనే దీసికొనిబోకుండ మనకడనే యుంచినందులకు
జిత్రమున నేమో విచారించుచు నిదురించితిరి. దానిచే నిట్టి కలలు వచ్చి
యుండవచ్చును. చూడుఁడు.

క. నిదురించుటకును మును దా

మది దేనిఁ దలంచు నదియె † మాగువునకు స్వ

ప్నదళన్ గనఁబడినటులై

బదింబదిగఁ గలవరింపుఁ † బలుకులు పెడలున్.

అయినను నిట్టివి దేవబ్రాహ్మణసంతర్పణముల కాంతింజేయఁదగును. చింతింపవలెను.
ఇప్పట్లున విసోదముగాఁ గాలము గడుపుటకు మన యాశ్రితులైన సంగీత
పాఠకులైన దగ్గర లేరే !

[పిమ్మట నిరువురు మాతంగకన్యలు ప్రవేశింతురు]

మాతం—అర్థజనకల్పభూజా ! రాజలోకవిడొజా ! శోహారు !

హరి—సత్యకీర్తి ! పీఠ లేకులమువారలో ?

మాతం—మేము మాతంగకులాంగనలము రాజా ! కులముతో నేమి ?

గీ. తగనిదే కాని తను దానె ♦ పొగడికొనుట

విమల సంగీత సాహిత్య ♦ విద్యలందు

బలుకులవెలంది మాతోడి ♦ పాటు సుమ్ము !

సవితృకులదీప శ్రీ హరి ♦ శృంధ్ర భూప !

హరి—(చంద్రమతితో) దేవీ ! కొంతతడ పీయంగనల సంగీతము విందమా ?

చంద్ర—కాలక్షేపమున కిప్పు డిదియే మంచిమార్గము.

సత్య—మాతం గాంగనలారా ! మహారాజుగారు మెచ్చునట్లు మీ సంగీత కళాకాశ
లంబు బ్రదర్శింపుఁడు.

మాతం—భాగ్యము. (అని పీఠలు శ్రుతింజేసి పాడుచున్నారు)

గీతిక : ఖరహర ప్రియరాగము - ఆదితాళము.

నగసుండ ! నే నినుఁ జూడ వలచితిరా

కరుణను నీవిగి కాఁగిలి వేఁడితిరా

॥సర॥

ని న్నెద నమ్మి నే నిద్దుర నూనితిరా

మన్ననతో నొక మాటయు వినరా

॥సర॥

హరి—సత్యకీర్తి ! పీఠ పాడుచున్న గీతికలోని యర్థము నా కంత రుచింపలేదు.

కాని పీఠ కంఠస్వరము మాత్రము వీణానాదముతో శ్రోత్రపేయముగా
నున్నది చూడు—

మ. చెవులెక్కించుచుగోళ్యమీటుచువిపం ♦ చీతంత్రులన్, దారువుల్

చివురింపం గలకంత కంఠరుచిర ♦ శ్రీ గీతిముం బాడి రీ

యువతుల్ విజృంభకున్ స్వకంఠరుతమో ♦ హా ! నేర్చుచున్నారనన్

జెవులన్ బిండుచుఁ జెంపలన్ జఱచుచున్ ♦ శిక్షావిధానంబులన్,

నీటికి ముక్తాహారము బహూకృతిగా నిచ్చి పంపి వేయుము. (ఇచ్చుచున్నాడు)
సత్య—గోసంగిపడుచులారా ! మహారాజుగా రనుగ్రహించిన యీ బహూకృతిని

బరిగ్రహింపుడు. (ఈబోవ)

మాతం—రాజేంద్రా ! మాకీ ముక్తాహార మేటికి ?

గీ. స్రాధి మావిద్య మీవంటి ♦ ప్రభువు సూచి

మెచ్చినటులైన బదికోట్లు ♦ వచ్చినట్లే

రసికుడవు గాన మాకు నీ ♦ ప్రాపు మొదట

కావలయుఁ గాని పిదప రొ ♦ క్కమునకేమి ?

హరి—ఏమనుచున్నావో? పీరిమాటలు నాకర్థము కాలేదు.

మాతం—రాజేంద్రా ! అర్థముకాకుండుట యెట్టిది ?

గీ. రాజులకు మిన్నవంట, రతి ♦ రాజువోని

చక్కదనమంట, మిక్కిలి ♦ జాణవు నంట,

జవ్వనులమంట, పాటలోఁ ♦ జతురలమంట

తెలిసికొను మీవె యెవరేల ♦ తెలుపవలయు ?

హరి—సత్యకీర్తి ! పీరిపరివర్తనము తెలియవచ్చినది. ఇంకపీరినావలకుఁబంపి వేయుము..

మాతం—రాజేంద్రా ! నీపని కోరి యింతదూర మేతెంచిన యర్థమల వ్యర్థముగాఁ
బంపి వేయుట నీవంటిదాతకుఁ దగినపనియా ? ఒకమాటు నీ యాక్షేపసౌఖ్య
మొసంగినఁ జాలదే ?

సత్య—ఛీ ! నికృష్టవనితలారా ! ఆవలకుం బొండు.

ఉ. టక్కులమారిపోకలు మి ♦ టారము లెక్కడఁ జెల్లు నక్కడే

మక్కువ దీర్చికొండు, కొఱ ♦ మాలిన మీ బయకారివర్తనా

లిక్కడ సాగిరావు, చనుఁ ♦ డీ ! మఱి యీవెడమాటలాడినన్.

గ్రక్కన ఖండఖండములు ♦ గా నఱికింతును మీదు నాలుకల్.

చంద్ర—నాథా ! పీరింత దుశ్చరితలైనను నర్థమలై వచ్చిన కామిను లగుటచేఁ
గాంత సౌమ్యముగానే యవ్వలకుం బంపి వేయుట మంచిది.

సత్య—అయ్యో ! ఇంకను నీ చండాలాంగనలఁ బాప మనవచ్చునా ! భద్రా ! శీరి
నిచ్చటినుండి వెడలగొట్టుము.

భద్రు—ఓగోగంగి కులటలారా ! ఇంకకు గదలలేమి ? మీ పిళ్ళలు బ్రద్దలు కావలయునా యేమి ?

మాతం—(ఏడ్చుచు) ఓహరిశ్చంద్రా ! ను మ్మిట్లన్యాయముగాఁ గొట్టించెదవుగా ? కానీ ! మాశండ్రిగారగు విశ్వామిత్రునితోఁ జెప్పి నీయుసురు దీయింపకున్న మమ్మి పేరులం బిలువవలదు. (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచుఁ బోవుచున్నారు)

చంద్ర—(విస్మయముతో) సాధా ! మీరు విశ్వామిత్రమహర్షి కూతులా ? అయినచో మాలత లెట్లయిపో ?

హరి—ఏమో ! ఇదంతయు నింద్రజాలమువలె నున్నది. ఇంతకు నేదో దుర్యోగము కొఱకై మన మీయాశ్రమోపాంతమునకుఁ జేరితిమి.

గీ. అశుభములు వచ్చునప్పు డయత్నముగనె
బుద్ధులును వాని కనుకూల డముగనె తోచు
దొంగ యిలు సేరునప్పుడే డదొరను వలచి
నిదుర పెద్దమ్మ శయ్యను డవదలనట్లు.

సత్య—రాజేంద్రా ! అదేమో విననిండు.

[తెర లోపల]

శా. ఔనా ! మిమ్ముఁబ్రచండదండములన డన్యాయముగామోదనా
భూనాథాధముడంపెనే భటచయం డబున్ మీపయిన్ బాపియై
కానీ ! యింకఁద్యదుష్టబాష్పఘృతయో డగప్రోజ్వలన్ మామకీ
నాసూనోగ్ర సమగ్ర కొపశిఖి లేదా డమిమ్ము నూరార్పగన్.

హరి—(విని) సత్యకీర్తి ! ప్రళయ కాలధారాధర గర్జనకారియైన యా సింహ
నాదంబు విశ్వామిత్రునిది కాక మఱెవ్వరిది ?

చంద్ర—(భయముతో) సాధా ! ఇప్పుడేది తెలుపు ?

గీ. కనుగొనలనుండి జ్వలదగ్ని డకణము లురల
వేడినిట్టూర్పుఁ బొగ లుడు డవీధి కెగయ
దండము ధరించి రెండవ డదండధారి
గతి నిటే వచ్చుచున్నాఁడు డకొశికుండు.

హరి—జేపీ! జడియకు. కుత్తివానిని దగ్గఱకుఁ దీసికొమ్ము. నిరపరాధులమైన మనల
విశ్వాచిత్తఁడు మాత్రమేమి చెయఁగలఁడు?

విశ్వా—(కోపముతో) ఓరీ! హరికృష్ణుడా! నీవిప్పు డెక్కడికిఁ బోయెదవురా?

సగ్ధర

గొండంచున్ నిన్ను బ్రేమన్ గొలువదలఁచినాఁడూఁతులీనాఁడురాఁగాఁ
గొండంచున్ జేతులారన్ గుమతి! యొసగి తేఁగఁగోరమాదండనంబున్
గండండ్లై చండ రోహిణి గ్ర శిఖల నల నీ కండ్రొవ్వేర్ప గాధే
యుండేదండైతైనందై యునికి కడుగుమా యోపు నేమో వసిష్ఠన్

హరి—(భార్యాపుత్రులతోఁ బాదములపై పడి) మహాత్మ్యం! రక్షమాం రక్షమాం.
విశ్వా—(దురాగ్రహముతో) ఛీ! పాపీ! (కిరీటముఁ దన్ని) అడుగుంబెట్టి మాత్ర
మమే కాక మాపాదముం గూడ నంటుపరచుచున్నావుగా దుష్టా!

హరి—అహ! నేడుకదా నాశిరస్సునకు సుత్తమాంగమగు నామము చెల్లినది.

మధురగతి రగడ; కమాసురాగము - ఆశితాశము

ధన్యుడనైతిని ధ తాపసచంద్రా!

మాన్యం బయ్యెను మానుకజన్మము

పావనమగు నీ పాదస్పర్శము

చే విమలత్వము జెందెను గాశిర

మేగతి నొచ్చెనో యీ నృదుపాదములు

ప్రేగగు నాదు కి రీటము తాకున.

విశ్వా—ఓరీ దుర్మదాంధా! వైవస్వతకులకళంకా! ఏమిరా నీమాయావినయములు?

క. పరికింప నెదుట వినయ

స్ఫురణము మోమింత చాటు వొందిన నిందా

పరిభాషణ మరెచే! నీ

శరణార్థియుఁ జంక దుడ్డు చందము దెలిసెన్.

ఓరీ! దుర్వివయశిలా! ఇప్పుడు మా పాదము మాత్రమే కాదురా, నీ దుశ్చార్మితము
వలన మా సర్వాంగముల నొనర్చుచునే యున్నవి. ఓరీ! మాయాపీ! మా
యంగీకారములేక మాయాశ్రమము ప్రవేశించుటకు నీ కన్వరధికార మిచ్చిరా

తొలుతఁ జెప్పఁము, నీరాజాధికారము తపస్సులమైన మాయెడఁ బనికివచ్చు
సురా ! పనికివచ్చినను,

మ. బలగర్వంబునఁ గన్నుగాన కీట నీ ♦ వారెల్లరున్ జేరి మా
లలితోద్యానలతావితానముల నె ♦ ల్లం ద్రెంచి గగ్గోలుగా
ఫలవృక్షంబుల సొంపడంచి కుసుమ ♦ వ్రాతంబులన్ రాల్చి కా
వలులై మా హరిగార్భకంబుల వధిం ♦ పంబోవ నెట్లొర్పితో?

ఇట్లాశ్రమమెల్ల నపవిత్ర మొనర్చుటేకాక యర్థినులై వచ్చిన నా కూతుల వ్యర్థము
గాఁ బాడించి తుదకు నాలుకలుఁ గోయునునని బయలుదేరితివంట ! సీతాత
ములై వారికేమి గట్టిపెట్టితివి ? ఓరీ ! దుర్మతీ ! మున్నెవ్వరు రాజులు లేరా!
నేటకు రారా ! నీ మృగయావిహారమునకు మావంటి జడదారుల యాశ్రమ
ములే కాని పనికిరావేమి ? భూచక్రమునందలి రాజులెల్లం బాదాక్రాంతులై
యుండ నీవు చక్రవర్తిపదమున విజ్ఞునిగుఱెంతయు మావంటి మునులయాశ్రమ
ములఁ బాడుచేయుటకే యని నా కిదివఱకుఁ జెలిసినది కాదురా, ముని
ద్రోహీ ! చూడుముష్టుడు నిన్నేమి చేసెదకో ! నీ వేమొనరించినను మంచి
దనుచు నీ కిచ్చకంబులాడుచుఁ బొట్టకూటికై నీకు పెట్టివాకిరిచేయు వసిష్ఠుడ
ననుకొంటివేమి ? నీవొనరించిన యీ యపకృతికిఁ బ్రతివిధానముఁ జేయకుం
డుటకు మే మగమరులమా ?

హరి—ఎఱుంగక చేసిన నాయపరాధముల తుమింపుడు.

విశ్వా—ఓరీ ! వాచాలా ! ఏమనుచున్నావు ? అపరబ్రహ్మయైన విశ్వామిత్రునే
యెఱుంగ వా ఎట్లు ?

నీ. ఎఱుంగవా తృత్పురో ♦ హిత వసిష్ఠ తనూజ
శతక నాళికకుం ♦ జరుని నన్ను ?

తలఁపవా ప్రతిబంధి ♦ తస్వర్నివాన త్రి
శంకర్షర్థ నిర్మిత ♦ స్వర్ణ నన్ను ?
మఱియువా గురుతపో ♦ మహిమాప్రకల్పిత
ప్రతిస్పృష్టి నిందిత ♦ బ్రహ్మ నన్ను ?
తెలియవా యనితరా ♦ ధీనతపోమహ

త్వైవాప్త ఘోర ది ♦ వ్యాస్త్ర

ప్రాచ్యరాజ్యస్థయాంధకా † రంబు నీదు
కనుల కెగదట్టినంతనే † కానరావో ?
యొడ లెఱుంగవో ? మతివోయె † నో దురాత్మ !
ఏల యెఱుంగవు ? చెప్పుమో † రీ ! దురీశ !

హరి—దేవా ! అపరబ్రహ్మను మి మ్మెఱుంగనివాఁ డెవ్వఁడు ?

గీ. జగములం దెందు మీసృష్టి † సాగుచుండఁ
బ్రాతపంచాంగ మయిపోయె † బ్రహ్మసృష్టి
తేజమున నగ్ని మీతోడ † దీటురాక
దుర్యశనుపేరఁ దాల్చెను † ధూమరేఖ.

విశ్వా—అలాగైన ఎండకన్నెఱుంగని సుకుమారశరీరతామతల్లులు గానకళావీలా
సినులగు నా మద్దుకూతు లెన్నఁడు రాని రాజపు నీవు వచ్చితివి. ఇంక
నొడిలో వరాలకుప్ప వొలికింతువని ప్రాణము లన్నియు నీపైననే నెలకొల్పి
కొని పరువెత్తుకొని వచ్చినందులకు వారికిఁ దగిన సత్కారము లొనరింపక
పోగరుచే మమ్ముఁ గూడ గణింపక నాలుకలు గోయఁబోయినది ? మమ్మె
ఱింగియే అలాగయిన నీ విషయమున మే ముపేక్షాభావముల నుండరాదు.
దురాత్మా ! కుసుమకోమలులైన రాజబింబాస్యలపై మోమోటమించుకయైన
లేక నాలుకలు గోయుదునన్న నీ నాలుక యిచ్చుదు వేయి చీలికలుగావలదా?
మనిద్రోహీ ! నీముఖము జూచినకొలఁది నేయివోసిన యగ్గివలె నామనంబు
భగ్గుభగ్గున మండుచున్నదిరా !

—మునీంద్రా ! నే నొనరించిన వన్నియుఁ దప్పులే యైనను త్నమాగుణసంపన్ను
లైన మీవంటి తపస్సులకు దీర్ఘకోపంబు సనదు కాన

తోదకవృత్తము : కాశీరాగము - చతురశ్రగతి.

మనవిని వినుమా † మముం గను గొనుమా

తనయునిపై నిం † తటి పగ చనునా ?

కనికరమున సా † గక యిటు తగునా ?

కనలునఁ బెనునం † కట మీడనగునా ?

మఱియు,

గీ. పొగరు గలవాని నడఁచుట ♦ పోలుగాక
దీనత నడంగువాని నా ♦ ధింపఁ దగునె ?
పడగ నెత్తిన పాముఁ జం ♦ పడగు గాని
చచ్చిపోయినదానినే ♦ చంపనేల ?

కౌపున నన్నుఁ జేపట్టినదాక మీపాదమ్యుల విడువను. (అని నమస్కరించును)
విశ్వా—(స్వగతము) ఈతని తుమాగుణంపత్తి యెంత యొప్పుచున్నది. (ప్రకాశ
ముగా) విరాగులమై సంసారములఁ బాసి తపస్సుఁ జేసుకొనుచున్న మాకీ
దీర్ఘకోపంబు సనదు. సీతప్పలన్నియు నీయందే యుండనిమ్ము. శరణాగత
రక్షణ మనశ్శృకర్తవ్యము గనుక నీభయం బుడిపి నిన్నుఁ జేపట్టినారము. నా
యుపదేశం బొండు గలదు. నీవద్దాని మేరకుఁ దప్పక ప్రవర్తింతువేని నా
కోపాగ్ని నిశ్శేషముగాఁ జల్లారును.

హరి—దేవర ధర్మోపదేశంబులఁ బరిగ్రహించుటకు సిద్ధముగానే యున్నాను.
పాపకార్యంబునకు నన్ను మీరు పురికొల్పుదురా ?

విశ్వా—ఎట్టి పాపకృత్యంబులైనను మాయాజ్ఞయైనవెనుక నయ్యవి పుణ్యకృత్యంబు
లుగా మారవలసినవే.

హరి—మీరపరబ్రహ్మలుగదా.

విశ్వా—భరీ ! నీకు మామహిమ లిప్పుడు బాగుగఁ దెలిసివచ్చినవిగాని—

శా. అన్యాలోచనలేల ? యిచ్చితి వివా ♦ హంబాడుమా నేడు. నా
కన్యారత్నములన్ సుయాపవతులన్ ♦ గాంధర్వవిద్యా జగ
న్మాన్యప్రాభవలన్, వయోచిత కలా ♦ మత్తల్లులన్; భూరి సౌ
జన్యశ్రీల; వహింపు మింకను బ్రశస్త ♦ శ్రీ సుఖాభోగన్.

హరి—(చెవులు మూసికొని) దైవమా ! నాపాపము శాంతించుగాక.

చంద్ర—(స్వగతము) అక్కటా ! ఎంతటియధర్మమునకుఁ బాల్పడమనుచున్నాడు

శత్య—మనీంద్రా ! ఇది యెంచిన సరియైన యుపదేశమా ?

శా. అంటన్ గూడని మూలకన్నియలతో ♦ నామేలు మేల్పెండ్లి పే
రంటా ? లీరవివంశరాజుల యశః ♦ ప్రాకట్య మిప్పటిదా ?
అంటన్ గూడని వేల్పుసాక్షిగ వివా ♦ హంబైన యిల్లాలి గొం
తంటంగోసి తడవనకన్నల వివా ♦ హం బాడుటే ధర్మమా ?

విశ్వా—ఓరీ ! చూర్ణా ! నత్యక్షీర్తి ! నీవిప్పుడు లేని సంబంధము కల్పించుకొని మాతో నిర్భయముగాఁ బ్రతివాదము చేయుచున్నందులకుఁ బిడుగువంటి మా కాప మిప్పుడే నీమీఁదఁ బడుం జామి ?

చంద్ర—(స్వగతము) అక్కటా ! కోప మంతకంతకు మితిమీరుచున్నదే.

లోహి—ఓ బ్రాహ్మణుడా ! నీవెవ్వఁడవు ? మమ్మందర నడలించుచున్నావు ?

చంద్ర—నాయనా ! నీవైన నీతాపసుని కోపాగ్ని కింధనం బవుగాక బ్రతికియుండుము. (దగ్గిఱకుఁ దీసికొనును.)

విశ్వా—ఓరీ ! చెడుగా ! నీ విప్పటినుండియు నీకార్యము మావంటి జడదారులపై నుపగించుకొనుచున్నాఁడవురా, శుంఠా !

హరి—ఆర్యా ! కన్నులు దెఱవని పినితో నేమి ?

విశ్వా—ఓరీ ! కపటశిలా ! నీవును నీమంత్రియుం జాలక నీకొడుకునుఁ గాట్లకుక్కవలె మాపైకి నుసిగొల్పుచున్నావుగా ?

హరి—దేవా ! బాల్యచాపల్యముచేఁ బలికినవాని యపరాధమును త్నమింపుఁడు.

విశ్వా—త్నమించినారము. ఇంక మాయాన నిర్వర్తింపుము.

హరి—మునీంద్రా ! నకలధర్మస్వరూపులగు మీరు నాకిట్టి దురూపదేశ మొనర్పఁ బాడియా ? చూడుఁడు.

హ. అరయన్ వంశము నిల్పనేకద వివా † హం ? బట్టి వై వాహిక స్ఫురణబిప్పటికెన్నఁడో జరిగె; స † త్పుత్రుండుపుట్టెన్;వయః పరిపాకంబును దప్పుచున్నయది యీ † ప్రాయంబునన్ వర్ణసంకరపుం బెండిలి యేల చుట్టెదవు ? † నాకంతంబునన్ గౌళికా !

మునీంద్రా ! ఇహపరంబులకు రెంటికిఁ జెడుమార్గంబును నన్నేలద్రొక్కుమందురు ? దురంతమైన యట్టి పాపకర్మం బాచరించి ముందుఁ బరసౌఖ్యంబునకుఁ జెడుమందురా ?

విశ్వా—ఓరీ ! చూర్ణా ! నీమేలు నీవు చూచుకొనలేకున్నాఁడవు. ఎప్పుడో వచ్చు సరసౌఖ్యముల నమ్మి యిప్పుడు కంటికిఁ గనఁబడుచున్న సామ్రాజ్యాద్యుత్తమభోగంబులు విడుచు వెట్టివాఁ డెందైనఁ గలఁడా ? వీరినిఁ బెండిలియాడకున్నమాత్రమున నీకొఱకై స్వర్గద్వారములు తెరచిపెట్టబడియుండుననుకొంటివేమి ? మీవంటి తుచ్ఛరాజులకు స్వర్గసౌఖ్యములు కూడనా ? “రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువ” మ్మను వాక్యము వినవో ? కాన వర్ధప్రతిపాదములు చాలించి మాయాజ్ఞాద్రుతౌత. మీపంచమ కన్యలం బరిగ్రహించి పూజ్యమైన

సామ్రాజ్యభోగంబులతోఁ జూపగ నీయంగవలవలని భోగంబుల యధేచ్ఛగా ననుభవింపుము.

హరి—అకటకటా ! ఇదియొక్కడనైన సరియైన బోధయా. మానుషజన్మమై త్రినందులకుఁ బాపుల శిక్షింపఁ బైన దండధరుం డొక్కఁడున్నాఁడనియైన దుష్టైర్వములపాంతఁ బోకుండవలయునుగదా !

విశ్వా—ఓరి ! వెకిలీ ! నీకింకనుఁబాపపుణ్యవివత్తుతయెందులకు? ఏమిదండధరుఁడా?

శా. పాశుంబే యగుఁ బుణ్యమే యగును వి † శ్వామిత్రసిద్ధాంతమా వ్యాపారంబును బూర్వపక్ష మొనరిం † పన్ దండహస్తుం డెవం డాపాపిష్ఠునిజోలి యెందులకు ? న † వ్యస్వర్గరాజ్యప్రతిష్ఠాపాండిత్యముచేత నీ జనకు జా † డన్ నిన్ను రక్షింపనే.

కావుననే నీవా యమునిభయంబు దక్కుము. ఇదిగో

మ. అరణం బిచ్చెద నేమి కావలయునో † యర్థింపు. సంతానపుం దరులో, జక్కులజేసి పెన్నిధులో, చిం † తారత్నమో, హేమభూధరమో, కాస్తుభమో, సుధారసమో, ఇంద్రత్వంబో, బ్రహ్మత్వమో ఊరగాధీశ ఘోల్లనస్మణి గణం † బో, కాక యింకేవియో.

హరి—దేవా ! మీ తపోబలం బెంతకైనఁ జాలినదే కాని,

శా. “సిగ్గేలాగున లేకపోయెఁ దన కి † స్త్రీ గాధిరాట్నూతి యే లగ్గో కూర్చెదనన్న నానపడి యి † ల్లాలుండ నిర్భీతి నే యెగ్గుఁపింపకమాలకన్నియలదోయింబొంది యర్కాన్వయంబుగిం ద్రోసె” నటంచు ఛీ ! యనరె నన్నా బాలగోపాలమున్.

విశ్వా—ఓ అత్మశ్లాఘీ ! దురభిమానీ ! నాకూతులఁ బెండ్లియాడిన నీకు లోకనిందగా ? నీ మొగమున కట్టి భాగ్యమే కలిగిన నీ భోగభాగ్యంబులు మూడుపువ్వు లాటుకొనుటగా నుండి నిన్నుఁ బట్టఁ బగ్గంబు లుండక.

గీ. “ఇతఁడె యీతఁడె మాతన † సృష్టికర్తయైన గాధేయు నల్లు” డ † టంచు నిన్ను నండలంబుల నిల్పి జో † హేరు లిడరె నర సురాసుర యక్ష గం † ధర్మలేని ?

హరి—తాపసోత్తమా ! మీకు నేనేమని ప్రత్యుత్తరం ఓత్తును.

శా. ఆకుం బోకను బొంద దీపలుకు, న ♦ వ్యంబైన బ్రహ్మత్వ మే
మీకై లాటపుమాలకాన్పులివియే ♦ మీ ! లోకదూష్యంబుమీ
వాకుంబొందుటఁజూచి యేమొగమునన్ ♦ నాయెత్తెదన్ ? మీకులం
బేకాదా మతి నాది ? చెల్లుబడియో ♦ నే యిట్టి సంబంధముల్ ?

విశ్వా—ఓరీ ! కృతఘ్న ! నీ వెలు కొరి నీకు హిత ముపదేశించు చున్నందులకు
“కొత్తగా వచ్చిన బ్రహ్మత్వ” మని ముద్దుధిక్షేపించు చున్నావుగా ! అలా
గైన నీగురుపుత్రుఁడగు శక్తిశాపమువలనఁ జండాలత్వము గాంచిన త్రిశంకు
నందనుండవగు నీదిమాత్రము కాదేమి ? కరుణామతిచే మీయందు రాజనత్వ
ముఁ బునఃప్రతిష్ఠ యొనర్చుట మాదియే తప్ప. ఇంతకు మాయచ్చు నీయపూర్వ
విభవంబులతో మాకన్యతం బరిగ్రహింతువా లేదా చెప్పుము.

హరి—మనీంద్ర !

పంచచామరము జంఝూటిరాగము - ఆదితాళము

వృధాకదా సుధారసంబు ♦ రీతి నన్ను నాకుల
ప్రధానధర్మముం దొలంగ ♦ భాగ్యభోగసంపదల్
అధోగతుల్ తొలంగ రాజ్య ♦ మైనఁ గాని వీడెదన్
బుధోత్తమా ! వరింప మాల ♦ పూవుఁబోండ్ల నమ్ముడీ.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రచక్రవర్తి ! ఆనూటలయందు నిలిచియుండుము. తప్పిపోయిన
నా సదాశివుని పాదంబులకుం దప్పినవాడ వగుదువు. చిరకాలంబునుండి
మరల రాజ్యం బేతవలయు నను తలంపు నామది బాధింపుచున్నది. నేటికి
నీయాదార్యముచే నాకది లభించినది. పట్టణంబున కిప్పుడే బోయి సింహాస
నం బధిష్ఠించెద. అచ్చట రాజపురుషు లభ్యంతరము చెప్పకుండుటకు నీ
ముద్రిక నిమ్ము. ఆడినమాట తప్పకుండుము.

హరి—అడి బొంతుదునని తలంచితివా ?

మ. విడువంగఁబడె నెన్నఁడో చెఱకుపి ♦ ప్పింబోలె మీచేత మున్
విడువంగఁబడి సారమెల్ల నెది దా ♦ నిన్ మీరలాశించి న
న్నడుగంగదని చిన్నబుచ్చుఁగలన ♦ య్యా ! మిమ్మునిస్సారపుం
గొడల్ రాచరికంబు సౌఖ్యములు మీ ♦ కుంగ్రొత్తలావిందులే ,

విశ్వా—ఇక నీచమత్తారములు మాకడఁ జెల్లవు. వారి వీరివలె మమ్ము నీ మాయా జాలంబులఁ బడవేయ నెంచితిని. ఈలాటి కుయుక్తులు మాకు నీకంటె అక్ష తెలియును. రాజులందఱిలో నీవేమో సత్యసంధుఁడ వని వింటిని. నేటికొ పేరు నేటివీరకాదు యైనది. మాట పెదవి దాఁచుటకు ముందే యోజించు కొనవలసియుంటివి. పిదపఁ బశ్చాత్తాపముఁ బొందినఁ బ్రయోజనంబేమి ! ఇక వేయిమాటలతో నేమి ? నేనిప్పుడు ప్రసంగాంతరమునఁ బొరపాటున నట్లంటి. రాజ్యము నీకీయఁదలఁచి కాదు.” అనిస్వప్తముగాఁ జెప్పివేయుము పిదప నే ప్రత్యుత్తరం బిచ్చిన ఛీ ! యనుము.

చంద్ర—నాథా ! ఏల సందేహించెదరు ?

మ. తరుణిన్ నేనొక పాటినే తమకుఁ గ ధర్తవ్యంబుబోధింప ? ని ధర్త కాణాచియె మీకు నొక్కరికి? మా ధాతాదిరాజన్య లెం డఱు పాలించిరి, యెందఱేగి, రిక నెందఱోవ్వవనున్నార లొ క్కఱయేనిన్ వెనువెంట గట్టికొనియే గన్జాలిరే యింతకున్.

శా. మేనన్ బ్రాణములున్నయంతవఱకున్ మిథ్యానుబంధంబునన్ దానల్లాడుఁ బ్రపంచ మెల్లఁ దనదే నాన్ జచ్చుచో గడ్డిపోఁ చే నిన్ వెంబడిరాదు, ప్రాణికి యుశం బేతక్క; లేలెం డనుఁ చానుండిమ్మునికిండుదానముగ తా జ్యంబుల్యుశంబున్ గనన్.

విశ్వా—(స్వగతము) ఆహా ! ఈపతివ్రతాలలామ సత్యవ్రతాభిమాన మెంత యొప్పు చున్నది !

హరి—ప్రాణేశ్వరి ! నీవు నాపాలిటి కల్పితవు. లోకంబుల కనుకూల దాంపత్య మిట్లు గదా యుండవలయును ?

గీ. పతుల యత్నంబు లొనఁగూడు సతులు గూడ విఱువుమాటలవారిని వేఁపకున్నఁ; బాదులను మొక్క మొలచిన దాదిఁ బురుగె తొలఁచుచుండిన నది యెంత దూర మెదుగు ?

(దోహిలి యెగ్గి) ఓ భగవతీ ! భూదేవి !

నీ. సతతదానక్రియా రతుఁడ నంచు జగానఁ భేరందినాఁడ నీ కార్తణమున

క్రతుఃపు లోనర్చి దే ♦ వతలు మెచ్చ యశంబు
గణించినాడ నీ ♦ కారణమున
మితితేని ద్రవ్యసం ♦ గతుండనై భోగ వి
స్తాడుండనైతి నీ ♦ కారణమున
చతుర్భుజేష్ఠిత ♦ క్షితిపసంతతియెల్లఁ
గన్నునైగ మెలగె నీ ♦ కారణమున

గీ. ఇంతకాలంబు నన్నాశ్ర ♦ యించుకొంటి
విపుడు విధి తప్పినచ్చుట ♦ నేనె నిన్ను
నమ్ముకొనుచుంటి సత్య ♦ విత్తమ్ముకొఱకు
శ్రీగుణోద్దామ ! రాజ్యల ♦ క్షీలలామ !
(చంద్రమతితో) దేవీ ! దానధారాసంభృతంబగు బంగారు భృంగారువు గైకొనుము
చంద్ర—(దానజలము విడుచుచుండ)

హరి—బ్రహ్మర్షిసత్తమా ! రాజ్యదానంబు పరిగ్రహింపుడు.
శా. దేవబ్రాహ్మణ మాన్యము ల్విడిచి భ ♦ క్తిన్ సప్త పాథోధి వే
లావిభ్రాజ దఖండ భూవలయ మే ♦ ల్లన్ మీకు దానంబుగా
భావం బందొక శంక తేకొనఁగితిన్ ♦ బ్రహ్మర్షణం బంచు దే
వా ! విశ్రాంతిగ నేలుకొమ్మికను నీ ♦ వాచంద్రతారార్కమున్.
రాజర్షితిలకా ! రాజలాంఛనంబగు కిరీటంబు ధరించి యీ ధారుణీచక్రము నిర్వక్ర
ముగాఁ బరిపాలింపుము.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీయాదార్యము మిక్కిలి శ్లాఘనీయము. నీకు దీర్ఘాయురా
రోగ్యములు కలుగుఁగాక ! నీవింక నీభార్యాపుత్రులతో మారాష్ట్రంబువదలి
పొమ్ము. సత్యకీర్తి మంత్రిత్వమునకై యిక్కడనే యుండవలయును.
హరి—చిత్తము. (సత్యకీర్తితో) మంత్రిసత్తమా ! సత్యకీర్తి ! నీవింక నిమ్మహర్షి
నాశ్రయించుకొని కాలము వెళ్ళబుచ్చుము.
సత్య—(దుఃఖముతో)

మాలినీపృథ్వుతము : రాగము ఘఖారి - ఆదితాళము
అమలగుణకనాపా ♦ హా ! హరిశ్చంద్రభూపా !
నిము వదలిన నే నీ ♦ విూడ జీవింపఁగలనా ?

తమ కెప్పుడు నివాస ధ స్థానమా నీటిఁ బాయన్

నిముసమయినఁ దమ్ముల్ ధ నిల్చునే వాడకుండన్ ?

ప్రభూత్తమా ! ఇన్నాళ్ళు ముద్దుగాఁ బెంచి కడకు చిలుకను గండుబిల్లికి కలె నీ
కొలికునకె నన్నప్పగించెదరా ? నేను మీకడ నుండఁదగనా ?

హరి—సత్యకీర్తి ! నీవు ధీమంతుఁడవు. నిన్నుగూడ నావెంటఁ దోడ్కొనిపోయితి
నేని విశ్వామిత్రుఁడు నాగొంతు గొఱుకకమానఁడు. అదియునుం గాక నా
రాజత్వముతోఁ బాటు నీమంత్రిత్వము గూడ మాటినచో రాష్ట్రీయ ప్రజా
ఘోషంబు మీతిమీఱక మానదు. కావున నీవు నామాటఁ బాటించి పురం
బున కేగుము.

(ఆకర్ణించి) ఎక్కడి వా కలకలము ?

[పిమ్మట రాష్ట్రీయ ప్రజలు గుంపులుగుంపులుగాఁ బ్రకేళించుచున్నారు]

పంచచామరము : గేయము - త్రిశ్రగతి.

జలంబు మీఱ గాధిపుత్రుఁ బట్టికొట్టి చంపుడీ

ఖలుండు వాని. బ్రాహ్మ బిట్టు ధ గట్టి యగ్ని వేల్పుఁడీ

మలినునుండు వానికాయ ధ మాంసమెల్లఁ, గోసి యీ

పొలాన నున్న పక్షిజాతి ధ భూతకోటిఁ దన్నుడీ.

(అని కత్తులఁ ద్రిష్టచున్నారు)

హరి—సత్యకీర్తి ! చూచితివా ? పౌరులెంత నిర్భయులుగా సంచరించుచున్నారో?

విశ్వా—(స్వగతము) భభిరే ! వీరిరాజభక్తి యెంత నిరూఢమైయున్నది ? వీరిష్టదు
నాప్రాణములఁ దీసినను దీయవచ్చు.

పౌరులలోఁ బింగళకుఁడు—అరే, ఆ దొంగముని ఎక్కడ నున్నాఁడురా ?

రైభ్యుండు—వీఁడేరా ?

లోహణకుఁడు—అరే ! ఊహకుండువేమిరా, పాడువుము.

హరి—పౌరులారా ! ఏమి యీ సాహసము !

పౌరులు—(వినకయే) సుగంధివృత్తము : గేయము - త్రిశ్రగతి.

మచ్చుఁజల్ల రాజ్యమెల్ల ధ మాయగా గ్రహించి యీ

సచ్చరిత్రు నూరినుండి ధ సాగనంపు డేమిరా !

పచ్చిదొంగ ! నీతపంబు ధ పాడుగాను పలరా !

పొచ్చుగాను బెంచుకొన్న ధ యీ జడ బ్ధహింపనా !

(అని కొట్టఁబోవుచున్నారు)

విశ్వా—(స్వగతము) ఇప్పుడు పీరిపైఁ గోపించి కాపం బిచ్చుటకంటె హరిశ్చంద్రు
నడలించుటయే యుచితము. (అని కోపముతో) ఓరీ ! కపటశీలా ! హరిశ్చం

ద్రా ! మరల రాజ్యమును గ్రహించుటకుఁ గడకీపన్నాగముఁ బన్నితివిరా ?
హరి—(కోపముతోఁ జారులఁ జూచి) పౌరులారా ! మీ కీయాగడము తగదు.

ఇమ్మహానుభావుఁడే మీకింకఁ బ్రభువు కాన నెప్పటియట్లు రాజభక్తియుక్తు
లరై బ్రవర్తింపుఁడు. నాకు మాటఁ దెప్పింపకుఁడు.

పౌరు—మహాప్రభూ ! మ మీ పెద్దపులికే యొప్పుఁజెప్పి పోయెదరా ?

హరి—పౌరులారా ! మహద్దులఁ దిరస్కరింపఁగూడదు. మఱియు,

మ, చనునే యింతటిసాహసంబు ? ధరణీశామ్రాజ్యమెక్కాల మొ

క్కనికే చెల్లునె? కాలపుంబ్రకృతినొ ధిక్కడగనిఁకొక్కడొ

ను నృపుం;డివరజన్మమిట్లుగ నుచుండున్ మార్పులన్ రాష్ట్రపుం

జను లేనాఁటికెవ్వఁడొఱ్ఱే,డతనిని ధిచ్చుంగొల్వనొ మెచ్చుగన్

చంద్ర—పౌరులారా ! భర్తగారి మాట జవదాటకుఁడు.

పౌరు—అమ్మా ! మేమింకఁ జేయవలసిన దేమున్నది ?

ఉ. మమ్మును గన్నబిడ్డల క్ర ధి మమ్మున నింతకు మీరు పెంపఁగ

ప్రమ్ములు లేక మీకరము ధి చాటున జల్లగ నుండ గప్తకా

లమ్ము ఘటిల్లె మీకె; విచ ధి లత్పవనాహతి వ్రేళ్లతోడ మూ

లమ్మె గుభాలునన్ బడ ని ధి లన్ జిగురాకు లింకేమిరాజిలున్?

హ. రాజాధిరాజా ! ఎంతలో నెంత యన్యాయము సంభవించినది ?

సింగ—నీ, ఇలఱ్ఱేడ ! గంపంత ధి బలగ మిచ్చట వీడి

యొంటిగా నడవి నె ధి ట్లుందువయ్య

రైభ్య— శ్రీదేవి ! చంద్ర ధి మఱీదేవి ! నీవంటి

బంగాళ తల్లి నెవ్వం ధి డొసంగు

హోహ— వని కేగెదవె? చిన్ని ధి బాబయ్య ! నీకింక

చేళకు నన్నమె ధి వ్విధి లభించు

పల్ల— ఈ పుట్టువులకు నీ ధి చే సత్యకీర్తయ్య !

యాదరపుగ నుండ ధి రాడటయ్య

పింగ—సీ. కడుపుఁ గండలఁ గోయు నీ ♦ జడలమాటి

అధిప ! మా కేడ దాపుర ♦ మయ్యెనయ్య

రై భ్య— జగము బాలించు మేల్దొర ♦ సాని వీవె

యిట్టి యగచాట్ల పాలైతి ♦ వేమనందు.

హరి—పొరులారా ! దుఃఖింపకుడు. సత్యకీర్తి ! వీరితో నీ విఁకఁ బట్టణంబున
కేగుము. మేమిక్కడనుండియే పోయెదము.

సత్య—అక్కటా ! నే నెంత దురదృష్టవంతుఁడను; రాజేంద్రా !

ఉ. చిన్నతనంబునుండి ననుఁ జేరఁగఁదీసి కుమారురీతిగా

మన్ననతోడఁ బెంచి తన ♦ మంత్రిపదంబున నుంచినట్టి నా

కన్నగురుండ వీగతినిఁ ♦ గానలపాలయ పోవుచుండ మీ

సన్నిధినుండ నోచుకొనఁ ♦ జాలనియట్టి కృష్ణుండన్ గదా

అమ్మా ! నేను తల తాయి జేసికొని పోవుచున్నాను. తిరిగి యెన్నాళ్ళకో మిమ్ముఁ

జూచుభాగ్యము. నేను మీలోహితునివంటివాఁడనైనను మీ పెంటఁ గొనిపో

కుండ మీరు లేని యాపాడుపురంబునకుఁ బొమ్మనుచున్నారగదా !

హరి—(కొగించుకొని) సత్యకీర్తి !

చ. ఇదివరకెన్నఁడున్ గుణని ♦ ధీ! జవదాటవు నాడుమాట యీ

యదనునఁ గూడ నాపలుకు ♦ లారసి యీ కుశీకప్రసూతికిన్

ముదమొదనన్ జరింపుసత ♦ మున్;గలదేని ఋణానుబంధమే

యొదవుఁ బునస్సమాగమ సు ♦ ఖోన్నతు లే మనకీజగాననే.

సత్య—హా ! యెంత కష్ట మెంత కష్టము !

విశ్వా—సత్యకీర్తి ! నీవింకను గదలకున్నావేమి ? నీవు పోయి పురంబెల్ల నలింక
రించి మదీయ పట్టాభిషేకోత్సవముఁ జూటఁబంపుము.

సత్య—అయ్యో ! హరిశ్చంద్రఁడు లేని యయోధ్య కింకొక్కడ యలంకారము ?
రాజేంద్రా ! పోయి వత్తును. మీకు శుభంబగుగాక !

హరి—సత్యకీర్తి ! పొరులారా ! పోయి రండు.

(పొరులును సత్యకీర్తియు నిష్క్రమింతురు)

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీవింక నిక్కడ యుండనక్కఱలేదు. మాకుఁ జాలప్రాద్దు
వోయినది. పొమ్ము.

హరి—చిత్తము. (పోవుచుండ)

విశ్వా—ఉండుండుము. నాదగ్గఱకు రమ్మ. సింహాసనముపైఁ గూర్చుండి రాజ్యం
జేల మాకుఁ గాని యీ మణిభూషణములు మీ కేల ? కావున మీ మీనగ
లన్నియు నిక్కడ దిగవిడిచియే పోవలెను.

హరి—అలాగే తీసికొనుఁడు. (అని నగలనిచ్చి) జేవా ! మేమిఁకఁ బోయి వత్తుము.
(నిష్క్రమించును)

విశ్వా—(స్వగతము) ఎందునను నీరాజేంద్రుఁడు లోబడకున్నాఁడే. ఇప్పుడు మఱి
యొక యెత్తు నెత్తెదను. (విగ్గఱగా) ఓరీ ! హరిశ్చంద్రా ! హరిశ్చంద్రా !

హరి—(ప్రవేశించి) జేవా ! మఱల నేమి ?

విశ్వా—(కోపముతో)

మ. అగశే ! యెంతటి మోసగాఢపుర స ధ్యం బన్న నిప్పటిదా ?
పరవిత్రంబును బాయసంబుగ భుజిం ధం జూతువా ? నాడు న
క్కరయజ్ఞార్థము దానమిచ్చినది రో ధ క్కంబెక్కడన్ దాచినా
పుర ? ఛీ ! కక్కినకూటి కాసపడు దు ధృద్ధుల్ ప్రశంసించురే ?
దురాత్మా ! మాముణధనం బెగవేసి పోవనెంచితివిరా ?

హరి—ముసీంద్రా ! ఎక్కడి దా బుణంబు ?

విశ్వా—(కోపముతో)

శా. ఏమీ ? యెక్కడిదాబుణం ? బసలులే ధ నేలేద ? మో మెత్తి యే
దీ మావంకను దేటిచూచి యనుమ ధ స్లే, యెట్లు నోరాడునో ?
యామాటాడున దేది వాకొనుమునా ధ ల్కాతాటిదూలంబ ? ఛీ !
యీమ రాజ్యధకు సత్యమూర్తియని నొ న్నెట్లాడురాలోకముల్ ?

హరి—ముసీంద్రా ! మమ్మింత యన్యాయముగా బాధించుట పాడియయ్యా !

గీ. ధరణి సర్వస్వమున్ మీకే ధారవోసి

కట్టుబట్టలతో నిట్లు ధ నట్టడవికి

దైన్యమున నేగుచున్న ధ మాతలను నింక

లేనియప్పలఁ గట్టఁ జె ధ ల్లింప నగునె ?

విశ్వా—ఓరీ ! పాపిష్ఠా ! కృతఘ్న ! దుర్మదాంధా ! యేమని వాగితివి ? ఇంక
నొక్కమాటట్టి మాత మాము. నీ నాలుక పీకించి గ్రద్దలకు వేసెదను.

చేతఁగాని యీవుల ముం జేడ్చుట యెందుకు? విదప నీలాటి తులువకూత కూయుఁబెందుకు? మాసామ్య మేమడుగుట లేనియప్పుం దలం గట్టుటా ! ఈరాజ్యదానంబుఁ గూడ దానిలోఁ జేరినదా? చెప్పము.

హరి—మునింద్రా! కోపింపకుఁడు. నేనిప్పుడు చేత నఱకొనైనలేని నీచదరిద్రగతి యందున్నాఁడగదా ! ఇంక నొక్కమాసంబు గడువొసంగిన నేపాటునైనం బడి మీసామ్యు చెల్లించెదను. నన్నింక వదలిజేయుఁడు.

విశ్వా—అలాగునఁ జేయుము. మొదట నే య ట్లడుగుకొనిన నెంత బాగుండును ? హరి—క్షమింపుఁడు. నేను పోయి వత్తు.

విశ్వా—పామ్యు. (కోపచే మూరకుండు) హరిశ్చంద్రా ఉండుండుము. ఇంక మా కొక్క సందేహము బాధించుచున్నది. నీకు దినదినము లభించు ద్రవ్య మన్న పానాదులక్రింద వ్యయపఱచుచున్న మా ఋణ మెట్లు దీఱగలదు? ఎప్పటి దప్పుడే పుచ్చుకొనుచుండిన మాకునుమీకును సౌలభ్యముగా నుండును, అహా రముపట్ల మోమోటము పనికిరాదు. కావున నీపైఁ దరువుగ నా శిష్యుని నక్షత్రకుని బంపెదను. శిష్యా! నక్షత్రకా !

నక్ష—(ప్రవేశించి తనలో) మాగురువుగా రెంతలో రారాజును బిచ్చులరాజుం జేసి నారు ! (ప్రకాశముగా) గురూత్తమా ! నమస్కరించు చున్నాను.

విశ్వా—(రహస్యము నభినయించుచు) నక్షత్రకా ! నీవీరాజువెంట నేగి యాయా ప్రదేశములందీతఁడు గణించిన రొక్కంబునం దొక్క కొనైన వ్యయపఱుప నీయక చేఁజిక్కించుకొనుచు మోమోటము విడిచి నిర్దయవృత్తిని వహించి, నిముసమైన గూర్చుండనీయక యహోరాత్రంబులు గాఢప్రయాణంబులచే నలఁగించి యన్న పానీయంబుల కెడమీయకుండ ధైర్యమునదలించి, దైన్యము గలిగించి, కోపమున నదలించి యేలాగునైన నీతనిచే యబద్ధ మాడింపుము. తెలిసినదా? (హరిశ్చంద్రునిఁ జూపించుచు) నక్షత్రకా ! ఈతఁడు మనశీయ వలసిన రొక్కము నెలదినములలో నిచ్చునట ! అందు నొక గవ్వయైన దిగ బెట్టక కూర్చుకొని రమ్ము. హరిశ్చంద్రా! ఈతఁడు పిన్న నాటకుండియుం గడుగారాబమునఁ బెరిగినవాఁడు. ఆయామున కోర్వఁడు. వట్టియలిపిటికి. ఆకలియైనప్పుడు తిన్నగా నన్నముఁ గూడ నడుగ నేరఁడు. కావున నీని వే గన్నులఁ గనిపెట్టి యన్నపానాదులకు ముప్పుట వేళ దప్పింపక నామాటు గాఁ జూచుకొనుచుండుము. పామ్యు.

హరి—దేవా ! సాధ్యమైనంతవఱ కట్లే చూచుకొనియెద. నా కింక నెల వొసం గుడు. నక్షత్రేశ్వరా ! రండు.

విశ్వా—హానిశృంగధా! మఱియొక మాట విని పొమ్ము.

హరి—(ప్రవేశించి) ఏమి సెలవు!

విశ్వా—అయ్యో! వెట్టిరాజా! నీకేమి పిచ్చియా? నే నిన్నివిధముల బోధించుచుండ నాయంతవాని యుపదేశంబుఁబ్రోసివేసి పడరాని యగచాట్లకుఁ దలయొగ్గి బోవుచున్నావే. రాష్ట్రములోఁ గడకు నీ కొక పిడికె డటుకులైన గొరకకుండ గట్టికట్టిడి చేసెదను. చూచుపెట్టు తీర్తువోయా! నీకీసీమారణ బాధ యెందులకు? చక్కదనాల చుక్కలగు నా పెంపుడుమాఁతులఁ బెండ్లియాడి యఖండ భూమండలాధిపత్యమంది భోగభాగ్యములఁ దులమాగుచుండుము. అట్లు కాదేని నీవు పడుపాట్లొకఁ గుక్కలం బడవు.

హరి—గాధినందనా! నే నెకప్తముల సధికముగా భావించుటలేదు. ఇంక నన్నేల బాధించెదరు?

శా. ఆకల్పాంతము సంతముం గనిన స † త్యన్తర్యపుం గీర్తియే

నాకుం జేకురు, నేని నేయిడుములై † సం గోరి జన్మాంత మెం

తో కొత్తూహలవృత్తిచే ననుభవిం † తుం జంచల శ్రీసుఖ

ప్రాకట్యం బదియెల? నిశ్చల యశో † వాల్మభ్యమే లేనిచోన్.

విశ్వా—(నవ్వుచు) సరి సరి. ఇనుపగజైల తలయగు పెద్దమ్మ కిట్లు చెప్పలబోడు లోడుగుకొని నీకు ముందు ప్రోవ దీయుచుండగా నీవు నా మాట యెట్లు విందువు? ముందుముం దాయరణ్యములలో నెత్తిమాడుచుఁ గాళ్ళనిండ ముండ్లు విరుగ సింహాశరభశార్దూలాది ఘోరమృగంబుల భయంకరారవములు విని గుండె ర్పులన (లోహితుని జూపించి) నీరండ కాలు సేతులు నిలువక లబ్బున మొత్తుకొనుచుండ (చంద్రమతిం జూపుచు) నీనిర్భాగ్యురాలు నీవెంట నీయగ చాట్లు పడలేక “అయ్యో! మాలదైవమా! ఈ మాయమగని నాకుఁ గట్టి యింత చేటుఁ గట్టితివా” యని గొల్లున నేడ్చి తూర్పాటం బట్టుచు దుమ్ము తాల్చి నీమొగమునఁ గొట్టినప్పుడు గాని నామాట లిప్పుడు నీకు రుచించవు. రోగికి పథ్యాహారంబు చవియగు నె? పొమ్ము. పొమ్ము.

హరి—మాగతి యెట్లయినను గానిడు. మేమిఁక బోవుచున్నాము.

(నిష్క్రమింతురు)

విశ్వా—(స్వగతము) ఆహా! ఈమనోనిశ్చయ మీ సత్యవ్రత నిరూఢి యెంత క్లాగు నీయము! రవంతయైన నా మాయలను జలించకున్నాడే! కాని! ఇంకఁ గావలయు విధాన మాలోచించెద.

(నిష్క్రమించును)

ఇది తృతీయాంకము

శ్రీరస్తు సత్యహరిశ్చంద్రీయము

చతుర్థాంకము

[పిమ్మట దీనవదనుడై హరిశ్చంద్రుడు, వెనుకనుండి చంద్రమతి,
లోహితాస్యుడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

హరి—(స్వగతము) అకటా దుర్గమంబగు నీయరణ్యంబు దాటిపోవు టెన్నటికో
దైవమా ! ఆగర్భశ్రీమంతురాలైన దేవి కెంతటి దురవస్థఁ జెచ్చిపెట్టితిని
గీ. ఘనఙ్ఘనభారమున శేత ♦ కౌను గునియ
దీప్రచండాతపమున మై ♦ తీవ వాడఁ
గనుఁగవ దొరంగు కన్నీటి ♦ కాల్యతోడ
నడువలేక నడువలేక ♦ నడచుచుండె.

చంద్ర—(ప్రవేశించి) నాథా ! నాకాయాస మంతకంతకు మిక్కుటమగుచున్నది
నేనేమి నేయుదు ?

హరి—దేవీ ! కుట్టవానిఁ గొంతసేపు న సైత్తుకొన నిమ్ము. (తీసికొని) నాయనా
నీకెంతటి కష్టము వచ్చెనురా !

లోహి—నాన్నా ! మన మింక నెంత దూరము పోవలెను ?

హరి—నాన్నా ! ఇంక నడచినగాని తెలియదు.

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా ! ఇంకను నడువవలయునా ?

మానిసివృత్తము : కీరవాణి రాగము - ఆదితాళము

కడుబడలితి నాథా ! ♦ కాలు సాగింపఁజాలన్
బడిబడి నడువంగన్ ♦ శ్వాసముల్ దీర్ఘమయ్యెన్
గడుసుదనపు ముండుల్ ♦ గాఁడె బాదంబులందున్
గొడుగు మొదలె సోలెన్ ♦ ఘోరమా నెండచేతన్,

హరి—హా ! దేవీ ! రాణివారంపుభోగములనుభవించవలసిన నిన్నీ ఘోరారణ్యముల
 కీడ్చితెచ్చి వసుమనుకుమారమైన సీతలీలము నీలాటి దీర్ఘయాత్రలచే నలగఁ
 జేసిన నన్ను నే నేమని నిందించుకొందును ? ప్రేయసీ !

సీ. ఏనాఁడు నడచినా ♦ వీ యెడఁదలలోన

సలలితారామ ♦ నీమలనె కాని

ఏనాఁడు తలనూపి ♦ తీ ప్రచండపులెండ

కలఘు మాణిక్యకాం ♦ తులకె కాని

ఏనాఁడు చవిచూచి ♦ తీ కందమూలముల్

సరస రాజాన్నభో ♦ జనమె కాని

ఏనాఁడు చెవిజేర్చి ♦ తీ క్రూరమృగదుతుల్

లీలాశుకాలాప ♦ పాలిఁ గాని

కటకటా ! యెన్నఁడెఱిగి తు ♦ తృట దినేశ

ఖర కిరణ జాల తప్త క ♦ ర్కశ శిలాద్రి

కటక గమన శ్రమోద్యూత ♦ చటులచింత

నను వరించుటఁజేసి యీ ♦ నాఁడె కాని.

చంద్ర—హృదయేశ్వరా ! నాకై చింతింపకుండు. మీరు మాత్ర మనుభవించుచు
 డిన సౌఖ్యం బేమి ? ధరపైఁ బుట్టొందిన యెట్టి ప్రాణి కైనను కొన్ని నాళ్ళు
 సుఖంబును, గొన్ని నాళ్ళు దుఃఖంబును ననుభవించక తప్పదుకదా ! చూడుండు
 పాప మా నక్షత్రేశ్వరుఁ డీయెండ కెక్కడ సోలెనో ? మన మెట్లయినను
 ముం దావటూ త్రముని నేమ మరయుటయే యుచితంబు.

హరి—ఁతీమణీ ! ఇట్టి కష్టములయందును బరోపకారము నేమొనర్పండిన నీ సౌఖ్య
 మనన్య సామాన్యంబు. అతఁడే నక్షత్రకుండు వచ్చుచున్నాఁడు. ఇంతలో
 నిన్నామరవకవృక్షచ్ఛాయ విశ్రమింపఁజేసి నక్షత్రకుని నక్కడకుఁ దోడి
 తెచ్చెదను. దేవీ ! కొంచెము దూరము నడువును.

చంద్ర—అయ్యో ! బాత్తుగా నడుగుదీసి యడుగు పెట్టుటకు వీలులేకుండఁ బాద
 ములయందుఁ గంటకములు విఠింగినవే ! ఎట్లు నడువఁగలను ?

హరి—అక్కటా ! ఎట్లు నడువఁగలవు ?

హరి—నక్షత్రకా! అల్లచే తరతరకవృక్షమునీడకు నిన్ను మెల్లగఁ దీసికొనిపోయెడ
రమ్ము. కొంత యాయాసము తీరును.

నక్ష—అచలితోఁ జచ్చిపోవువాని కాచెట్టునీడ యెందులకు? చచ్చిపోవువాఁడ
నిక్కడనే చచ్చెదను. (పడిపోవును)

హరి—నక్షత్రకా! మెల్లగ రమ్ము.

నక్ష—అయ్యా! మొత్తముమీఁద నీవు నన్ను బ్రతుకనీయవు. ముందు నాకొంత నీరు
ధారకము పోయవయ్యా! నాకుఁ జెట్టువద్దు, చేవవద్దు.

హరి—అయ్యా! ఇక్కడ నెక్కడను నీరు లేదే.

నక్ష—మఱి నన్నీలాంటి యరణ్యమున కేల తెచ్చితివి?

హరి—అయ్యా! స్నేహము తుదురక మున్నొక్కని గుణాగుణములవలెనే తొలుత
నాకిది నిర్జనస్థలమని తెలిసినదికాదు.

నక్ష—అవును. ఏపెద్దపులిసోటనైనఁ బడి యీబ్రహ్మచారి చచ్చినచో మన యప్ప
డుగువాఁడు లేకుండుగదా యని యెంచి నన్నిచ్చటి కీడ్చి తెచ్చిన మాయో
పాయము నీకు బాగుగఁ జెలియనుగాని మఱేదియొఁ చెలియదు.

హరి—అయ్యా! నిష్ఠురపు మాటలాడకుండు.

నక్ష—నిజమాడిన నిష్ఠురమే.

హరి—వటూత్తమా! లేచిరండు. ఇంచెంచైన నీరు దొరుకునేమో వెదకెద.

నక్ష—అలాగయిన నాచేయి పట్టుకొమ్ము. నాకు బొత్తుగా సత్తువ యుడిగిపోయి
నది. వాడిపోయిన పెరుగు తోటహరకాడవలె నున్నాను.

హరి—(నక్షత్రకుని నడిపించి) ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

లోహి—అమ్మా! నా కీనాఁ డిన్ని మంచినీ శృంభిన లేవుగా. తల్లీ! నాకేమో
అయాసముగా నున్నదే.

చంద్ర—బిడ్డా! మనకు నేఁడు పెట్టనిదినము వచ్చినది.

హరి—అకటకటా! సార్వభౌమకుమారునకు నేఁ డన్నదకములు గఱవయ్యెగా
అయ్యా! నేనిప్పు డెంతని చింతింపను?

శా. శ్రేయోబంధుర సార్వభౌమ పదవి † శ్లేషంబు ప్రాప్తించే బో
యాయధ్వానపరణ్యసుధ్యమునస్వా † మీ! యన్నమోరామచం
ద్ర! యంచున్ విలపించుచుంబ్రయసుతుం † డల్లాడఁగాఁజూచియున్
సాయం బేమియుఁ జేయలేని గతియే † నన్నేచుటే పాపమో?
దేవీ! ఎక్కడి సంపద లెక్కడి సౌఖ్యములు?

మ. తిరమైన సంపదలెల్ల వెంట నొక రీ ♦ తిన్ సాగిరావేరి, కే
సరి కేపాటు విధించెనో విధి యన ♦ శ్య ప్రాప్య, మద్దాని నె
వ్వరు దప్పించెద రున్నవాడ నని గ ♦ ర్వం బేరికిన్ గాదు; కిం
కరుండే రాజగు, రాజే కింకరుండగున్ ♦ గాలానుకూలంబుగన్.

నకా—రాజా ! నీవీ వేదాంతములు చెప్పుచుండుము. నా ప్రాణములు సీతయత్ను
మక్కలలేకుండగ నే లేచిపోవును.

చంద్ర—నాథా ! ఇప్పుడు దుఃఖమున కవకాశములేదు, కుట్టవానిగతి యెట్లున్నను
తొలుత సీతబ్రహ్మచారి ప్రాణంబులఁ గాపాడుట కర్తవ్యము.

హరి—దేవీ ! నేనెందైనను నీరు దొరకునేమో పోయివత్తును. అంతదనుక సీతబ్రహ్మ
చారి నేమం బారయుచుండుము. (నిష్క్రమించును)

నక్ష—ఏమీ ! చంద్రమతీ ! నీవతి యింకను రాలేదుగా ?

చంద్ర—అయ్యో ! బయలుదేరిన యెడమేది ?

నక్ష—లేదు, లేదు, చచ్చుటకుఁ గూడ నెడములేదు తల్లీ ! నా కాయాసము పుట్టి
నది. మాట బొత్తుగా హింసస్వరము పడిపోవుచున్నది. నేనింక నాల్కూ ఖీకీ
కొని చావలసినదే. నన్ను జూచి యింత యెడ్డుటకైన మంచపు దొడ్డుగైన
మాయమృత్యున దగ్గల లేకపోయెను. అమ్మా ! నీవీపుత్రదుఃఖ మెట్లునుభవిం
తువు ? రామ ! రామ ! ఇదెక్కడి వడగాలి ! ఓ చంద్రమతీ ! ఇది నా
కొసమే వచ్చుచున్నట్లున్నది, చూడు.

మ. వడగాడ్పుల్ సుడిపాటుచున్ జురచురన్ ♦ బ్రహ్మాండముం గాల్పగా
దొడఁగెన్ చేటలతోడ నిప్పుకణము ♦ ట్టూర్పాటగాఁ బట్టుచున్
దడి లేదంతయు నాల్కపైఁగడుపులో ♦ నన్ జిచ్చుముట్టించిన
ట్లడరెన్ మంటలు, బొది నుండవింక నా ♦ ప్రాణంబు లీవేదనన్.
(నేలపై బడును)

చంద్ర—నక్షత్రేశ్వరా ! యోర్చికొమ్ము. జరావీడితయైన నీ తల్లి పుత్రదుఃఖ మను
భవింపకుండునుగాక !

నక్ష—ఏమో తల్లీ ! నాప్రాణాని కెంత కావలయును ? నాకాళ్ళు కరుములు గట్ట
పచ్చిపుండులవలె నున్నవి సరికదా ! చావనిదముగా నున్నదాని కీడునట్టిద్యు
చున్నవేమి ? ఇది నామరణ చిహ్న మేమో ? అయ్యో ! నే నిప్పుడు బ్రతికి
యన్నానో లేదో ? (ఏడ్చును)

చంద్ర—నక్షత్రేశ్వరా ! స్వయముగా మాట్లాడుచున్నావుకదా ?

లోహి—అమ్మా ! నాకాకలి యెక్కువగుచున్నదే తల్లీ !

తోడకవృత్తము : హిందూస్థానీ ఛైరవి - ఏకతాళము

ఇన్నిదినంబుల † కేమియు నాకే

వన్నముఁ బెట్టవు † హా ! యిది యేమే ?

కన్నుల సున్నవి † గా యునురుల్ నే

నెన్నఁ డెఱుంగ నె † యీగతి దల్లీ !

చంద్ర—అయ్యా ! తండ్రీ ! నీకంత యవస్థ వచ్చెనురా ! నానావిధ భత్యభోజ్య ములం బట్టుకొని పరిచారికాగణం బనేకవిధంబుల లాలించియు బలిమాలియు భుజింపుమని నోటి కందీయ రుచిచూచి చూడని నీవు నేఁడు స్వయముగా “అమ్మా ! అన్నమే యని యతిదీనత్వమున నన్నడిగినను నీకుఁ బిడికెడన్నం బిడుటకు నాకు గతి చాలకపోయేనే. హా ! దైవమా ! మామూలమున నీ నక్షత్రకునికిఁ గూడ నెంతటి దురవస్థ వచ్చినది ? కరుణామయు లెవ్వరును విషన్నులైన యీపిన్నపాపల రక్షింపరుగా ? హా ! పరమేశ్వరా !

శా. కట్టా ! యెక్కడ లేరె దీనజన ర † తూడత్తు లీదుఃఖపు

న్నట్టేటం బడి యేడ్చు నీ నిసువులన్ † గాపాడ ? బుట్టిం దువాఁ

డెట్లో పెట్టకమానునా య నెడు ప లేక నిక్కవంబై నచోఁ

బట్టెం డన్నము కాటకంబయి నశిం † పన్ బోలునే మేమిటుల్ ?

[అప్పుడు నాలుగు కల్పవృక్షఫలములు పడును]

లోహి—అమ్మా ! ఇవిగోఁ దీయని పండులు.

చంద్ర—బిడ్డా ! మనకు నేఁడు దైవము ప్రసాదించిన భోజన మిది. నీ వొకటిఁ దీసి కొని నక్షత్రకుని కొక్క టిమ్ము.

లోహి—అయ్యా ! దీనినిఁ బుచ్చుకొనుఁడు. (ఇచ్చుచున్నాఁడు)

నక్ష—(గ్వగతము) అహా ! ఈయను పతివ్రతాత్వమహిమ యెంత యొప్పుచున్నది ? (ప్రకాశముగా) నాకు మఱి నీరెక్కడ ?

చంద్ర—అదిగో ! సరోవరము. అందు దాహశాంతిఁ జేసికొనుము.

నక్ష—(నీరుత్రాగి వచ్చి) తల్లీ ! చంద్రమతీ ! యెంతపుణ్యాత్మ్యరాలవమ్మా ! వచ్చి పోయినవానిఁ దిరిగి బ్రతికించితివి. నీవు ఫలాహారము జేసినావు కావేమి ?

చంద్ర—నాభతి పుచ్చుకొనకయే నేనెల్లు ఫలాహారము చేయదును ?

నక్ష—ఓసి వెట్టిబాగులదానా ! ఎక్కడి పతిం గట్టికొంటివి ?

మ. ఒక సన్యాసికి సర్వరాజ్యమును నే ♦ దో మాటపట్టింపు మే
రకు చేజాటిచి; బిడ్డతో నిను మహా ♦ రణ్యంబు పాల్సేసి కూ
టికి నిన్ గుడ్డకుఁ గాని పెన్నిటిని వీ ♦ టిం బుచ్చు కేనుంచు న
మ్మిక నేవెందువా ? వెట్టితల్లీ ! కొఱగామిన్ గాన బేవెంతయున్.

చంద్రమతి ! నీవు బాత్తుగ నమాయకురాలవు. నీవు నాకుఁ బ్రాణదానము చేసినం
దుకు నీకు నే నెక్కువయైనఁ బ్రత్యుపకారము చేయలేను గాని,

మ. నడతీ ! నీవిషయంబు మాగురునితో ♦ వాదించి మీరాజ్య మీ
ప్పుడ యిప్పించెద రమ్మ, నీమగనితోఁ ♦ బాత్తుండి నల్లంగులన్
ముడివేయం బనియేమి ? నీవ ప్రజలం ♦ బోషింపుమీ; నీకుమా
రుఁడు నీచేతికినైన వెన్న నతఁడా ♦ రొహించు మీగద్దెపై.

అట్టిప్పించు రాజ్యము నీకుతో యిప్పించు మందువేమో ? నట్టి మాయదారివాఁడైన
నీమగనివిషయమై నేఁజెప్పను. చెప్పిననుఁ బ్రయోజనములేదు. రారాజుబిడ్డవు
నీ పికడగండ్లు పడుటకు నీ కర్మమేమి కాలినదమ్మా. నావెంట రమ్మ.
చంద్ర—నక్షత్రకా ! బ్రహ్మచారి చాపల్యమున నీ విట్లాడితివిగాక. ధర్మ మించుక
యైన యోజింపవైతివి. రాజ్యభోగము లనుభవించునప్పుడు పతి పూజ్యుండు
ను, గాలవశంబున నేదేని కష్టము సుప్రాప్తమైనచోఁ ద్యాజ్యుండునా ? పత్య
నుసరణమే కదా సతీత్యమునకు మూలము. చూడు.

మ. జరుగ న్నేరదు దేహయాత్రయును బి ♦ చ్చుం బెత్తినన్ గాని, దు
ష్కరిచర్యంబులె కాని పైకిఁ దగువ ♦ స్త్రీంబేనియున్ లేదు, కాఁ
పురమా కష్టపు నల్లకాట, నిఁక రూ ♦ పుం జెప్పరా, దట్టి మా
దిరిభర్తన్ దనమేనఁ గట్టికొని భ ♦ క్తిన్ గౌరి పూజింపదే.
కావున నీవింక వెడగునుడువుల మానుము.

నక్ష—నీవంటిదానికి హిత ముపదేశించుట నాదియే నేరము. (స్వగతము) మాగురువు
గారు నాకు విధించిన కార్యము నాక్రివంచన లేకుండ నెఱవేర్చఁ బ్రయ
త్నించుచున్నాను. కాని ప్రయోజన మున్నట్లు తోచుటలేదు. అదృశ్యుఁడై
వెంటనంటి మాగురువుగా రిదియంతయుఁ జూచుచునే యున్నాడుకదా;

విశ్వా—(ఎవరికి గనబడకుండ) నక్షత్రకా ! నీయం దొక లోపములేదు. మార్గ మధ్యమున వీరి కేయాహారము దొరకకుండ నే మానుఁ బన్నియుండగాఁ గల్పవృక్షఫలము లెక్కడనుండి వచ్చెనో ? అల్లనాఁడు సురసభలోఁ దన్ను చూలాడినందులకు నాకుఁ బ్రతికక్షియై దేవేంద్రుఁడే యీపని చేసియుండ వచ్చును. కాని (కోపముతో నాకసమునఁ జూపునిగిడించి) కే ! దురాత్మా ! ఇంద్రా ! నామీదనే సంతమునకుఁ గాలు దువ్వుచున్నావుగా !

మ. అపరాధం బొనరించి గౌతమున, క ధిల్లాపాద ము స్తంబు నీ వపు వెల్లన్ బెడఁగొట్టుకొంటి, విఁక వి ధి శ్వామిత్రుఁడన్ భీతిలే క ప్రవర్తించెద, వెట్టి బెట్టిదఁపుయో ధి యంబున్నదో నీకు? శా వపు నీరందితి నేని సాగదిట దే ధి వత్స్వంబు గీవత్స్వమున్.

(అలానించి) అయినను నింద్రుఁడే యీపని చేసియుండెనని యెట్లు చెప్పవచ్చును? కతివ్రతాతిలకంబగు చంద్రమతీదేవికై ప్రకృతియే సహాయము చేయుచున్న దేమో ! కానీ ! నీటికై పోయిన హరిశ్చంద్రునితోఁ జెప్పి భేతాశవృక్షము కడకు వీరినిఁ జేర్చుమని దంతవక్త్రుని కాజ్ఞాపించితిగద ! అతఁడే హరిశ్చం ద్రుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. ఏమిచేయునో చూచెద.

హరి—(నిట్టూర్పుతో) ఆకటకటా ! మానవున కీదారిద్ర్య దుఃఖము మిక్కిలి దుస్స హముకదా; ఇంతకన్న మరణమే సర్వదా శ్రేయము. ఏలయన.

ఉ. చావును లేమియున్ మనుజ ధి సంతతికిన్ వ్యసనంబు, లందులోఁ జావున సంభవించెడు వి ధి చార మణంగు దినక్రమంబునన్ ; జీవున కీ దరిద్రగతి ధి చే జనియించెడు ఘోరదుఃఖ మో దైవమ జీవము ల్లుగు ధి దాక నశింపక వృద్ధి జెందెడున్.

అయ్యో ! నేఁడింత జలపానమునకై నోచుకొనకపోయితిమే. ఇంక నక్షత్రకుఁడు బ్రతుకుటెట్లు ? లోహితుం డెట్లు జీవించు ?

చంద్ర—(ఎదురుబోయి) నాథా ! ఆకలివత్సలవలన ముప్పుదోలఁగి నక్షత్రలోహి తాన్ములు సురక్షితముగా నున్నారు. మీరును నీఫలముల భుజింపుఁడు. నేటికి మీకీఫలాహారమైన లభించినది. (ఇచ్చును)

హరి—జేపీ ! యీఫలము లెట్లు వచ్చినవి ?

నక్ష—ఎట్లు వచ్చినవా ? మాయమృత్యు వూర్వపుణ్యమువలన వచ్చినవి.

హరి—నక్షత్రకా! అట్లే కావచ్చును. (చంద్రమతితో) దేవీ! నాకు నాకలి దష్టులడంగినవి కొని మనము నేటిరేయి నిదురింప నొక వటవృక్ష మిక్కడనే యున్నది. దాని నొక ముసీశ్వరునివలన నెఱిగితిని.

నక్ష—వాడే దంతవక్త్రుడు కాబోలు! ఇంక నెట్లయిన వీరి నక్కడకుఁ జేర్చవలయు. (ప్రకాశముగా) ఆలాగైన హరిశ్చంద్రా! చీకటి పడకమునుపే అచ్చటికిఁ జేరుల మంచిది. నాకిప్పుడే నిద్ర తూగివచ్చుచున్నది.

హరి—పోదము రండు. వృష్టివాని నెత్తుకొని నడచుచున్నాడు)

చంద్ర—(నడచుచు) వటవృక్షమిం కెంత దవ్వున నున్నది?

హరి—దేవీ! అదిగో! చూడుము.

ఉ. వాడిన పండుటాకు లిల † పైఁ బవనాహతి రాలుచుండె నో
చేడియ! † గబ్బిలమ్ములు వి † చిత్రముగాఁ దలక్రిందులౌచు వ్రే
లాడెడుఁ గొమ్మలన్ శిశువు † లన్ దమపొట్టలక్రింద నూడుకొం
చూడలపై విలాసముగ † నుయ్యెల లూఁగెడి క్రోతిపాళెముల్.

నక్షత్రకా! ఈవటరాజంబుఁ దన నీడచే భూతకోటినిఁ జక్కగాఁ బోషించుచున్నదికదా!

నక్ష—ఏమోయీ రాజా! నన్న భూతాశ్రమస్థలంబునకుఁ దీసికొనివచ్చితివాఏమి?

హరి—కాదు కాదు మనకు నివాసయోగ్యమైన చోటికే. దేవీ! శయనయోగ్యములుగా నిచట నెలవులు బాగుచేసికొనుట మంచిది. చీకటి యప్పుడే కను మూసికొనివచ్చుచున్నది.

చంద్ర—(బాగుచేసి) నాయనా! లోహితా! యిచ్చటఁ బండుకొమ్ము.

(అందఱు శయనింతురు)

హరి—(లేచి) అక్కటా! కౌలాంజన మందినట్లు బ్రహ్మాండ మంతయు సంధకార బంధురమై యెంత భయంకరముగా నున్నది? మార్గాయాసముచే గాఢనిద్రా వస్థయందున్న వీని కేయిక్కట్లు రాకుండ రక్షింపవలయుగదా! (చంద్రమతిం జూచి) అయ్యో! సాంఘ్యభాముని యిల్లాలికొ యిన్ని కడగండ్లు? నే నెంత ధైర్య మవలంబింత మన్నను శుష్కోపవాసకృతయై నూదిరాలపైఁ బయ్యెదకొంగు పఱచుకొని పండుకొనియున్న యీదేవిం జూచినప్పు డెల్ల నాహృదయంబు మఱింత దుఃఖసంకులం బగుచున్నది? హా! ప్రాణపతీ! నీకు నేడిన్ని కందమూలములేవియు లేకపోయెగదా! హా! దేవీ! అనూర్యంపశ్య! ఆపాడువేటకు బయలుదేరినవాఁటిలోడనే నీకును నీసౌఖ్యంబు లిట్లను ఋణము దీతి నే?

సీ. ఆరామవనసీమ ♦ యారామ ! నీకు సీ

ఘోరవల్మీక కాం ♦ తారసీమ ?

తతహానతూలికా ♦ తల్పం బాకో నీకుఁ

గలికి ! యీ మొఱసరా ♦ కటికి నేల ?

చెలిక స్త్రీయల మేలు ♦ కొలువుపాటలె నీకుఁ

నారి యీక్రూరమృగా ♦ రవములు

అలరుఁ దేనియతో ఫలా ♦ హారమా నీకుఁ

జవితేని యీవేడి చవిటినిరు

పూత సరయానదీసమా ♦ యాత మంద

వాతపోతాభిగమ్య ను ♦ వర్ణ పాధ

తలమణిఁడోలికాసౌఖ్య ♦ కలన లేక

నిదురగాంచితి కటికిరా ♦ నేల నేఁడు.

హా ! సుతా ! లోహితా ! నీవెంతటి యదృష్టహీనుండవైతివి తండ్రీ !

మ. అడుగెన్నండిడనీక నేలపయి, న ♦ ట్లల్లారు ముద్దారంగా

నుడిగంపుం జెలిపిండు కొంబసిడి మే ♦ లుయ్యాలలందుంచి పో

రుడుగన్ “జోషనవంశమాక్తికమణి ! ♦ జోలోహితా”యన్నసం

దడి గన్నూసెడు నీకు నెట్లమరె ని ♦ ద్రాసౌఖ్య మీకొలపై ?

[అప్పుడు తెఱలోపలఁ గలకలారవము]

(ఆకర్ణించి) ఏమిది ? వటవృక్షసంచలమైనది ? మఱేమి యుపద్రవము లేదుకదా !

[పిమ్మట సపరివారుడైన భేతాళుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

ఓరీ ! యెవఁడురా ? త్రిలోకభీకరంబగు మఱియ భేతాళవృక్షోపాంతమున నిర్భయ

ముగా సంచరించుచున్నాఁడు ?

శా. అక్షుద్రున్ నను వేడ కీ వటతరు ♦ ప్రాంతంబునన్ రాఁడు ఘా

లాక్షుంజేని, సరాధమా ! తెలియవే ♦ రా నన్ను భేతాళునిన్ ?

వతుంబున్ విడలించి, పీల్చుచుఁగవో ♦ వ్లంబైన క్రొన్నెత్తువల్

భక్షింతున్ రుచులూర నీపలలమున్ ♦ భక్ష్యోపభోజ్యక్రియన్.

పరిజనము—అరే, వీని కండలు భక్షింపుడు. పొడుపుడు.

హరి—(స్వగతము) వీనికి నిద్రాభంగము కలుగకుండ నా గుర్రార్థుల నేనే సమీపించి వధించుట మేలు. (సమీపించి) శే! దురాత్మా! భేతాళా! యీ యీవటం బాశ్రయించియుండి నీవు చేయు దౌర్మార్గ్యం బిదిమా! కాని యింకఁ ద్రుశ్యకుము.

భేతా—బౌగా! ఎకడవురా! నిర్భయముగా నాకె యెదురు పట్టుచున్నావు? (మీది కుటుకును)

హరి—శే! దుష్టా! లోకకంటకా!

మహాప్రగఠ

పటు మద్దోశ్చంహాసో ♦ త్వతనమున భవ ♦ త్స్పృణము ల్లేచు, నేత ద్వటవృక్షో పాంతభూమిన్ ♦ వ్యపగతభయులై ♦ పాంథకోటుల్పురింపన్ గుటిలాకాలానుభూతిన్ ♦ గునలయ పతితన్ ♦ గోలుపో నై జమానా చటులక్షాత్రోగ్ర శౌర్య ♦ చనవియెటులహరి ♦ శ్చంద్రవీడున్ దురాత్మా!

(జాట్టుపట్టి యవ్వలి కీడ్పుకొనిపోవును)

భేతా—అయ్యో! చచ్చితి! చచ్చితి! పరిజనులారా! రండు. రండు.

పరిజనులు—నెచ్చెలులారా! మనమిక్కడున్న చావుదప్పదు. రండు పాటిపోదము. (పాటిపోవుదురు)

నక్ష—(అదరిపడి లేచి) ఓ చంద్రమతీ! ఓరీ వజ్రా! లోహితా! రెండు. మనము నిష్ఠారణముగాఁ జావవలసిన యోగము వచ్చినది.

చంద్ర—అయ్యో! ఏమి యప్రియము సంభవించినది?

నక్ష—ఏమి యప్రియమో తల్లీ! ఈ మజ్జియూడలను పెనుభూతము అనేకములు గుభిల్లుగుభిల్లుమని దుముకుచు నామీఁదఁ బడి యిదిగో యీ వైపునకుఁ బరు వెత్తివని. అందులో నొక పెద్ద దయ్యమును నీవతియుం బెనగులాడుచు నీ వంక కేగిరి.

[తెర లో పల]

గీ. విపుల దోర్గర్వమున జాల ♦ విజ్ఞప్రీతి

తుది హరిశ్చంద్రునే నిహ ♦ తుండవై తె?

పాంథనిర్మూలనోద్యోగ ♦ పాపఫలము

కట్టి కుడువక విడుచునా? ♦ కఠినకర్మ!

చంద్ర—నక్షత్రకా ! మన కపాయము తొలగినది. నాపతి భూతాధముని గర్వ ముడంచి వచ్చుచున్నాడు.

విశ్వా—(స్వగతము) అహా ! ఇతఁ డన్నిట సమర్థుఁడు. ఇంక నీతని సాధించుట నాతరముకాదు. కాని, నాశక్తియంతయు నీతని కై ధారపోపెద. (నక్షత్ర కుని పైగఁజేసి నిలిచి) శిష్య ! వీరి నిక్కడ నుండనీక ప్రయాణము సాగించుము. పిమ్మట గావింపువలసిన ధానము నాలోచించెద.

నక్ష—అలాగుననే.

హరి—(ప్రవేశించి) జేపీ ! నక్షత్రకా ! మీకు నిద్రాభంగము గలిగినదా ?

చంద్ర—నాథా ! మానిద్రాభంగముతోఁ బాటు శత్రుగర్వభంగము గూడ గలిగి మీరు కుశలముగా నున్నారా ?

హరి—జేపీ ! ధర్మదేవత వైన నీవు నా చెంతనుండ నా కుశలమున కేమి కాని నక్షత్రకా ! మనమింక నిశ్చింతతో నిద్రపోవచ్చును. ఇంకను నొక జాము రేయి యున్నట్లున్నది.

నక్ష—ఏమనుచున్నావు ! నీకు మతి పోయినదాయేమి ? నన్నిచ్చట నింకను బండు కొమ్మనుచున్నావా ?

మ. బ్రతు కాశించినవాఁ డెవండు వివఁ డీ ♦ వాక్యంబు, నేపాటి గం ద్రతినం బున్నను నిట్టిదయ్యములతో, ♦ నా నీకుఁ జెర్లాట ? మొం డితినంబున్ గడబెట్టి వే కదలు ♦ మట్టే ప్రజ్ఞకై పెన్మలా డితివా యిందఱిచావు నీవలన నేఁ ♦ డే మూడు నిక్కంబుగన్.

ఇంక నీమాటలు చాలించి బయలుదేలుము.

హరి—అయ్య ! ఇంకను మీకుఁ దిశాచభయ మెందులకు ? వాఁడు నాచే గడ దేతినాఁడుగదా !

నక్ష—వానిపరివారములోఁ గొన్ని మైమఱచి నిదురించుచున్న నాయెదుటొమ్ముపై రుమికినవి. అవి యేమయ్యెననుకొంటివి ? అప్పుడు బండిచక్రముక్రింద నలిగిన మొండిబండపురుగులాగున నెత్తురు గ్రక్కుచుఁ జచ్చిపోవలసినదే. ఇప్పుడు మీలో వేళ కన్నములేక యెంత చిక్కి యున్నను మాయాశ్రమములో నెల్లప్పుడు ఘృతనూపములతోఁ బెరిగిన మొండిప్రాణిని గావున తొమ్ముపై నెక్కి భూతములు తాండవమాడినను జావక బ్రతికియున్నాను.

హరి—నక్షత్రకా ! నీ కీపిఱికితన మెక్కడనుండి వచ్చినది ?

నక్ష—అది బ్రాహ్మణులకు సహజమని తెలిసియుండియు మాటిమాటికి నన్నేల యెగతాళి చేసెదవు ? నీ వేమన్నను నన్ను నాపిఠికితనమే రక్షించుచున్నది. కాని నేను నీమాట విని యిక్కడ నుండను.

హరి—అయ్యో ! యీ గాఢాంధకారమున నెక్కడకుఁ బోగలవయ్యో !
నక్ష—ఓరీ ! మాచూపీ ! నీవితకు నిక్కడనుండి కదలవురా ? ఓ బాబూ ! నేను నీతో నేల వచ్చితినిరా. కాని—

ఉ. కుత్తుక బంటి యన్నమున ♦ కుం జెడి, నాకర కాసు రాని యీ
తొత్త టికంపుఁ బెత్త నము ♦ తో నినుఁ గానల వెంబడించు నా
మెత్తదనాని కేడ్చుచును ♦ మేను దొఱంగెడఁగాక, యింక నా
యెత్తుధనంబు వోసినను ♦ నేనిట నుండ నిమేష మేమియున్.

హరి—అయ్యో ! ఏల మీ కీ మరణభయము ?

క. రానలసియున్నఁ దప్ప నె

చావెచ్చట డాఁగియున్న ♦ జంతువులకు ? ఛా

య్యవైఖరి వెనువెంట నె

యేవేళను గాచియుండు మృ ♦ త్యువు విప్రా !

నక్ష—ఇప్పు డీ వేదాంతప్రసంగములు జరుగుచుండగాఁ బట్టపోరు బట్టపోరు పిల్లి దీర్చినట్లు నన్నేదో యొకదయ్యము నోట వేసికొనక మానదు. (భయ మభినయించి) అదిగో నేనన్నంతయైనది. రాజా ! చచ్చిపోయా ! అవంక నొక దయ్యము గ్రుడ్లుఱుముచు నాపైకి వచ్చుచున్నది. దానికి బ్రాహ్మణ దేహ మాంసమే రుచి కాఁబోలు !

హరి—అయ్యో ! అది విలుగుఱుపుర్వు కాని దయ్యముగాదు. అన్నియుఁ జాలినిన నీకుఁ బ్రాణములపై నింతటి యాస కూడదు.

నక్ష—నీవు బ్రహ్మవేత్తవు కాఁబోలు. ఇట్టివాఁడ విప్పుడు కాఱుచిచ్చు వచ్చి కాళ్ళకుఁ జుట్టుకొన్న నీప్రాణరక్షణమునకై ప్రయత్నింతువా ? లేదా ?

హరి—మనప్రయత్నముల ఫలాఫలములు విధి క్షణకాలములై యుండు.

నక్ష—అయ్యో ! జైవమా ! ఈవల్ల కాటి యరణ్యములో నీదయ్యలవాతఁ బడుమని నానొనట నేల వ్రాసితివి ? నేనింక నాలుకఁ పీకికొని చచ్చెదను. అమ్మా నిన్నింక నేఁ జూడను. నేలఁ బడును)

హరి—నక్షత్రకా ! బయలుదేఱుము. దేవీ ! రమ్మ. నడచుచునారు)

నత్తు—గట్టునఁ బడితిని.

చంద్ర—నాథా ! యెక్కడి దానెలుతురు ?

నత్తు—ఏదైన కొఱవిదయ్యము మనవెంటఁ బడినదేమో చూడుఁడు. దయ్యముల
మూఁతు లెఱ్ఱగా నుండునని మాయమ్మ చెప్పుచుండును.

హరి—కాదుకాదు. ఈయడవి యెక్కడనో కాలఁచున్నది.

నత్తు—మనలఁగూడ దసించుదుగదా !

చంద్ర—నాథా ! మనము దవాగ్నిమధ్యమున వచ్చినారము.

హరి—కటకటా ! యీదావానలం బెంత భీషణముగా మండుచున్నది !

మ. వియదుధ్వాంత నితాంత ధూమ పటలీ ! విస్తారితధ్వాంతమై
భయదావస్మృగమై, నగాగ్రనిపత ! ద్వాచాల కాళోలమై
అయుతార్చిస్తుటితోడ కీచక నినా ! దాభీలమై కీలీ, హా !
లయకాలోగ్ర జటాలవల్లక కరా ! శంభై వనం బేర్చెడున్.

లోహి—తండ్రీ ! ఈమంటలు నామీఁదికే వచ్చుచున్నవి.

హరి—అయ్యో ! యేది యెటులున్నను మునిబుణము దీర్పకయే యీదావానలంబునఁ
బడి చావలసివచ్చెను. నత్తుత్రకా ! సిగతి యేమి ?

ద్విపద : హిందూస్థానీ ఛైరవి - ఆదితాళము.

చంద్ర—మతిఁగుంత ! నత్తుత్ర ! ! మానిమిత్తమున
గతియింపవలసె నీ ! కానలలో నేఁడు

హరి— వనితరో ! యీఘోర ! పాపంబు గూడ
కనులఁ జూడక ముందుఁ ! గార్చిచ్చునందుఁ
బడి సమర్పింతు నా ! ప్రాణాహుతులను
వడలి ! యంతట శాంత ! పడునేమొ యగ్ని.

చంద్ర—హా ! దయాగుణసాంద్ర ! ! హా ! హరిశ్చంద్ర !
నీజాన్మ నను వీడ ! నే నెందు బోదు ?

హరి— కొడుకుతో నత్తుత్ర ! కుని నెట్టులైన
జడదారి కిచ్చి నె ! చ్చటనైన బ్రతుకు;

చంద్ర—ఇట్లున్న మునియుగాం ♦ బెటు దీక్షునయ్య
కటకటా ? నేనెట్లు ♦ గా దీర్చుగలను ?
ఆకలుపంబగు సత్య ♦ మమరు మీరున్న
సకలధర్మంబులు ♦ సాగు మీరున్న
పనికిమాలిన నాడు ♦ బ్రతుకేమి గెక్క
చననిండు పదివేల ♦ జన్మాలకైన
నీవె నాపతిగాఁగ ♦ నిటలాక్షు వేడి
పావకునకు నిచ్చి ♦ వైతు నాశనువు.

(అని అగ్ని కడురుగాఁ బోవుచున్నది)

లోహి—వలదమ్మ నీ వేగ ♦ వలదమ్మ తల్లీ !
యిల నాడు బ్రతుకేమి ♦ హితనున్ను ! మీకు.

చంద్ర—నాయనా ! నీవు నాతోఁ గూడ రావలదు. నీతండ్రిగారియొద్దకుఁబోము.
(అగ్ని కభిముఖముగాఁ బ్రాంజలియై)

దండకము

శ్రీమన్నహాయజ్ఞమూర్తి ! జగజ్జాలరతా ! ద్వివల్లోకశితా !
దురాలోక తేజోవిరాజీ ! కృపాభూ ! భవద్దివ్యచారిత్ర మెన్నంగ నే
నెంతదాసన్ సురారాధ్య ! నీయందు వేదంబులున్ నాల్గుజన్మించుటం
జేసి వేల్పుల్ నినున్ జాతవేదేతి నామంబులన్ భక్తి బూజింతు,
నీచేత శిష్టాళికర్మంబులెల్లంబ్రవర్తించుదేవా ! నినున్ రాజసూయాది
యజ్ఞంబులందున్ బ్రబూజించియున్నట్టి మమ్ముం గృపన్ బ్రోవఁగా !
జెల్లునే కాని బాధింపఁగా న్యాయమయ్యా ! యిదే పాడియయ్యా !
దయాభంగి యేనుయ్యె నయ్యా ! నిను న్నమ్మి యున్నారమయ్యా,
యరణ్యంబులన్ దిక్కులేకుండ నల్లాడు నీదీనులన్ గాల్ప నీకెట్టులానో
విచారించు, నేనే లననిత్వవ్రతారూఢుడౌ శ్రీహరిశ్చంద్రభూపాలు
నిల్లాలినే యైతినేనిన్, బ్రశస్తోరు సాధ్వీత్వమే నాకు వర్తించునేనిన్,

నిమిషంబులోనన్ భవజ్ఞాళికాజాలముం బాసి శాంతుండవై నవ్వ
 సీహారవారిపూరముం బోలి శైత్యంబునం గ్రాలవే వీతిహోత్రా!
 మునిస్తోత్రపాత్రా! నమస్తేనమస్తేనమస్తే నమః, (అగ్ని చల్లారును)
 విశ్వా—(స్వగతము) ఆహా! ఆ పతివ్రతామతల్లి ప్రభావంబునకు మా మహిమంబు
 లెండుకుఁ గొఱకాకున్నవే. కాని పీఠంకఁ గాశీపట్టణమునకే చేరుదురు.
 అప్పటివిధానం బాలోచింతు. (నిష్క్రమించును)

నక్ష—హరిశ్చంద్రా! నీవింక బయలుదేలుము.

లోహి—అమ్మా! అమ్మా! వచ్చితివా? (కాఁగిలిండుకొనును)

హరి—దేవీ! నీవలనఁగదా మేమందఱుము బ్రతుకగలిగితిమి.

చంద్ర.—నాథా! మీఁత్యరూఢికలన మనచుందఱుము బ్రతికితిమి.

నక్ష—ఇంకపైన మీముచ్చటలు చాలించి తిరిగి యేదేని సుద్రవము రాకమున్నె
 బయలుదేలుదు. నడచినకొలది కాశి మనకు దూరమై పోవుచున్నది.

హరి—నక్షత్రకా! గంగానదీఘోషము వినబడుచున్నది. వినుము.

మ. హరిపాదోవృషవనోట నాజలమునం ♦ నాస్థావముం జేసినన్

కేరుపంకంబులడంగు మీకనుచు నా ♦ ఘోషించెడు జూడు బం

ధుర గంధాచల గంధవాహ విచలో ♦ త్తుంగోర్మిజాలేత రే

తరసంఘట్టన జాయమాన తతరో ♦ దఃక్రాంత ఘోరార్భటిన్.

నక్ష—అది ఎంతదూరమైన నట్లు వినబడుచుండును.

హరి—అదిగో! విశ్వేశ్వర దేవాలయగోపురము చూడు.

మ. వినువీధిన్ మినుకంచుఁ గన్నడు నదే ♦ విశ్వేశ దేవాలయా

గ్రనిబద్ధోన్నత గోపురాగ్ర విలస ♦ ద్ధాంగేయశృంగంబు సు

మృ! నటద్భిమ జటావిటంక విలుంత ♦ న్నందాకీనీ నిమ్నగా

కనకాంభోజపు మీదైయోయనఁ బ్రభా♦ క్రాంతాఖిలాశాంతమై.

నక్ష—అట్లయినఁ దొందరగా నడువుము.

(అందఱు నడచుచున్నారు)

హరి—దేవీ! రమ్మ. (నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీరస్తు సత్య హరిశ్చంద్రీయము

పంచమాంకము

[సతీసుతులతో హరిశ్చంద్రుఁడు నక్షత్రకుఁడు ప్రవేశించుచున్నారు]

హరి—దేవీ ! కష్టము లెట్లున్నను బుణ్యక్షేత్రమైన వారణాసి దర్శించితిమి. చూడు.

గీ. భక్తయోగపదన్యాసి ♦ వారణాసి
భవదురితశాత్రవఖరాసి ♦ వారణాసి
స్వర్ణదీతటసంభాసి ♦ వారణాసి
పావనక్షేత్రముల వాసి ♦ వారణాసి.

నక్షత్రకా ! విశ్వేశ్వరు దర్శించి వత్తము. దేవీ ! రమ్మ.

నక్ష—ఇక మాయస్థమాట నీకుఁ దోచదు. పద. (నడచుచున్నారు)

[యవనిక నెత్తగా దేవాలయము కొన్నించును. అందఱు విశ్వేశ్వరునకు
నమస్కరింతురు]

హరి—(ప్రాంజలియై)

శ్లో. ప్రభుస్త్వం దీనానాం ఖలు పరమబంధుః పశుపతే !
ప్రముఖోఽహం తేషామపి కిముత బంధుత్వమనయోః
త్వయైవ తుంతవ్యా శ్శివ ! మదపరాధాశ్చ సకలాః
ప్రయత్నాకర్తవ్యం మదవన మియం బంధుసరణిః.

శా. అపద్బంధుఁడవీవు స్వామివిగదా ! ♦ యాలాటి యాపన్నులం
దేవారన్ బ్రముఖుండఁగా; మనకుఁ దం ♦ డ్రీ ! బాంధవంబింక
వేఱేపల్కం బనిలేదు; గాన నిక నీ ♦ వేసైచి నానేరముల్
కాపాడందగు నెట్లులెన; నిటులే ♦ కామోగ్యబంధుత్వముల్

నత్తు—హరిశ్చంద్రా ! ఇంక సెంతకాలమిట్లుముక్కుపట్టుకొని కూర్చుండెదవు? రమ్మ.

చ. అలయక గుమ్మగోపురము † లన్నియుఁజూచుచు నప్పుమాటయే
తలఁపవు; చేరవఁజ్యెనుగ † డా గఁసువంచు రవంతయేని, లోఁ
దలఁపవు; నాప్రళూసము వృ † ధాయగుచున్నటి; నెల్ల బెట్టుమా
పెలుచన మాఱుంబు నెగ † వేయదలంచిన నేను బోయెగన్.

హరి—అయ్యా ! యెగ వేయవలయునన్న నింత కష్టమన కేల యోర్చితి ? తొందర
పడకుము.

నత్తు—ఏమీ ! సామ్యాయదలంచినవాడవు నీవు తొందరపడకపోగా బుచ్చుకోవ
లసిన నన్నుఁ గూడఁ దొందరపడవలదని నీతులు చెప్పుచున్నావుగా ?
బాగు ! అన్నింటికీ గాళ్ళు సాచిన నీకేమి తొందర ?

ఉ. పుట్టెను నప్పునోడఁ దల † మునిగితి, వింకొక పుట్టెచైన నీ
పుట్టి మునుంగ దింతయును † బ్రాద్ధున సీమొగమింత సూచినన్
బుట్టదయన్నమున్ మునిగి † పోక యింకేమిటి ? దీప ముండఁగా
నెట్టన జక్కఁబెట్టుకొన † నేరకపోయె గురుండు వెట్టియె.

హరి—అయ్యా ! నిఘ్రుమలాడకుము.

నత్తు—ఏమీ ! మాకు రావలసిన సామ్య మేమడుగుట నిఘ్రుమాయెనుగా? నీవడుగు
కొన్న నలువది దినంబులు నేటితోఁ దీలుచున్నవే. ఇంతదనుక నాకిచ్చిన
దొక్క కాసైన లేదే ? ఇంక నీవిచ్చెదనని మా కెట్లు నమ్మక నుండును ?
ఇప్పుడు మాత్రము.

శా. ఏలీలన్ సవరింతుమా ఋణము ? కొం † పే గోడియే, నింతకూ
డేలే; దేమిటి కింకఁ జంపెదవు పా † మ్మి మీకు నేనాటి బా
కీ లన్న న్నినుఁ గొట్టువాఁడెనఁడు? చి † క్కెన్నీకు మాజుట్టు; ప
త్రాలా! సాక్ష్యములా? నినున్ బలిమిమీఁదనెర చ్చుకీడ్పింపగన్.

హరి—నత్తుత్రకా ! పత్రములు సాక్ష్యములు నేల కావలయు ? నిత్యస్థిరంబయిన
నావాక్కున కన్యధాత్వ మెప్పటికైనా సంభవింపదుగాదా !

నత్తు—సంభవింపక నిప్పటికిఁ జేసిన దేమున్నది ?

హరి—అయ్యా ! నాదీనదళ యించుక యోచింపుము.

నత్తు—అలాగయిన నేను యోచించి చెప్పునది గట్టిగా వినుము.

శా. నీకాతం డది యప్పువెట్టినది శా † నే కాద, యాహాని ని
న్నేరికై సాచి మఖార్థ మిమ్మనిన సా † మ్మేకాని; యద్దానికై

నీకన్నంగవ నుమ్ము; సల్లి యిట ము ♦ నేన్ రాజ్యసర్వస్వముం
జొన్నాఁ డింక నేటియప్ప ? నిజముం ♦ ఇంతింప నింతకదా ?

హరి—ఇంతయెకాని— నెలదినములలోనిచ్చెదననియమ్మునితో నొప్పుకొంటినిగదా!

నత్తు—లేదనిన నామాటలన్నియు సున్నయగుంగాడే ?

హరి—అయ్యా ! సత్యేతరంబునకు నామానసం బొప్పదయ్యా !

నత్తు—అయ్యో ! అమాయకుఁడా ! ఇంతలోఁ జెడ్డప్పుడు గూడ సత్యము సత్యమని
యూఁగులాడుచున్నావే ? హరిశ్చంద్రా ! నీ వేమనుకున్నను

మ. జటిలైన నేననరాదు కాని విను నీ ♦ సత్యంబె నీకొంప కిం
తటి చేతాటకు మూలమిప్పటికి నై ♦ నన్ మించిపోలేదు; తీ
గ్గుటకేనాఁటిబుణంబు మీకనినఁదీఁటు స్నీకు మాబాధ; యం
తట సూరేగుము సత్తుచి త్తనుచుఁ జం ♦ తన్ బాపి బైరాగివై.

అట్లు కానిచో నింతగ్రనము నీవిప్పట్టున నెట్లాంజెదవు ? చెప్పుము.

నీ. వైదికవృత్తి సం ♦ పాదింతు నంటివా

యుడుగవు రాచపో ♦ కడలు సేకు

రాచరికంపు శౌ ♦ ర్యమునఁ జెత్తువటన్న

దెసమాలి యేవంక ♦ దిక్కులేదు

వణిజువ ర్తనముచే ♦ గణియింతు నంటివా

యరచేతి గ్రుడ్డిగ ♦ వైవిన లేదు

వ్యవసాయవృత్తిచే ♦ నవరింతు నంటివా

లేదు భూవనతి గో ♦ మ్పొదమంత

ఇండు నేదేని వ్యాపార ♦ మందదగిన

యంత పున్నెంబు పుట్టిన ♦ నిండధనము

గంటుకట్టునె యూర్వల్పు ♦ కాలమునను

గడచు నీనాఁటితోడ మా ♦ గడుపుదినము.

ఇవి యేవియుఁ గాక జానిసవృత్తికిఁ బాల్పడినను ని సైవరు కొనువారు
లేరు. కావున నాయుపసేకవాక్యముల ననుఁగించి నీబియుణబాధ తప్పించుకొనుము.
మాగురుపుగారితో నీదురవస్థయంతయుఁ జెప్పి యీసామ్య వదలివేయు తెలుఁగొన
రించెద, చెప్పును ఏల నీకీబాధ.

హరి—నక్షత్రకా ! నాకంతముఁ గ త్తిరించుచున్నను నసత్య మాడుటకు నా మనం బొప్పుదు.

నక్ష—హరిశ్చంద్రా ! నీ మేలుగోరి నేనింత వచించెద వినుము.

ఉ. పుట్టిననాఁటనుండియును † బొంకియెఱుంగవ; యేనెఱుంగు ది
పృట్టునఁ గూడులేని దుగ † వస్థల నుంటివిగాన నీమనం
బెట్టెటా తెంపు జేసికొని † యీయుపదేశము నాలకింపు, మే
నొట్టిడుకొం దసత్యమున † కొప్పితిసంచు వచింప నేరికిన్.

చంద్ర—నక్షత్రేశ్వరా ! నీవంటి మునికుమారుఁడు చెప్పవలసిన నీకులా యివి ?

నక్ష—చంద్రమతీ ! నీవును నీపెన్నిటికిం దగినట్టు దొరికినావు పో.

తా. మీనిప్పచ్చరముం దలంచి కరుణన్ † మీ బాగుకై యింతగా
నేనేమో హితమున్ వచించితిని; మీ † కే లేని యీబాధ నా
కా ? నీపెన్నిటి నీ వెట్టెన. విను నా † కౌనేమి; పోనేమి
స్నానంబోజపమో తపంబా నదను † స్థానంబా యోజింపుమా.

చంద్రమతీ ! నానీకులు మీరు విననక్కఱలేదు. ఊరక యడ్డపుల్లలు వేసి
నట్లు కాదు. మాకు రావలసిన సొమ్ము గవ్వలతోఁ గూడ లెక్కపెట్టి మా కిప్పిం
పుము. నేనింక ఊహమాగను. మీమీఁది మోమోటముచే నేనింకను నాలగ్యము చేసి
నచో సహజముగా ముక్కొపియైన మాగురువుగారు నాగొంతు గొలుకక మానరు.
హరిశ్చంద్రా ! నీపెద్దతీకం బాలోచింపను. మాసొమ్ము గుమ్మరించి మతీ నడుపుము.
(చేయి బట్టుకొని నిలవేయుచున్నాడు)

హరి—(నిట్టూర్పు విడిచి) దేవీ ! ఈఋణబాధ కడుంగడుదుర్భరముగద ! చూడు.
మ. సరివారి న్నగుబాటు, పిమ్మట మన † శ్చాంచల్యరోగం, బనం
తర మాహారమునం దనిష్టమటుమీఁ † దన్ దేహజాడ్యంబటన్
నురణంబే శరణంబు, పెక్కుదినము † ల్లంచాన జీర్ణించి, యిం
తిరొ ! యీప్రాణులకున్ ఋణవృద్ధలకం † టున్ దుస్సహంబేదికిన్

దేవీ ! మందభాగ్యుడనైన నే నిష్ఠాజేమి చేయుదును ? నిరవశేషముగా
ఋణము దీర్చివేసికొని సంతోషించు భాగ్యము లేకపోయెనే !

చంద్ర—నాథా ! మీరిప్పట్టున ధైర్యము వహించి నామనవి యాలింపుఁడు.

గీ. కాలగతి సర్వసంపద † ల్లోలుపోవ

మిగులు సిరి నాకు మీదును † మీకు నేనే

బానిసగ నన్ను నే కల ♦ వాని కేని

నమ్ముకొనుఁ డింక మాని ఋ ♦ ణమ్ము దీటు.

హరి.—హా ! విధి ! ఈ హరిశ్చంద్రునకు నెంతటి అవస్థ చెచ్చితివి ?

ఉ. అంతటి రాజచంద్రునకు ♦ నాత్మజునై, నీకుబంతకాంత వి

శ్రాంతయశోవిశాలుని త్రి ♦ శంకు నృపాలుని యిల్లు సొచ్చి, భా

స్వంతకుల ప్రసిద్ధి కొక ♦ వన్నె ఘటించిన గేస్తురాండ్ర మే

ల్భుతిని నిన్ను నొక్కనికి ♦ బానిసగాఁ దెగనమ్మికొందునే ?

చంద్ర—ప్రాణేశా ! నీచంబని సంకోచింపవలదు. సత్యప్రతిష్ఠకై యొనర్చిన నీచ
కార్యంబులను సగౌరవంబులే యగు.

హరి.—హా ! జీవితేశ్వరీ ! హా ! సుగుణసుమవల్లీ ! కఠిన కర్మండవగు నే నెంతకుఁ
జాలను ? హృదయమా ! శేటితో నభిమానము వదలివేయుము. దేవీ !
చంద్రమతీ !

గీ. హృదయమున నెగ్గుసిగ్గులు ♦ వదలివేసి

దాసిగా నిన్ను నమ్ముకోఁ ♦ దలచినాఁడ

వాడవాడల నిన్ గొను ♦ వారి మార

వెదకికొనఁ బోవుదము ముందు ♦ లతాంగి !

చంద్ర—(నడచుచు) ఓ దేవా ! కాశీ విశ్వనాథా ! నన్నుఁ గొనువారిఁ ద్వరలో
నగపఱచి మమ్ము విశ్వామిత్ర ఋణబాధావిముక్తులను జేయుము తండ్రీ !

నత్తు హరిశ్చంద్రా ! ఇదియే అంగడివీధి. ఇక్కడ ఒక్క శేక వేయుము.

హరి.—దేవీ ! నేనిప్పు జేమని ఘోషింపవలయును ?

చంద్ర—క్రయధనమ్ము నమ్ముకొనువా రెట్లో యట్లే.

హరి.—ఓహో ! పాగులారా ! (కొంచె మూరకుండి) అయ్యో ! యెంత నైచ్యము
నకు బాల్చుదుంటి ?

నత్తు—హరిశ్చంద్రా ! ధనమిచ్చి కొనఁదగినవా రందఱుక్కడనేయున్నారు ? ఇంక
నీయాగడములు సాలించి యందఱు వినున ట్లైలుంగైత్తి శేక వేయుము.

హరి.—అయ్యో ! నే నన్నింటికీఁ చెరించియే యున్నాను.

ద్విపద : అనురాగము - కీరవాణి - ఆదితాళము.

అవధారుడయ్య యో ♦ యగ్రజులార !

నవనదీక్షీతులార ! ♦ త్కత్రియులార !

ద్రవిణేశు మించు ను ♦ త్తమ వైశ్యులార !

ద్రవిమల గుణగణ్యు ♦ పాదజులార !

కడ లాక్రమించి యొ ♦ క్కట భూమి నేలి
 నడినున్న యా హరి ♦ శ్చంద్రుడ నగుట
 ప్రణత కౌశిక ఋణ ♦ గ్రస్తుండ నగుట
 గుణములదొంతి క ♦ ల్కుల మేలుబంతి
 పున్నెపింతుల యీలు ♦ పున కోజబంతి
 యన్నుల తలక్కు ♦ లందు సేమంతి
 యగు నాదు నిల్లాలి! ♦ హ! దయమాలి
 తెగ నమ్ముకొందు వీ ♦ ధిని దాసిగాను
 చేరి రొక్కంబిచ్చి ♦ చెల్వను గొనుడి
 వారణాసీ పారవరులార! మీరు,

మఱియు నో భాగ్యవంతులారా!

సీ, జవదాటి యెఱుంగ దీ ♦ యువతీలలామంబు

పతిమాట రసనాల ♦ పైడిమూట
 అడుగు దప్పి యెఱుంగ ♦ దత్తమామలయాజ్ఞ
 కసమానభక్తి యి ♦ వ్యానురక్తి
 అణుమాత్రమైన బాం ♦ కగుమాట యెఱుంగ దీ
 కలుషవిహీన న ♦ ప్పలకునైన
 కోపం బెఱుంగదీ ♦ గుణవితాన నితాంత
 యెరులెంత తను దూఱు ♦ చున్నసుంత

ఈలతాంగి సమస్త భూ ♦ పాలమకుట
 భవ్యమణికాంత శబలిత ♦ పాదుడైన
 సార్వభౌముని శ్రీహరి ♦ శ్చంద్రభార్య
 దాసిగా నీపై గొనరయ్య ♦ ధన్యులార!

[పిమ్మటఁ గేశవునితోఁ గాలకాళికుండు ప్రవేశించుచున్నాడు]

ఓరీ! శిష్య! యెక్కడరా బానిసల విక్రయించునది?

హరి—బ్రాహ్మణోత్తమా! ఇక్కడనే, మందభాగ్యుడైన నేనే బానిసల విక్రయించుచున్నాడ.

కాల—అట్లయిన నీవెవ్వడవు? ముందుఁ జెప్పుము!

హరి—నే నెవ్వండైన మీకేమి ?

కాల—ఏమాయీ, పేరు చెప్పటకే సందేహించుచున్నావు. ఈకాంతను నీ వెక్కడకో యెత్తుకొనివచ్చినట్లున్నావే? ఆ! నీవే దొంగతనము చేసినను సాగి వచ్చుటకు నీకాకికాపురమంత యరాజకముగ నున్నదనుకొంటివేమి? బోయ్, వానికి రామచిలుకలాగున నీకీకాంత యెక్కడ చిక్కినది? ఫాలాక్షు నంత వాడైన నాకంటం బడి తప్పించుకొనిపోవుట కల్ల. (కిష్కనితో) ఓరి! కేశవా! నీవు పోయి మనయూరి తలారి పెద్దయగు రామసింగును బిలిచికొని రమ్మ. ఈమ్రుచ్చును బట్టి యెప్పగింతము.

హరి—అయ్యో! విప్రోతమా!

గీ. ధరణిలో దొంగతనములో ♦ దొరతనములో

భాగ్యవంతున కేదైన ♦ బాధలేదు.

పెన్నిధి యదృష్టమున నిలు ♦ పేదవాని

కబ్బినను దొంగసొమ్మంట ♦ కబ్బురంబె!

కాల—ఏమీ! నీ యదృష్టమునకుఁ దోడు నీ కీకాంత యెక్కడో లభించినదా?

హరి—అదృష్టముచేత లభించినది. నేను హరిశ్చంద్రుడను. ఈయను నాభార్య చంద్రవతి.

కాల—ఏలాగు? విశ్వామిత్రున కప్పపడితినిని యణచినది నీవేనా? ఆల్పాగ్రనఁ దపోధనుడైన యమ్ముని కీపెట్లు బుణపడితివి?

హరి—నా రాజ్యసర్వస్వ మాతనికి ధారపోయునప్పుడు మున్నాతనికి యజ్ఞార్థమై యిచ్చెదనన్నధనము ముందుగా నిరూపింపకపోవుటవలన.

కాల—పత్రము వ్రాసి పుచ్చుకొనిన గాని యప్పుకాదుగదా! సాక్షు లెవరైననున్నారా?

హరి—సత్యశీలమే పత్రము. మాయభయల చిత్తములే సాక్ష్యములు.

కాల—ఓయీ యమాయకుడా! ప్రాణములేనియాపత్రమునకును సాక్ష్యమునకును భయంపడి నిక్షేపమువంటి యిల్లాలి నమ్ముకొనుచున్నావా? (ఆలోచించి) ఉండుండుము. నాకిప్పుడు మంచియుపాయముతోచినది. నన్నావిశ్వామిత్రు నొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి యీధనము నీ కీయవలసినది కాదని పోరాడుము. నీపక్షమున నేను న్యాయవాదిత్వము గైకొని రాయి గుడ్డుచు వాదింపగలను. ఓహో! ఒకరికిఁ బరుగురు పాక్షు లుంచిన పత్రముల నెగవేయుటలోను, ద్రోవఁ బోవువారిపై లేనియప్పుల గట్టి ధనము గణించుటలోను నన్ను మించినవాఁడు మఱొక్కఁడు నీకు దొరకఁడు. పద. నేను నీకు సహాయుడనై యుండ విశ్వామిత్రుఁడును విశ్వామిత్రుఁడును నిన్నేమి చేయఁగలఁడో చూతము.

నక్ష—హరిశ్చంద్రా! నీకిప్పుడు సహాయసంపత్తి గూడ లభించినది! ఇంక రమ్మ, హరి—అయ్యలారా! మీరిరువురును మహాబ్రాహ్మణులు కాని యూరకుండుండు.

నా కెవ్వరి సహాయముకూడలేదు. నాసత్యమే నన్ను రక్షింపవలయును గాని, మ. ఇటులెంతైన ధనంబు వచ్చినను రా ♦ నీ గాధిరాట్నాతి నా కెటుకట్టంబులఁ దెచ్చెనేనియును దే ♦ నీ, దివ్యభోగంబు లెన్నింటి నాకాజడదారి యిచ్చినను నీ ♦ నీ, సత్యముం తప్ప నే నిటుసూర్యుండటుతోఁచెనేనియు వినుం! డీ మీరుముమ్మాటికిన్.

కాల—ఓహో! నీవెంత సత్యవంతుడవై నను ధనముపట్ల కొంచెము సడలు విడువవచ్చును. అందులకే “సర్వేజనాః కౌంచనమౌశ్రయంతి” యని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. నాయీశాస్త్రప్రమాణ మంగీకరించి కౌశికునొద్దకు నడువుడు. చూడుము.

క. ఆలాగునఁ గౌశికుఁడే

పాలయ్యె ధనాశ కింక ♦ వల దుడుగుము నీ.

కేలా! యీవేదాంతము?

పా లొల్లని పిల్లిగలదె ♦ పరికింపంగన్?

హరి—అయ్యా! ఏల మీకిన్ని మాటలు?

కాల—సరియే, నీకు బాగుబడు యోగము లేదు. తియ్యని చెఱకుపానకము నోంటఁ బోయుచుండ వినుమని గ్రక్కుచాని కెవ్వరేమి చెప్పగలరు? నీ యిష్టము. నీభార్య నెంత కమ్మదవు?

హరి—నక్షత్రకా! చెప్పుము.

నక్ష—ఓ కాలకౌశికుడా! వినుము.

క. దంతావళము పయిన్ బల

వంతుం డొక్కండు నిలిచి ♦ పైకిన్ రితనం

బెంతటి దవ్వుగ దవ్వునొ

యంతటి యర్థంబు నిచ్చి ♦ యతివం గొనుమి.

కాల—ఓహో! కేశవుడా! ఇదేమి చవుకబేరము గాదురా?

నక్ష—మఱి పంచాంగము కట్టకే వచ్చునేమి?

కాల—ఏమిరా చెడుగా! మాయాయవారపు జోలె చూచి నన్ను ధనహీనునిగా గణించినట్లున్నావు కాని. దీని మాయంటికిఁ బంపివేయుము. ధన మిచ్చి నేయిదును! హరిశ్చంద్రా! సరియే కదా?

హరి—అయ్యో! అట్లే.

కాల—దాసీ! ఇంక బడ, కుట్టా! నడువుము. (బెత్తమున నదలించును)

చంద్ర—అయ్యో! వచ్చుచున్నాను. (పతి పాదములపైఁ బడును)

కేశ—దాసీ! నడువవేమి?

చంద్ర—హా! మందభాగ్యులైన నేను నేటితో మీదృష్టినుండి సయితముఁ దొలఁగింపబడి పరాధీనసైహితీనే! ప్రాణపతి! హరిశ్చంద్రా! నాకింకదిక్రవ్వరు?

చ. పదపదయంచు బెత్తమున ♦ బ్రాహ్మణుఁ డిట్లుదలించు చుండినన్
బడ మటు సాగకున్నది భ ♦ వత్పద సారసభక్తియందు నె
మ్మది వశమాట, చంద్రకర ♦ మర్తన మించుచునుండినన్ బదిం
బదిగ మరందలోలయయి ♦ పద్మము, బాయని భృంగిక్రై వడిన్.

అకటకటా! ఇంక మిమ్ముఁ జూచు నవకాశము నాకు లేదు. నా యజమానుఁ డింకను దొందరపడుచున్నాఁడు. ఈస్వల్పకాలములోనే కుభదాయకంబగు మీమూర్తి గనులారఁ గాంచిపోయెదను. ప్రాణపతి!

నీ. కదలవే యని విప్రుఁ ♦ డదలించుటకు మున్ను

గనులార మీమోముఁ ♦ గాననిండు

పదవేమి యని వటుం ♦ డదలించుటకు మున్నె

మీనోటి నుడితేనె ♦ లాననిండు

నడువవేమని విప్రుఁ ♦ డడలు వెట్టక మున్నె

పొడము మీకన్నీరుఁ ♦ దుడువనిండు

సాగవేమని వటు ♦ ల్లాగవచ్చుటకు ము

న్నింపుగా మిముఁ గౌఁగి ♦ లింపనిండు

పరమకరుణాసనాథ! మ ♦ త్ప్రాణనాథ!

కాలగతి మీకు దూరస్థు ♦ రాల నగుచు

, వెడలు కన్నీటఁ బాదము ♦ ల్గడిగి మీకుఁ

బ్రణతు లిడుచున్నదాన న ♦ ధ్గుణనిధాన!

హరి—(నిశ్చేదముతో) ఛీ! ఛీ! హరిశ్చంద్రా! నీవు విక్రమగా జన్మింపవలసినవాడవుగదా!

గీ. గళమునం దాల్పవలసిన ♦ యలరుడండ

పాదమర్దన కొప్పించు ♦ భంగిగాఁగ

అఖిల సామ్రాజ్యభోగంబు ♦ లండదగిన

పట్టపుండేవి నమ్మితే ♦ బానిసగను.

చంద్ర—హృదయేశ్వరా! నాకై మీరంతగా దుఃఖింపవలదు. విధివిధాన మెవ్వరు తప్పింతురు? దుఃఖ మడంచుకొని యా కాలకాళికుని సేవావృత్తికి నన్నిచ సమృద్ధించి పంపివేయుడు.

హరి—దేవీ! ఇప్పుడనుమతించుటేమి? ఆగర్భక్రీమంతురాలవైన నిన్ను బరున కెన్నడు విక్రయించితివో యప్పుడే నాయనుమతు లన్నియుఁ దీరినవి కాని మ. కనుసన్నన్ బనికైతెల్ల నిరువం ♦ కన్ గొల్వ రాణించు జీవనమే కాని యెటుంగ వెళ్లు బరసే ♦ వాక్యత్య మాజన్మమున్ వనితా! నేటికి నీకు నావలనఁ బ్రాప్తం ♦ బయ్యె నెట్లోపెదో? ఘనదుర్దాంతదురంత దుస్సహమహా ♦ గ్రక్రూర దాన్యంబునన్. మానవతీ! రాణివాసంపు భోగభాగ్యంబులకుఁ జెడి నూతనముగా దాసికావృత్తి నవలంబింపఁ బోవుచున్న నీకుఁ గొంత చెప్పుచున్నాను. సావధానముగా నాకరింపుము.

మ. తలిదండ్రుల్ మఱి వేర తేరిక సతీ! ♦ తద్దంపడు ల్లాక నీ కిల, నీ వేమఱుచాటు సెందదు సుమీ ♦ యీ విప్రసేవాకృతిన్ దొలి నీవొందిన భోగభాగ్యములయం ♦ దున్ జిత్రమున్ నిల్పికే తలలో నాలుకగా మెలంగుము నెలం ♦ తా పిన్నలన్ బెద్దలన్. మఱియు నో సాధ్యమణి! నీ స్వామికడనే బానిసీడుగ నుండవలసినవాడు గానఁ గుఱివాని లోహితాస్య నెట్లు గాపాడుకొందువో? మనకు నేటితో దురం తమైన వియోగంబు సంభవించినదికదా! (లోహితాస్యనితో) నాయనా! లోహితాస్యా! నీవు గూడ నీతల్లి ననుసరించి యుండవలసినవాడవే కాన నావెంట రాకుము.

లోహి—నాన్నగారూ! మీరెందు కేడ్చుచున్నారు? మీరిప్పు డెక్కడకుఁ బోయెదరు?

హరి—నాయనా! నే నెక్కడ బానిసీడుగా నుండవలెనో యక్కడికే.
దీనవృత్తము : హిందూస్థానీ - ఖైరవి - ఆదితాళము.

లోహి—జనకా! యిపు డెచ్చటి కేగకుమా

నను నీవెనువెంటను గొనిపోయ్యా

జననిన్ నను నిచ్చట బ్రాహ్మణుడే

కొనిపోయిన మాకు సుఖం బగునే?

హరి—తండ్రీ! (యెత్తుకొని) నీకు రావలసిన కష్టములూ యివి?

మ. కొడుకా! కష్టము తెన్ని వచ్చినను నీ ధనము నాకిడులం
దెడఁబాటు ల్లుటియింపకుండు టొకమే ధనము నే నంతసం
బడితింగాని యెఱుంగ నిన్నుఁ దెగన ధనమువజ్రాపి హఠాః!
కడ కీనాటికి గాలసర్పమునకుం ధనముఁ గావించుటన్.

హ! తండ్రీ! నీ కమంగళము ప్రతిహత మగుగాక!

(మరల) కడ కీనాటికిఁ గాలకౌశికనకుం ధనముఁ గావించుటన్.

దేవీ! నేనెంత దారుణమైన వాక్యమును బల్కితిని.

చంద్ర—నాథా! మనకు దుఃఖము శాంతించునుగాక!

సీ. కాలవశమున గల్గిన ధనము కష్టచయము
లెల్ల వెంటనే నిలుచునే ధనము కరీతి
మిహిరమండలమును గప్పు ధనము మేఘపటలి
తూలిపోకుండునే యెల్ల ధనము కాలముటలే?

అట్లే యచిరకాలమునకు మరల శుభములు వచ్చి పునఃసమాగమసౌఖ్యము
అభింపకపోదు.

హరి—దేవీ! భవితవ్యమును నెవ్వ తెఱుంగుదురు? చూడు.

మ. కలికే తెక్కలురానిపిల్లలను నా ధనము గూటిలోనుండి మేఁ
తలకై పోతొతక చెంతఁ బెట్టియొక చెం ధనము బాట నీలోనఁబి
ల్లలఁ బామే గ్రసించునో వలలపా ధనము జిక్కుకో పుల్లు, లీ
యిలపైఁ బ్రాణులకున్ వియోగమగుచో ధనమువారికెవ్వరలో.

కేశ—ఏమయ్యా! శుభములు అని మా గురువుగారు దానిని గొనుకొనుటేమి?
మిరియిశుభముగా నెప్పుడేమి? పదపద. (అదలించును)

లోహి—(కొంపములోఁ గేశపునఁ జూచి)

ప్రగ్విణివృత్తము : భేహగ్ - ఆదితాళము.

ఏర! మాయమ్మ ని ధనము నీకేమిరా
క్రూర! నిన్నిప్పుడే ధనము బూడరా
దూరమందుండి మా ధనము మాట్లాడరా
శూరునిన్ లోహితున్ ధనము నోర్చుయరా.

కేశ—ఓరీ! చెడుగా, దాసీపుత్రా! కూటికి లేకపోయినను నీకెంత రాజస మున్నదిరా?

(పడద్రోయును)

లోహి—(కన్నీరు గార్చుచుఁ దండ్రీవంకఁ జూచును).

హరి—(దుఃఖముతోఁ గుమారు నెత్తుకొని) తండ్రీ! నీకెంత దురవస్థ వచ్చెనురా? మ. కనుదోయిన్ జడిబాష్పముల్దొరఁగ నా ధీ కై యేల వీక్షించెదో తనయా! నేను మహాకిరాతుఁడ సమ ధీ స్త ద్వీప భూమండలీ జననాథావళికి సార్వభౌముఁడవుగాఁ ధీ జా ల్నిన్ను సీదాస్యపుం బనికై యమ్మిన నాకు నెచ్చటి దయా ధీ ప్రారంభవిప్రసంభముల్. కాల—ఓహో! యేసాయి! నీకొడు కిట్లుచున్నాఁడే; ఇంక మాయి ల్ల కల్ల లము చేయునా యేమి?

హరి—అయ్యో! ఇది కేవలబాల్యచాపల్యము. కాని నా మనవి యొక్క టాలింప వలయు.

కాల—అది యేమి?

హరి—గీ, మీరు బిడ్డల గని పెంచు ధీ వారె యైన కడుపుకక్కురితిని నింతఁ ధీ గా వచింతుఁ బ్రేమ నీబిడ్డలం దొక ధీ బిడ్డగాఁగ నరసి కొనుమయ్య వీనిఁ ధీ ఎప్పాంబురాశి!

(లోహిత నొప్పగించును)

కాల—సరి. నీయప్పగింత లన్నియు నైనవా? ఇంక మా దానినిఁ బంపివేయుము. మాకు జాగగుచున్నది.

చంద్ర—(దుఃఖముతో) సరసాంకవృత్తములు - ఫీలురాగము.

సెలవిచ్చి నన్బనువుఁడీ క్షీతిపాలచంద్రా!

వలవంత జెందకింక పావన సత్యసాంద్రా!

హరి— కలకాల మీగతిని దుఃఖముతో సుశీలా!

తలపెట్టు టూఱడిలు నింతట ముద్దరాల!

చంద్ర—ఇంక జాగుచేయఁడగ దో నృపసార్వభౌమా!

సకలం బెఱింగి యిట్లు లెస్సయె పుణ్యధామా!

హరి— అకలంకశీల! నిను నిట్లలయించినాడన్

మొక మెత్తి యెట్లు మననోపుదు సిగ్గుతోడన్.

కాల—ఓహో! మీయేడ్పుతో మాపను లన్నియుఁ జెడుచున్నవి. దాసీ, కదల
వేమి? మూటలెత్తుకొని రమ్మ.

చంద్ర—(లోహితాస్యనితోఁ దిరిగి తిరిగి పతిం జూచుచుఁ బోవుచున్నది.)

కాల—నక్షత్రకా! ధనమిచ్చెద రమ్మ.

హరి—హా! హా! నాపుణ్యలక్ష్మీ దాఁటిపోయినది.

నక్ష—హరిశ్చంద్రా! నీవు విశ్వేశ్వరదేవాలయమునొద్ద నుండుము. నేను ధనమంది
కొనివత్తును. (కాలకాశికునితో నిష్క్రమించును)

[పీఠ్యులు యవనిక నెత్తగాఁ గాలకంటకి గృహద్వారముకడఁ బ్రవేశించును]
కాలకం—ఓరీ, యెవడురా? కేశవా! జనార్దనా! అంగడికిఁ బోయిన మా
యాయన యింకను రాలేదుగా? కానీ.

[కాలకాశికుండు, కేశవుండు, చంద్రమతి, లోహితాస్యకుండును
ప్రవేశించుచున్నారు]

కాలకా—ఓరీ, కేశవా! అదిగో అటచుచున్నదిరో.

కేశ—అయ్యో! ఈనాఁడు మిగ్రహచార మంతగా బాగున్నట్లు తోచదు.

కాశి—ఏమోరా నాయనా! నీవుమాత్రము మాముండతో నామీఁదఁ గొండెములు
చెప్పకేమి? (ఇల్లు చేరుదురు)

కాలకం—వచ్చుచున్నావు? రా, రా, (సమీపించును)

చంద్ర—అకటకటా! ఏమీ ధూర్జయైన యీ విప్రాంగన వర్తనము! ఈవిడయే
నాయజమానురాలు కాఁబోలు!

కాలకం—దురార్థుండా! నీవిల్లు వదలి యెంతసేపైనది? నీకొఱకై ప్రోయార్థు
కొని నేను కనిపెట్టుకొని యుండవలసినదా? ఈమధ్య నీకుఁ బొత్తుగాఁ
బ్రాయశ్చిత్తకర్మలు లేకుండ నున్నవి. నేఁడు నీకు మూఁడినది కానీ చెప్ప.

కీర్తన: ఫరణ - త్రిశ్రగతి.

ఇంత ప్రొద్దెక్కినదాక నీవెక్కడ నుంటివి యింటికి రాక ||ఇం||

కాలకౌ—యాయవార మెత్తినాఁడ సంతపోయి శవాలను మోసివచ్చి
నాఁడ ||యా||

కాలకం—తెచ్చిన డబ్బేదో తెమ్ము నీముచ్చుపోకిళ్లను మెచ్చరారమ్మ

కాలకౌ—మూడేమాడలఁదెచ్చినాడనీతోడునాకింకనుదొరక లేదేవాడ

కాలకం—అట్టైన నే నూరుకోను నీపొట్ట బ్రద్దలుచేసి నెట్టివేయకపోను
(కొట్టుచున్నది)

కాలకౌ—అబ్బబ్బ నే నోర్వలేను యీ డబ్బునకు రేప యిబ్బడిచ్చేనే

కాలకం—నీవింక జాగరూకతతో మెలంగకున్న నీగతి యింతియే.

కేశ—అమ్మా ! కాలకంటకీ ! నేడవ్వడే వదలిపెట్టినావే ? ఇక్కడ చూడు.
(చంద్రమతి లోహితాస్యుని జూపించును)

కాలకా—ఓరీ ! కేశవా ! నీవుణ్ణము. నీవురుకోరా ! (గడ్డముపట్టి ఒలిమాలను)

కాలకం—ఇంక నే నూరుకోను. ఈ నిర్భాగ్యురాలెవరు ? చెప్పు. (కొట్టును)

కాలకా—గట్టిగా చేతులు పట్టుకొనుచు నీకడుపుడక, యింక చంపకే.

కాలకం—ఓరీ ! నీచేతులు కాలిపోను ! నీశక్తి మండిపోను ! ముసలితనము వచ్చి
నను నీకెంత మద మున్నదిరా ! ఓ యెవరయ్యా ! నన్ను నామగఁడు చంపు
చున్నాఁడు రండయ్యా ! (కేశలు వేయుచున్నది)

కాలకా—(నోరుమూయుచు) ఓనీ నీవుణ్ణము, అలకకేశ. కుతుమారివి, నీవింటిలోఁ
బనిచేసికోలేవని దాసినిఁ దెచ్చినాఁడను.

కాలకం—అమాట మొదటనే యేడవరాదా ?

చంద్ర—అమ్మా ! కాలకంటకీ ! ఇది యేమన్యాయమమ్మా !

క. పరిఁ గడవ నతికి ♦ లేదొక

గతి యాతం జెంత మనకుఁ ♦ గైవసమైనన్

మితి గలదు ♦ చనవునకు నీ

గతి బ్రతికూలతకుఁ బాలు ♦ గాఁడగునమ్మా !

శా. ప్రత్యూషంబున లేచి నాథుని పదా ♦ బౌతింబులన్ వ్రాలుట
ప్రత్యుదేశ్య మెఱిగి బోనముల సం ♦ బాళించుటో, రాకకున్
ప్రత్యుత్థాన మొనర్చి మెచ్చదగు సే ♦ నల్ సేయుటో, కాకిటున్
ప్రత్యాఖ్యాన మొనర్చుగమ్మనతమున్ ♦ బత్యాజ్ఞకున్ గేహినుల్ ?
మఱియు

మ. పడతీ ! నేనొకపాటిగాను వచియిం ♦ పన్ నీవిభుం జెంత నీ
యడఁగి సం బాఁటుడయేని బత్తిమిగులన్ ♦ హత్తించి బంగారమే
యొడలెల్లన్ దిగ వేయునట్లుగను నీ ♦ వోరంత ప్రొద్దెల్ల మే
లడపావునుము, కాళులొత్తు మాటుగా ♦ దానీవరుల్ వీచుమా.

కాలకం—ఓహో ! నీవెవ్వరే ? నాకుఁ జక్కట్లు దిద్దుటకేనా నామగఁడునిన్ను
దీసికొని వచ్చినది ? ఓహో ! దాసివై వచ్చి దొరసానివైతివి ? నీకుఁ జెలిసిన
మగనాలి. వర్తనాలు మాకుఁ జెలియనేమి ? మాఁటికి వచ్చినదానవు చచ్చి

నట్లు పడియుండక శ్రీరంగసీతులు చెప్పుచు నాగూటలో బడియున్న నా మగని బుద్ధి చెడగొట్టుచున్నావుగా.

కాలకా—చంద్రమతీ! నీ చెప్పుడు మాయాబిడతో నిట్లు మాట్లాడరాదు. (రహస్యముగా) దీని నోటికి నూరి కరణాలు కాపులు గూడ వెలుగుచుండును.

చంద్ర—అయ్యా! నే నూటకున్నాను.

కాలకా—సీసీ! యింటిదానా! నీతో నింతనిర్భయముగా మాట్లాడిన యీదానికిఁ దగిన పనులు నియమించి నీకని దీర్చుకొమ్ము.

కాలకం—అట్లయిన పద. నీవని చెప్పెద. (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

[పిమ్మట నక్షత్రకద్వితీయుఁడై హరిశ్చంద్రుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు]

హరి—నక్షత్రేశ్వరా! నన్నింత యన్యాయము చేసెదవా?

నక్ష—అడవులలో నన్ని న్నాశ్వమునకును నీశ్వరును మొగమువాచునట్లుచేయుట నీది యన్యాయము కాదుగాని న్యాయముగా నాకు రావలసిన బత్తెము నేను తీసికొనుట యన్యాయ మయ్యెనేమి యెట్లు?

ఉ. బత్తెము లేక త్రోవల విఁ పత్తుల కోర్పుచుఁ దిండి కేసియున్
బొత్తుగ వాచిపోయి గృహఁ మున్ విడి నీవెనువెంట రాను నీ
తొత్తునె? యింతకంటెను గఁ తుల్మరి మాకిక లేవె! యేరికేన్
మెత్తనివానిఁ జూచునెడఁ మిక్కిలి మొత్తంగ జిత్తమా గదా!

హరి—నక్షత్రకా! మీ గురువుగారి పనిమీద నీవు నావెంట వచ్చితివి కాని నా కొఱకై వచ్చితివా? నావలన బత్తెమే నీవు తీసికొనిన నీవు నీగురునకు జేసిన యుపకార మేమియ్యది?

నక్ష—ఓయిదుర్మార్గుఁడా! ఏమన్నావు? నేను నాగురువునకుఁ జేసిన యుపకార మేమనియా?

ఉ. ఆస దొఱంగి ప్రాణములఁ కై నఁ దెగించుచు నిట్టి బత్తెవుం
గానుల నానచే దరువుఁ కానిగ నీపయి ఘోరకాననా
వాస మొనర్ప నొప్పుకొనిఁ వచ్చుటె నాయుపకార మాత్రపో
భ్యాసికి; నావలెన్ వలుండఁ వం డిటు నెత్తురుకూటికొప్పెడిన్.

ఇప్పుడు నా గురుభక్తిని గూడ నధిక్షేపించు చున్నావుగా? నీ వేమైన ననుము. నీభార్య నమ్మగా వచ్చిన యీధనము బత్తెముక్రింద జెల్లకలసినదే కాని నింక మాగురువుగారి ఋణమిప్పుడే యిచ్చివేయుము.

హరి—వటూత్తమా! నే నిప్పు డింత ధనమెక్కడనుండి జెత్తునయ్యా!

గీ. విమలశీలను నిల్లాలి ♦ విక్రయించి
 చేర్చినధనంబు నీచేతఁ ♦ జిక్కినగుడ ?
 అవని స్వశరీరమాత్ర వై ♦ జవుడ నగుచు
 బ్రతుకుచున్నట్టి నేనెట్లు ♦ బత్తెమిత్తు ?

సత్తు—నీవిట్టి నిర్భాగ్యుడ వనియే నేను దీప ముండగనే చక్క బెట్టుకొన్నాడఁ
 ఓ హరిశ్చంద్రా ! ఇటు వినుము.

గీ. నాకు రానున్న బత్తెంపు ♦ రూకలెటులొ
 స్వీకరించితి నే నిట్లు ♦ జేరవచ్చు
 ముని ఋణమునకు మీరు మీ ♦ దను బెనంగి
 తుదకు నేగంగలోనైన ♦ దుముకఁ బొండు.

(పోవుచున్నాడు)

హరి—(చేయి పట్టుకొని) సత్తుత్రకా ! నీ కిది బాత్తుగాఁ దగనిపని.

సత్తు—ఏమోయి చేయి పట్టుకొనుచున్నావు ? నన్ను గొట్టుదువా యేమి ?

హరి—అయ్యో ! నేనంత సాహసిని గాను.

సత్తు—కాకున్న నాచేయి విడువుము.

హరి—విడిచితిని ! ఇంక నాసొమ్ము మీగురువున కిచ్చివేయుము.

సత్తు—హరిశ్చంద్రా ! నేనిన్ని మాటలవాడను కాను.

క. అడియాస విడువ్రమింక నా

యొడలన్ జీవంబులున్న ♦ నొడమిన్ విడువన్

జెడనెంచి తేని నిను నా

మెడ నీయడదమునఁ గోయు ♦ మీ, రో గొనుమీ.

హరి—సత్తుత్రకా ! ఇంతకన్న నేఁ జెడునదేమున్నది ? నన్నుఁ గూడ నమ్ముకొని
 మీగురుఋణంబు రాఁబట్టుకొనుము!

సత్తు—ని న్నెవ రిచ్చటఁ గొందురు ?

హరి—ఎవ్వరుఁ గొనకున్నఁ గడకుఁ గడజాతివానికైన నమ్మివేయుము

సత్తు—సరి, నిప్పు, గాదననేల ?

(నడచుచు)

ద్విపద : రాగము - కీరవాణి - ఆదితాళము.

అవధారుడయ్య యో ♦ యగ్రజులార !

సవనదీక్షితులార ! ♦ త్కత్రియులార !

ద్రవిణేశు మించు ను ♦ త్తమ వైశ్యులార !
 ప్రవిమల గుణగణ్య ♦ పాదజలార !
 కడ లాక్రమించి యొ ♦ క్కట భూమి నేలి
 సడినున్న యాహారి ♦ శృంధుండు నేడు
 బానిసీడుగ నమ్మ ♦ బడుచున్నవాడు
 మానసియుండు సత్య ♦ మార్గధీరుండు
 కోరిన ధనమిచ్చి కొన ♦ దగునుండి,
 వారణాసీ పాదవరు ♦ లార ! రండి.

(ఆకసమువంక జూచి) ఏమీ ! ఇతఁ డెట్టివాఁ డనుచున్నారా ?

సీ. తన మహీరాజ్య నుం ♦ తయు గాధిసూతికిన్

దానమిచ్చిన యట్టి ♦ ధర్మరాజు

నిజయశశృంధికల్ ♦ నిఖిల దిక్కులయందుఁ

బాఱజల్లిన యట్టి ♦ సారగుణుండు

ముల్లోకములును స ♦ మోదింప భేతాళు

మద మడంచిన విక్ర ♦ ఘస్థిరుండు

అణుమాత్రమైన బొం ♦ కను మాట యెఱుంగని

యనమాన నిత్యస ♦ త్యవ్రతుండు

ఏడు దీవుల నవలీల ♦ నేలినట్టి

సాంద్రకీర్తి హరిశ్చంద్ర ♦ చక్రవర్తి

బానిసీడుగ నమ్మంగ ♦ బడెడు కొనుడు

పౌరులార ! మహాధనో ♦ దారులార !

హరిశ్చంద్రా ! ఎవరు కొనకున్నారు ? ఇంకెంతని యఱచెదను ? వీఁడెవఁడో కడ
 జాతీవానివలె నున్నాఁడు. ఇటె వచ్చుచున్నాఁడు. ఉండుము.

[పిమ్మట వీరబాహు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

గే యము

తొలఁగిపోనిండయ్య ! దొరలు పెద్దింటోణ్ణి

తెలచి చెప్పకుంటే పలువ పొమ్మంటారు ॥ తొ॥

ఫబులు మీకుక్కల కట్టివేస్తోండయ్య ॥ తొ॥

గబగబ బౌ పంచు కఱవ వత్తుండయ్య
వాద నంటారు మా దోచ మంటారు నే
కాచంత కల్లెసి కాటికి పోతుండ || తొ ||

నత్తు—హరిశ్చంద్రా ! ఇంక నిన్నెవరు కొందురు ?

వీర—దొరా ! బానిసోణ్ణి అమ్ముతుండావా ? నేగొంటానండి. ధర సెప్పండి.

నత్తు—చెప్పదనుగాని నీవు దూరముగా నుండి మాటాడుము. నేనిప్పుడు స్నానము చేయలేను.

వీర—దూరంగానే వుండానుండి, సెప్పండి.

హరి—నత్తుత్రకా ! నన్నీకడజాతివానికే యమ్మెదవా ?

వీర—కడజాతి యేముంది. పెద్దింటోణ్ణి.

నత్తు—హరిశ్చంద్రా ! ఎవ్వరు గొనకున్న నన్నే మిచేయమందువు ? మొత్తమువూడ నీవు నాకిచ్చు బ్రత్యేమనకు దండుగ లేకుండ నావలనఁ బని పుచ్చుకొను చున్నావు. అఱచి యఱచి గొంతు పగిలిపోవుచున్నది. తిరిగి తిరిగి కాళ్ళు పడిపోవుచున్నవి.

హరి—అయ్యా ! వీనికి విక్రయింపుడు. నే నన్నిటికి సిద్దుడనై యున్నాను.

నత్తు—ఓరీ ! వీరబాహూ ! నీకీతడు కావలయునన్న—

క. దంతానశముపయిన్ బల

వంతు డొక్కండు నిలిచి ♦ పైకిన్ రతనం

బెంతటి దవ్వుగ రుప్పునొ

యంతటి యర్థం బొసంగు ♦ నూ కొనిపొవ్త్తూ.

వీర—వీరబాహూ ! సాలదాకుండజే !

నత్తు—ఇంక నేమనుకున్నావు ? వీరబాహూ ! నీచేతగాదు పోరా.

వీర—అయ్యోరూ ! యిట్లుండానని నూత్తుండావు కామాసు ! డబ్బిత్తా రా.

రావయ్యా ఆరిచ్చంద్రుడా.

నత్తు—హరిశ్చంద్రా ! ఇంక బొమ్ము. నీబుణము తీసినది.

హరి—నత్తుత్రేశ్వరా ! నేనిక సెలవు పుచ్చుకొనియెద. ఎక్కడనో నిశ్చింతతోఁ దపం బాచరించుకొను నీవు గూడ నామూలమున ఘోరారణ్యములఁ బడే రాని పాట్లు పడితివి. నన్ను త్నమింపుడు. వటూత్తమా ! నమస్కారము.

నత్తు—(స్వగతము) అయ్యా ! నేనిప్పు డేమని యీధర్మమూరికిఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెదను ? ఇట్టి పరమశాంతుని సత్యవంతుని నేనెంత చేసితిని ! (ప్రకాశముగా) హరిశ్చంద్రా ! నేనే నీ కన్నివిధములఁ గవ్వములఁ దెచ్చిపెట్టిన దుష్టుండను. నేను నిన్నడుగుకొనవలసిన త్నమాపణములు నీవు న న్నడుగుకొనుచున్నావు.

అయినను బుట్టినవాది ననన్య సామాన్యమై గత్యనిష్ఠగరిష్ఠచేఁ బరిశుద్ధమైన
నీమానసమున కింతటి తోభ దెచ్చిపెట్టిన నాయటి ఘోరకర్మండు శిక్షా
ర్థండుగాక తుమాపణమునకుఁ దగునా?

హరి—అయ్యో! విప్రోత్తమా! శిక్షించుటకుఁ గాని తుమించుటకుఁగాని నే నెం
తటివాఁడను! వటుశిఖామణి! నీకిదే వందనము. (నమస్కరించును)

నక్ష—(లేవనెత్తి)

చ. కలత వహింపకయ్య! కల † క్షాలము కష్టములుండబోవు కా
వలసిన కారణార్థము ల † వంబును దప్పనె? నా యకృత్యముల్
దలపున నుంచకయ్య విహి † తమ్మున నిన్ తుమింపుమయ్య, నా
కలుషమె యింత కింత కధి † కమ్మయి న న్నధియింపమండునే.

హరి—అయ్యో! మీరు చేసినదేమున్నది? నా పూర్వభవసంచిత పాపఫలమే నన్నీ
కష్టంబులకుఁ దెచ్చె.

నక్ష—రాజేంద్రా! నిత్యపత్యసంఘటనైన నీకెప్పటికిని గట్టములు లేవు చూడు.

మ. కడఁకన్ గావలెనంచు సత్యఫలముం † గాంక్షించి నీవే యొడం
బడి, నీకై కొన్నవిపత్తులం బరితపిం † పన్ గూడఁదయ్యో కడుం
గడుదోసంబని నేనెఱింగియు వృధా † క్రౌర్యంబునన్ నీయెడన్
జెడుగు లేయుట కెంత గుందితిన్? † నాచి త్తంబె తాసాక్షియా.

హరి—నక్షత్రేశ్వరా! దుఃఖింపకుము. పరమేశ్వరుఁడు నిన్ను రక్షించుఁగాక!
వటూత్తమా! నాకింక నెలవొసంగుఁడు.

వీర—రాయ్యో! హరిచ్చంద్రుఁడా! కుండెత్తుకుండావా?

హరి—అయ్యో! వచ్చుచున్నాను.

వీర—అరే అబ్బిగా! మద్దానూ! యింటికాడికి మనోణ్ణి తీసుకు పో. బామ్మడికి
సామిగిప్పితాను.

నక్ష—(స్వగతము) అయ్యో! నేనెంత కపటకృత్యముల నభినయించితిని? నన్నీ
యకార్యమువలన నినుమించునపుడు భగవానుఁడైన విశ్వామిత్రుఁడు నేనిట్టి
రట్టునకు బాలగుడునని తలంపఁడయ్యెఁగదా! ఇనుమునుబట్టి యిగ్నికి పచ్చెట
పెట్టన్నట్లు గురూత్తమా! మీవలనఁ గదా నే నిట్టి పని కొడిగట్టవలసివచ్చె.
మీయాజ్ఞానువ ర్తిత నిత్యపత్యకర్మమున చాకిర్యంద్ర చక్రవర్తి లెక్కలేని

యిక్కట్టులఁ జేసేతఁ జెచ్చిపెట్టి నేను మీకుఁ జెల్లింపవలసిన గురుదక్షిణ నిశ్శేషముగాఁ జెల్లించుకొనితిని. కాని నేనిప్పు డన్నివిధముల దిక్కుమాలిన వాఁడనై ప్రపంచమునకు రోసి చావక బ్రతికియున్నాను. ఇంకను నాకుఁ దపం జెందుకు ? ఎన్ని మన్వంతరములఁ తపం బొనరించినను నా యీ దుష్కృతి నిష్కృతి యగుటెట్లు ? హా దీనబంధూ !

గీ. గురుతిరస్కృతి తగదను ♦ కొనుట యొకటి
యతనికార్యంబు నెఱవేర్తు ♦ ననుట యొకటి
యింత నిందకు నన్ ద్రోచె ♦ నేను జనిన
పాయ కది నిల్చు నెన్ని క ♦ ల్పములకైన.

నే నిప్పుడేమి సేయుదు ? నాకింక దిక్కెవ్వరు ? నా పాపంబునకుఁ బ్రాయశ్చిత్త మెద్ది ? భగవానుఁడా ! విశ్వపతి !

శా. ఏయే ధర్మము లాచరింప నగు, ♦ నేయే ష్టేత్రము ల్మెట్టనా
నేయే తీర్థములందుఁ గ్రుంకనగు, నే ♦ యే దేవతలం గొల్వనా
నా యీ పాపము దప్పిపోవుట కనం ♦ తా దీనబంధూ ! కృపా
భూ ! యాపన్నుఁడ నీవెదిక్కగుము కొల్తున్నిన్ను విశ్వేశ్వరా !

ఇంక దుఃఖించిన సేమిప్రయోజనము ? మా యుపాధ్యాయుఁడైనను దురుద్దేశముతో హరిశ్చంద్రుని బాధించుచున్నాఁడనుకొనను. తన వైరియగు వసిష్ఠుని సాధించుట కింత సేయుచున్నాఁడు. ఏదియెట్లున్నను మహానుభావుఁడైన హరిశ్చంద్రుని దుఃఖములు తలంచినచో వజ్రకౌతిన్యహృదయములు సయితము నవసీతసమా నములు కాకపోవు. పాప మాలోహితాస్యఁ డాకాలకాశికుని సేవానిర్భం ధమున నెట్లున్నాఁడో ? చైవమా ! సర్వదా హరిశ్చంద్రునకుఁ జోడు పడుము. తోడుపడుము. (ప్రకాశముగా) వీరబాహూ ! ధన మిప్పింతువు గాని చద.

వీర—అయ్యోరు ! రండి.

(నిష్క్రమింతురు)

ఇది పంచమోకము

శ్రీరస్తు

సత్యహరిశ్చంద్రీయము

షష్ఠాంకము

రంగము : కాశీపుర శృకాన పరిసరార్ణవము.

[పిమ్మటఁ గాలకాశికుని శిష్యులగు కేశవజనార్దనులతో లోహితాస్యుఁడు

ప్రవేశించు చున్నాఁడు]

గేయము - పార్వీమెట్టు

అందఱు—ఆటలాడుదమా చెండాటలాడుదమా

వాటమైన త్రొక్కుడు బిళ్ళాటలాడుదమా

॥ఆట॥

చెట్టులెక్కుదమా లేక గుట్టలెక్కుదమా

అట్టునిట్టు జీరుగుబండలందు జారుదమా

॥ఆట॥

కూరివెట్టుచు దాఁగిలిమూత లాడుదమా

ఆతరువుక్రింద గోలీలాటలాడుదమా

॥ఆట॥

లోహి—మిత్రులారా!

గీ. ఆటలకు వేళలేదు సా ధి యంతనంపు

టగ్నిహోత్రములకు వేళ ధి యయ్యె నిప్పు

డయ్యవారలు ముక్కోపు ధి లగుట మీకుఁ

దెలియునేకద! రండు ద ధి ర్భలగు గోయ.

కేశ—జనార్దనుఁడా! పాపము! లోహితాస్యుని కీనాఁడెన్నిదెబ్బలు తగిలినవిరాశి
అందునకే వీఁడు భయపడుచున్నాఁడు.జనా.—మనలనుగూడఁగొట్టునేమో రండు. తల కొకదారిం బోయి దర్భలఁ బ్రత్ర
ములఁ గోపెదము. (అట్లు చేయుచున్నారు)లోహి—(నడచి పూలఁ గోసి) ఈపూలతావి చక్కగా నున్నది. ఇవిమాకాళికంట
కికై తిసికొనిపోయెదను. ఇదిగో నీ పుట్టమీఁద దర్భలు బాగుగాఁ దెరిగినవి.

అందఱికంటె నేనే యెక్కువ దర్బలను గోసెదను, (పుట్ట నెక్కి కోయ
చుండ పాము కఱచును. హా! తల్లీ! హా! మిత్రులారా! నన్నొక్క పాము
బాము కఱచినది. (పడిపోవును)

అందఱు—(పరు నెత్తుకొని వచ్చి) నెచ్చెలీ! నీకేమైచది?

లోహి—అన్నలారా! ఇంకేమి కావలయును? నన్నొక్కపాము కఱచినది. ఇంక
మాయమ్మను జూచు భాగ్యము నాకు లేదు.

కేశ—అయ్యో, అయ్యో! నీకెంత కష్టము వచ్చెను. జనార్దనా! పాపము! పీనికి
మత్తు వచ్చుచున్నది. చెమటలు శరీరమునుండి యూజక కారుచున్నది. నోట
నులుగులు పడుచున్నవి. కొంతవడి విగ్రహనైనవిగ్రహదము (అట్లే చేయుచుండ)

లోహి—(కొంచెము తేలి) అన్నలారా! చింతింపకుండు. నా యదృష్టమునకు మీ
రేమి చేయగలరు? మీ రిక్కడ నామూలమున మసలవలదు. మీరు మాట
వచ్చును.

సీ. జాగయ్యెనని కొట్టు ♦ నో గురుం డట మిమ్ము
నిచట నుండక యింటి ♦ కేగరయ్య
అతిభక్తి మీకు లో ♦ హితుఁ డంపినాడవి
యీ కుశ ల్గురున కం ♦ దీయరయ్య
సదయయై నారాక ♦ కెదురుచూచెడి తల్లి
కీ నాదుగతి వచి ♦ యింపరయ్య
యేదిక్కులేక నే ♦ నే లోకనుని యున్న
జనని దుఃఖము బాపి ♦ మనుపరయ్య
వీలుగానున్న గురునొప్ప ♦ కోలుమీఁద
నమ్మ నొకసారి చూచి పో ♦ మృందురయ్య
విసము తలకెక్కె నేను జీ ♦ వింపనయ్య
కడకిదే మీకు నా సమ ♦ స్కారమయ్య!

నెచ్చెలలారా! నా ప్రాణములు లేచిపోవుచున్నవి. మీ రింకఁ జూండు. హా! తల్లీ
నీవైన నాదగ్గఱ లేకుంటివే?

జనా—అయ్యో, అయ్యో! ఎంతపని జరిగెను?

కేశ—మనమీఁద కేమి రాదుకద. జనార్దనా!

జనా—మనము పోయి పాపనూచంద్రమతి కీసంగతి నెఱిగింతము. మన మిక్కడ
నుండి చేయవలసినదమున్నది? (నిమ్మరిమింతురు)

[పిమ్మట చంద్రమతి పిడక లేరుచుఁ బ్రవేశించు చున్నది]

కటకటా ! ఎంత మందభాగ్యురాలను! నిరంతర మనంత పరిచారికాశతంబులయూడి గంబు లందికొను పట్టంపురాజ్యపదం బనుభవింపఁజేసి, దైవమా ! తుద తీసివ గతికేల పాల్పఱచితివి? తొలుత నే నన్నీలాటి దాసిగ స్వబించిన నీవు నా కెంత యుపకార మొనరించిన వాఁడవగుదువు ! ఈదాసికౌవృత్తియందైనను నాయజమానురాలిని మెప్పింపలేకుంటి నే? హా ! ప్రాణపతి ! హరిశ్చంద్రా ! నీవిప్పు డెందున్నావో కదా ! కాలకాశికునికి న న్నొప్పగించునప్పుడు మన సార మనకష్టములఁ దలంచుటకైన నీలులేకపోయిననుఁ గడకు మందభాగ్యురాలనగు నేను.

సీ. యజమాని బ్రా ♦ హృణుని తీవరముచే

నింపార మిముఁ గొగి ♦ లింపనైతి

నివిజాశ్రువులదృష్టి ♦ నిలుపలేకుంటచేఁ

గనులార మిముఁ జూచు ♦ కొనగనైతి

దుఃఖంబు పొంగి కు ♦ త్తుకబంటియౌట నో

రార మీతోడ మా ♦ రాడనైతి

మనలినన్ వడుగుచే ♦ మాట వచ్చునటంచు

నొక్కింత మీదండ ♦ నుండనైతి

కడకు న న్నొప్పగించి యీ ♦ కర్మమునకు

ముందుఁ బోలేక పోలేక ♦ పోయినాడ

వెందు నున్నాడ వేగతి ♦ నొంచినాడ

విలను నున్నాడవో లేవో ♦ యినకులేశ.

అక్కటా ! శోకతీవ్రతచే యజమానురాలి యాజ్ఞను మఱచుచున్నాను. ఇంతఁ దొందరగాఁ బిడకలేరవలయును. (ఏరుచు) ఓహో ! స్వామంకాలమై పడమటి కొండ యందలి సంజకెంజాయ విశ్వామిత్రుని కొరససమా యనఁ బ్రకాశించుచున్నది. మఱియ

మ. కొడు క స్తంగతుఁ డయ్యె నంచుఁ దెలివిన ♦ గోల్పోవున్ గన్న ప్రేముడిఁజింతించెడి లోక బాంధవునకై ♦ పూర్వాశ ప్రాణేశుఁడయ్యెడకోపోయె నటంచుఁ బద్మిని సదా ♦ భృంగీ ర నవ్యాపృతికొన్గోడఁగెన్ మోముముడించియెడ్య నటబంధుత్వాగమియైకదా

కాని వడుగులతోఁ గలసి యడవి కేగిన నూ లోహితాస్త్వం డింకను రాకున్నాడే మొదో ? రావలసినవేళ గూడ యతిక్రమించుచున్నది. అదిగో !

శా. ఆపు ల్లందలలోన నిల్వకవె యం ♦ బా యంచు లేదూడలన్
ద్రావింపన్ దమచేపుబాలు వడి నిం ♦ డ్లన్ జేరెడిన్ ముక్కులం
దేవో ధాన్యపుంగంతులందికొని య ♦ డ్లె గూండ్లకున్ జేరె నా
రావంబు ల్పెలంగన్ బులుంగు లకటా ! ♦ రాఁడేమి నాపాపఁడే?

నేఁ జేకారణముననో నామనంబు పరిపరివిధములఁ దపించుచుఁ గీడునే శంకించుచున్నది. తొలుతఁ గుఱవానిని స్వామి యడవికిఁ బంపునప్పుడు బాల్యచాపల్యముచే వాఁడు “నే నడవికిఁ బోలేనన్న” మాత్రమున ముక్కుపియైన కాలకాశికుండు చబుకుం బట్టుకొని,

మ. ‘చెడుగా ! యేపని చేతగానియెడ ♦ నాచేనాన్ ముప్పుటలున్
గడుపుబ్బ నిన్ను మేపనంచు దనువున్ ♦ గాయాలుగాఁగొట్టినన్
బడలే కాన్యధ ప్రాణభీతి ‘గురు డ ♦ మ్మా ! చూడడే’ యంచు
నాకడ కేతెంచిన పుత్రు కష్టగతి నా ♦ గర్భంబు చేదించెడిన్.’

దైవమా ! యెంత నీచదురవ్వకం దెచ్చితివి ? ఏదియెట్లుయినను గుఱవాఁడింకను నా కంటఁబడలేదుగదా ! చెడుదినములు గాన నామనంబు ప్రతిక్షణము శంకించుచునే యున్నది. (ప్రక్కఁ జూచి) వారే వడుగు లందఱు వచ్చుచున్నారు. అక్కటా ! కోసినదర్శలు మోయలేక ట్టవాఁడు వెనుకంజిక్కాకాఁబోలు ! నేను వానికి సహాయము పోయెదను. (ఎదురుబోయి) ఏడి నాలోహితుఁడు ? బ్రహ్మచారులు మాత్రము గనఁబడుచున్నారు గాని నా మద్దులయ్య లోహితుండు కనంబడఁడే ?

[వడుగులు ప్రవేశింతురు]

కేశ—జనార్దనా ! పాపము చంద్రమతి యిక్కడనే యున్నదిరా ?

జనా—అయ్యో ! ఈదారుణవార్త యేమని వచింతుము ?

చంద్ర—అన్నలారా ! మా లోహితుఁ డెక్కడ ?

బ్రహ్మచారులు—(ఊరుకుందురు)

చంద్ర—ఏమి నాయనలారా ! మాటాడరు ? మఱేమి యప్రియము లేదుగదా ?

కేశ—జనార్దనా ! చెప్పుము.

జనా—నీవే చెప్పరా.

చంద్ర—అయ్యలారా ! మిమ్ముఁ జూచిన మాకడుపు బ్రద్ద లగుచున్నది. మీప్రియ మిత్రుండు లోహితాస్త్వం జేమయ్యెనయ్యా ?

కేశ—అమ్మా! మే మే పాపకర్మ మెఱుగము. మే మందఱ మడవిలో దర్భలు కోయుచుండ “మిత్రులారా! నన్నొక పెనుఁబాము కఱచినది” యను మీ లోహితాసుని దీనారవము మాకు విసంబడినది. అంత మేము పోయి చూతు ముగదా సర్పదప్తుడై మరణవేదనఁ బడుచున్న నీ కుమారునిం జూచితిమి. చంద్ర—హా! తండ్రీ! లోహితా! నే నిచ్చడు చచ్చితినిరా. (మూర్ఛిల్లును)

కేశ—అమ్మా! ఇంకఁ గొంచెము చెప్పవలయున్నది.
చంద్ర—నాయనా! ఇంకేమి చెప్పవలయు ?
కేశ—అచ్చడు స్వప్తముగా లేనివాక్కులతో నిట్లు చెప్పినాఁడు.

చంద్ర—ఎట్లు తండ్రీ!
కేశ—(జాగయ్యెనను పద్యము చదివును) అట్లు చెప్పనప్పుడు మరణవేదన పడు చుండె. ఇప్పు డెట్లుండెనో తెలియదు. ఎట్లయిన నీ కుమారుని నొక్క మాటు చూచుకొనిరమ్ము. ఇదిగో, ఈమార్గమున నూటిగాఁ బోయితివేని నీకొక వటవృక్షము గానించు, దానినీడయందే నీనందసుండు కడియొందు. మేమిఁకఁ బోయి వత్తుము. మాకచట మాట వచ్చును.

చంద్ర—అయ్యలారా! పొండు. నాదురదృష్టమునకు మీరేమి చేయుదురు ?
(బ్రహ్మచారులు నిష్క్రమింతురు)

చంద్ర—హా! కుమారా! లోహితా! నీకు మృగ్యదేవతయై యా కాలసర్ప మెక్కడ దాపురించెనోయీ తండ్రీ! అడవి కేగునప్పుడు “నేను నడువ లేనన్నను నన్ను గురుండు బలశంతముగాఁ గొట్టుచుఁ బొమ్మనుచున్నాఁ”డని నీవెంత చెప్పికొన్నను నింటనే నిల్చికొనఁజాలని నేను నిన్నుఁ జూడవచ్చు టకు మాత్రమెట్లు స్వతంత్రురాల నగుదు ? కొడుకా! నీవు నన్నుఁ బూర్ణముగా విడిచిపెట్టితివా ? హా! విధి! పతి వియోగముచేతనే యిదివఱకుఁ గృశించి కృశించి యెప్పటికైనా మా హరిశ్చంద్రునిఁ జూడకపోదునా, యెల్లకాలము గవ్వములిట్లే యుండునాయను మొండిదైర్యముచే నెక్కడనో యొక్కప్రాణముతోడ నీలాగు జీవించియున్న నాగర్భమునఁ బుత్రవియోగా గ్నియుఁ దరికొల్పితివా ? నాకింక దిక్కెవ్వరు ? హా! ప్రాణేశ్వరా! హరి శ్చంద్రా! నీవిప్పు డెక్కడ నున్నావు ? కాలవైచరీత్యముచే నీకుటుంబ మంతయు దిక్కుమాలి నేటికిఁ జెట్టున కొక పక్షియై రాలిపోవలసి వచ్చెనే! అయ్యో! దుఃఖభారముచే నేవాక్యత్యమును మఱచు చున్నాను! స్వామి యజ్ఞం గైకొని కొడుకు పడియున్నచోటునకైనఁ బోయి చూచితచ్చెదను. అమ్మా! కాలకంటకీ! నీవిప్పు డేమందువో ?

కాలకం—(ప్రవేశించి కోపముతో) ఓసీ, అంసనారీ! నీవిల్లు కదలి ఎంత సేపైనదే? పిడకలేదుకొని రమ్మరి పంపగా సుఖముగా నిక్కడఁ బ్రొద్దులుపుచ్చుచున్నావా? ఓసీ! నీరు మాసామ్రేంత విషమైనదే? ఈతీరుగాఁ బనికొడలు దాచుకొని యింటి కేముఖము పెట్టుకొని తిండికి రావలయు ననుకొన్నావు?

చంద్ర—అమ్మా! కోపింపకుము. నేను మీ యానల శరసావహించియే పనిచేయుచున్నాను. నేఁడు నాదురదృష్టము పండి దర్భలకై యడవి కేగిన నాకొడుకును పాము కఱచినదట.

కాలకం— ఓసీ! నూత్రధారీ! తొందరగా నెందుకుఁ బనిచేయదన్నందునకీపన్నాగము పన్నినావు? ఛీ! ఛీ!

చంద్ర—అమ్మా! నే నబద్ధ మెన్నటికి నాడనమ్మా! దర్భలకై పుట్ట నెక్కఁగా నాకొడుకును బాము పట్టెనట.

కాలకం—ఎవరు చెప్పిరి?

చంద్ర—వెంటఁబోయిన వడుగులు చెప్పిరి.

కాలకం—అయ్యో! మాకు ధనవ్యయంబు గలిగింప నీ వెక్కడ దాపరించితివే! బోలెడు సొమ్ము పోసికొనిన మేము నీ జీవనమునకు దేవుఁడా యని యేడ్వవలసియుండగా నీకందులకే యీ యేడుపు?

చంద్ర—అమ్మా! కన్న కడుపుగదా!

కాలకం—అట్లయిన నిష్పజేమి చేయవందువు?

చంద్ర—కుట్టవాఁడు పడియున్నచోటి కేగి చూచి వచ్చెదను. నెల వీయవలయు.

కాలకం—ఓసీ నిర్భాగ్యురాలా! ఇంటిలోఁ జేయవలసినఁ బను లెన్నియో ముందుఁ బెట్టుకొని యెక్కడికో పోయెద ననుటకు నో రెట్లాడెనే? నీవు పోయిన తరువాత నీపనియంతయు నీతాత ఎవరు చేయును? ఊరక నోరు మూసికొని నావెంట రమ్ము.

చంద్ర—తల్లీ! కాలకంటకీ!

మ. కడప్రాణాంబున నున్నవాడొ, విసఁ మెక్కన్ జచ్చెనో కానలోఁ గొడుకమ్మా! ననుబంపకుండిననుయోగ్యుండై నవైద్యుం ద్వరం బడియచ్చోటికిఁ బంపుమమ్మ! బ్రతికింఁ పన్ జాలునేమోసుతున్ గడఁ కాళ్లంటి నమస్కరింతు సుతభిఁ డుం బెట్టి రక్షింపుమా.

కాలకం—చాలు, చాలిదివరకుఁ దిన్నది చాలక మా సొమ్మింకను గుండము చేయుదువుగా! దర్భలకై పోయినవాఁడు పుట్టలెక్కుట యెందులకు? పాము నోళ్ళికిఁ గాలింధీయఁగాఁ గఱవక ముద్దు పెట్టుకొనునా! కట్టవలండునట్లు

దేశములోనిపాములకన్నింటికి నాకట్టు కట్టకుండుట మాదొకతప్పాయేమి?
నీకొఱకై వైద్యు సెవ్వరి నిక్కడ సిద్ధముగా నుంచలేదు. మాకు మందులు
చేతఁగావు. ఇంటిలోఁ బసులన్నియుఁ జక్కఁబెట్టి రాత్రి మమ్ము నిదురపుచ్చి
నీ వెక్కడికైనాఁ బొమ్ము. (పోవుచున్నది)

చంద్ర—అమ్మా ! నీ సెలకైనట్లు. (నడచుచు) హా ! జీవితేశ్వరా ! హరిశ్చంద్రా !
నీవు గూడ సేవానిర్బంధమున లేవుగద ! (అని నిష్క్రమించును)

[పిమ్మట నొకరుండ మాఁపుపైఁ బెట్టుకొని హరిశ్చంద్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

స్వామియగు వీరబాహుఁడు నన్ను “హరిశ్చంద్రుడా ! కాదు కాదు, వీరదానుడా
నేఁటిరాత్రి యంతయు వల్లకాటియంగుఁ గావలయుండఁ యదయమున నిం
టికి వచ్చునప్పు డీరుండనిండఁ గొత్తకల్లు నింపుకొని రమ్ము” అని యీసురా
భాండమును నా కిప్పించినాఁడు. ఆహా ! సురాభాండమా ! నీవు పూజ్యా
రాలవు. కావున నో విశ్వామిత్రుని సహాయసంపత్తిచే విశ్వవికస్సంభరాదేవికి
నాస్థానంబగు నీభుజపీఠపై నిల్పఁగొట్టించియున్నావు. కానీ ! నేనిప్పుడు శ్మశాన
వాటికకే వెళ్ళెదను. అంధకార మప్పుడే బ్రహ్మాండ మంతయు నావరించి
కన్ను లున్నవారిఁ గూడ గ్రుడ్డివాండ్రను చేయుచున్నది.

నీ. కలవారి యిండ్లలో † పలి నిధానము నెత్త

నరుగు దొంగలకు సి † ధ్ధాజనంబు

మగలఁ గూరుక నిచ్చి † తేగి యంటుగాండ్రకై

తారాడు కులటల † తార్చుగతై

అలవోక నలఁతిపి † ట్టల బట్టి వేటాడు

పాడు ఘూకములకుఁ † బాడిపంట

మనసంబులోన నిం † పెసలారు శాకినీ

శాకినీ తతుల చు † ట్టల నురభి

రేలతాంగికి నల్లని † మేలి ముసుగు

కమలబాండంబునకు నెల్ల † గన్నుమూత

నత్తవిద్రోహి దుర్యశ † శ్చనికిఁ దోడు,

కట్టిచీకటి యలమె ది † క్కటములందు

ఇంక ద్వరపడి శ్మశానవాటికకే పోయెదను. (పిమ్మట శ్మశానభూమి కాన్పించును)
అహో ఈ శ్మశానంబునం చెచ్చటఁ జూచినను,

సీ. కాఁబోలు బ్రహ్మర ధీ సస్సమూహం బిది
ఘోషించుచుండె ఋ ధీ కులక్రమంబు
కాఁబోలు వీరు వి ధీ తజీవబాంధవు

లడరుచుండిరి మహా ధీ ర్తారవములఁ
గాఁబోలు వీరు ట ధీ క్కరి భూతమాంత్రికుల్
నెమకుచుండిరి కవా ధీ లములకొఱకు
కాఁబోలు నిది పితా ధీ చీ శాంధవశ్రేణి

పలటంపు బువ్వంపు ధీ బంతినాగె
చిట్లుచున్నవి కాఁబోలు ధీ చితులలోన
గాల్పబడెడు శవాల కం ధీ కాళ సమితి
నెటఁ బెఱిలను రవములే ధీ యెసఁగుచుండు
దిక్కుల న్నిండ మార్శ్మిత ధీ పిక్కటిల్ల.

ఎవ్వరచ్చట ? నాకెదురుగా నిలుచున్నారే ? పలిచి చూచెదను ఓహో ! ఎవరువారు ?

గీ. కాటినుంకంబు చెల్లింప ధీ కయె శవాల
మసనమునఁ గాల్పరేకద ధీ మనుజులార ?
కాపులే దనుకొంటి ధీ రే మోపదుండు
దళిత ఘోరారి యీవీర ధీ దాసు గలఁడు.

(అని నడచి) ఓహో ! ఎంత పొరబడితిని ? సగము కాలచు బయలుదేరిక నిట్టనిలు
వునఁ బైకి లేచిన యీశవమును బ్రాణిగా భావించితి. అయ్యో ! ఈకేవలపు
దుస్థితి యెంత జాలిం గొలిపెడిని.

శా. మాయామేయజగంబె నిత్యమని సం ధీ భావించి మోహరీటునన్
నాయిల్లా లని నా కుమారుఁ డని ప్రా థాం బుండునందాక నెం
తో యల్లాడిన యీశరీర మిపు డిం ధీ దుం గట్టెలఁ గాలుచో
నాయిల్లాలునురాదు పుత్రుఁడునుదోఁ ధీ డై రాఁడు తప్పింపగన్.

ఇట్టి శ్మశానమలం గనినపుడెల్ల నీలాటి వైరాగ్యములు కలుగుచుండుట సహజమే.
ఇంక నామంచెదగ్గఱకుఁ బోయెదను. (నడచుచు) అయ్యో ! దారి బొత్తుగా

నిర్ణయింపలేకున్నాను. ఈచిట్టిలోని కావ్యమును నే నిప్పుడు దీపముగా నుపయోగించుకొనియెద. (అని కొఱవించుకొని) ఆహా ! చక్రవర్తులకు సేవకా జనముపట్ల యంగారపు గరదీపికలకంటె నాయిప్పుటి నీచస్థితికి నీకొఱవయే మిక్కిలి యుచితమైనది.

శా. కాలంపుంగతి నెప్పుడేది యెటు భో ♦ గృహం బప్పు డప్పాటనా నాలీలన్ మును సేతు శీతనగమ ♦ ధ్యప్రాచ్య సామ్రాజ్య హేలా లీలానుగతిన్ జరించి యిపు డీ ♦ లాగైన నా ప్రాప్తికిన్ నాలో నాకొకభంగి నవ్వగు దురం ♦ తంబైన దుఃఖంబుతోన్. మఱియు,

మ. చతురంభోధి పరీత భూవలయ ర ♦ త్నా దక్ష చామీకరా యతదండంబు ధరించు నీకరమెయా ♦ హా ! యిప్పుడిక్కాటిలో! జితిలోఁ గాలుచున్న నీకొఱవి దా ♦ ల్చెన్ నవ్యమాణిక్య రాజిత నీరాజనకాంతికిన్ బదులు వ ♦ చెన్ శోచనీయంబుగన్.

అయ్యో ! ఈకొఱవి యప్పుడే యాజీనది ! పోనీ ! పాటవె చెదను. (అని మెల్లగా నడచి) ఓహా ! ఇదే శృణాన రాజ్యాభిషిక్తుండ నగు నాసింహాననము (అని సేనిక్కడ సోమరితనమునఁ గూర్చున్న నిద్దురవచ్చి ప్యామి కార్యంబునకు భంగము కలుగుగాదా ! అయ్యో ! నాకును నిద్రాహారములకును ఋణము తీటి యెంతకాలమైనది ? సుగుణవతియు నా యరాంగలక్ష్మియు నగు చంద్రమతిం గొడుకుతో నొక్కనికి దాసిగా నెప్పు డమ్మకొంటిన్ నాఁటితో నాకును నాసౌఖ్యమునకును ఋణము దీఱినది. మొండినడి ప్రాణముమాత్రము పెడలి పోకున్నది. ప్రాణము పోయిన నీరుఃఖములన్నియు నెవ్వ రనుభవించువారు? ఆహా ! దైవోపహతుండనై నే నిప్పు డెన్నివిధముల బాధింపఁబడుచున్నాను.

మ. అకటా ! యొక్కనిపంచ దాసియయి య ♦ ట్లల్లాడు నిల్లాలి పాట్లకునై కుగదుదునా ? సువర్ణమయ డో ♦ లాకేళికిం బాసి పొట్టకునై రోసితపించు నాకొడుకు బా ♦ డం గాంచి దుఃఖింతునా ? యిక నీనీచపు గాటికాపరిని నా ♦ కే నేను శోకింతునా ?

హా ! హా ! లోకములోని కష్టము లన్నియు నన్నే వారి వరించినట్లున్నవి. కావున నన్నికష్టము లెవ్వరనుభవించురు ? అయ్యో ! ఈనిర్భాగ్యపువారిశ్చంద్రుండు గతించిన వెనుక మరల కష్టములకుఁ దా వెక్కడ దొరకు? రాజ్యవియోగంబునకై దుఃఖింపను; మహారణ్యవాసాదిఘోరదుఃఖంబు లెన్ని సంభవించినను గణింపను; కడ కతిసీచతంబగు నాయీచందాల దాన్యంబునకు గూడఁ

బరితపింపను; కాని చేపట్టినదాని నన్నే పరమజైవంబుగ భావించుచు నా మూలమునఁ దన కంతలేసి కష్టములు గంభవించినను తుహాగుణగంపత్తిచే సహించుటేకాక తన్ను నొక్కనికిఁ దెగ నమ్ముకొనుట నీచం బని నేసంతో చించినప్పుడు “నాథా! సత్యప్రతిష్ఠకై యొనరించు నీచకృత్యంబులు సగౌరవంబులే యగు” నని నాకు నుత్సాహము కలిగించి నాగత్యదీక్షం గాపాడిన నాయర్థాంగలక్ష్మీయగు చంద్రమతీదేవి వియోగదుఃఖము నేనేగతి భరింతు? హా! దేవీ! ఆనూర్యంపశ్యా! నీ రాణివాససౌఖ్యం బేమయ్యెను! ఆయ్యా! సాధ్వీమణి! నీ పతి బ్రతికియండగను నీ వనాథవై యొక్కని దయకుఁ బాత్రురాలవు గావలసివచ్చెఁ గదా! హా! కుమారా! లోహితా! నిన్ను మరల నే నెన్నఁడు జూడఁగలుగుదు? తండ్రీ! దానదాసీజనంబుల జేతుల నుండి యడుగటు పెట్టనీక మిగుల గారాబమునఁ బెంచిన నిన్నట్టి నిఘరతమం బగు దాన్యంబున కొప్పగించితిఁగదా! అక్కటా! నాదుఃఖ మంతకంతకు మితిమీఱుచున్నది. కడచిన విపత్తు లొక్కటొక్కటిగఁ దలంపునకు వచ్చి నాధైర్యమును మఱిత మాపుచున్నవి. ఆహా! ఆనాడు నాభార్యాపుత్రులఁ గాలకౌశికునకు విక్రయించునప్పుడు “దాసీ! కదలవేమి” అని యప్పారుఁడు తనతల్లి నదలించినాఁడని మాలోహితుఁడు “ఓరీ! మాయమృ నెక్కడకుఁ గొనిపోయెదవురా!” యని తనపై నదరినాఁడని యా కాలకౌశికుఁడు నిర్దయఁడై,

మ. ‘కుడువం గూటికి లేకపోయినను నీ ♦ కున్ రాజసం బెంత హెచ్చెడురా? ఛీ! తలకెక్క నే పొగరుదా ♦ నీపుత్ర యంచున్ సుతున్ బడద్రోయన్ గొడుకటై నానదనము ♦ న్నన్నిల్లతో జూచె హా! కడుపున్ అంపపుఁగోత గోయునదియే ♦ గాయంబు గాకుండగన్.

అయ్యా! అట్టి దురవస్థనుండి సతీసుతులం దప్పింపలేక పోయితివిగదా! నాకై గదా రారాజుబిడ్డయగు నిల్లాలు దిక్కుమాలి పరులకొంపలఁ జాకిరికత్తెయై యల్లాడుట ఛీ! ఛీ! కఠినాత్మా! హరిశ్చంద్రా! నీ జన్మము నిజముగా నిరర్థకమైనది. చూడు.

సీ. విడలేక నీవెను ♦ వెంట వచ్చెదనన్న

పౌరుల దుఃఖము ♦ ల్బాపినావొ

సరిరాచబిడ్డయౌ ♦ సతిని నిల్లాలిని

బ్రయమారఁగా సుఖ ♦ పెట్టినావొ

గడుపారఁ గన్న యా ♦ గొడుకును ముద్దుగాఁ

బెంచి ముచ్చటలఁ జె ♦ ల్లించినావొ

పుత్రవత్సలత నె ♦ ప్పడు నన్నుఁ బ్రేమించు
కులగురు నాజ్ఞలో ♦ మెలంగినాహ

శీ. రవి మొదలుకొని నీడాకఁ ♦ బ్రబలుచుండు

స్వకులగౌరవములను గా ♦ పాడినాహ

చావకెందుకు ఛీ ! హరిశ్చంద్ర ! నీవు

బ్రతికియున్నావు జీవచ్ఛ ♦ వంబ వగుచు.

అయ్యో ! ఎంత వైపరీత్యము జరిగెను ! ఎప్పటికైన శుభఁనములు రాకపోవునాయను
దైర్యముగూడ నంతరించినది. బ్రతికియున్నంతవఱకు దేవి కా దాస్యదుఃఖం
బును. నాఁకి కాటికాపరి యుద్యోగమును నవశ్యానుభోక్తంబులేకదా !

శా. నా దాసీత్వముఁ బాపి యెప్పటికినై ♦ నన్ జింత లీశేర్పడే
నాదేవుండను నాసతో ననువుల ♦ న్భారంబుగా మోసి నే
నేదిక్కొదని నమ్మియుండు సతి నా ♦ హీనస్థితిన్ గానమిన్
ఈదౌర్భాగ్యపుఁ గాటికాపరితనం ♦ బేపాటి తన్ బ్రోచెడిన్.

అకటకటా ! మందభాగ్యుడనైన నాచిత్తమునకు శాంతి యెప్పటికో ? అయ్యో !
ఇంక శాంతి గాకేమున్నది ?

శా. నానాటన్ బరిపాటి నామది దురం ♦ తంబైన చింతాహతిన్
మానై రాయయి వజ్రమై స్వగుణధ ♦ ర్మంబైన చైతన్య లీ
లానై జంబు ద్యజించి నిర్వికృతి మే ♦ శ్లన్ గీళ్ల నొక్కుమ్మడిన్
బూనున్ యోగిమనంగబురీతి యవుడే ♦ పోశాంతి నాచింతకున్.

కావున నింక దుఃఖించినమాత్ర మేమి ప్రయోజనము ? సత్యస్థైర్యుడనైన నేనింక
దైర్యమునే వహింపవలయుఁ అయ్యో ! ఏమిది ? దుఃఖప్రాబల్యమునఁ గర్త
వ్యంబు మఱచితిని. (శ్రుతి నభినయించి) ఎక్కడినుండియో యిది నారవంబ
శ్రవణగోచర మగుచున్నది పోయి మాచెడఁగాక !

[పిమ్మట నొకమూలనుండి చంద్రమతి ప్రవేశించుచున్నది]

చంద్ర—అయ్యో ! ఈ యర్ధరాత్రమున నా కుమారుని జూడ నెవ్వరి నడుగుదును ?
దిక్కులేని నాకుఁ బ్రకృతియే తోడు గావలయు.

సీ. జలదమా ! సుంతమా ♦ ర్పలికిన దోసనూ
 యెఱుంగవా నీవు లో ♦ హితుని జాడ
 పరుగు త్తకుము చక్ర ♦ వాకి ! యేకడనైనఁ
 గనుగొంటివమ్మ నా ♦ కన్నవానిఁ
 గాసంత మెఱపించి ♦ మోసగించెదవేల
 తోడురావమ్మ వి ♦ ద్యుల్లతాంగి !
 జలదంపుడెరఁ బాసి ♦ వెలికి రం డొక్కింత
 తారలారా ! నాకుమారుఁ నాప
 కానవా వాని గంగాభ ♦ వాని ! సుంత
 గోల చాలించి వినుము నా ♦ గోడు కొంత,
 వేగఁ గాన్పింపుమయ్య యో ♦ విశ్వనాథ !
 సీకుమారునిఁ బోలిన ♦ నాకుమారు.

అయ్యో ! గతిచాలనివేళ నామాట నెవ్వరు పాటించురు ? హా ! సుతా ! లోహితా !
 నీవెక్కడ నున్నావు తండ్రీ ! మునికుల పవిత్రా ! గాధిపుత్రా ! మ మ్మెంత
 యైన సాధింపుము. ఒక్కమారు నాకుమారుం జూచుకొననిచ్చు. (నడచుచు)
 ఏమిది ? కాలికి నేదియో మెత్తని వస్తువు తగిలినది. నాకుమారుని శరీరము
 కాదుగదా ? (పరికించి) హా ! లోహితాస్యా ! నీ కెంతటి యవస్థ సంభవించెనురా
 కొడుకా ! పలకవేమి ? అయ్యో ! ఇంతటి కంటకములచేత నిదివరకె
 నొత్తుకొనుచున్న నీ మృగుశరీరము కఠినంబగు నా పాదతాడనంబుచేత నిం
 కెంత బాధపడుచుండెనో ! తనయా ! పుట్టినదానయే కష్టములెఱుంగని నిన్ను
 గురుం డడవికిఁ బంపుచుండగా నూఱకుంటివని నాపై నలిగితివా ? శేకున్న
 నాతోడ నీవేల మాటాడవు ? నాయనా ! శరత్కాల పూర్ణిమారాకానికా
 కరబింబంబు విడంబించు నీముద్దుమోము చిఱునవ్వువెన్నెలచే నలరారు
 చుండఁ గనులార జూడకున్న నమృతరసంబునకే లభింపరాని మాధుర్యంబు
 జలంకు నీచుద్దులపలుకులు చెవులార వినుకున్నను బ్రతుకున కింకేమి యున్నది
 తండ్రీ ! నే నింకెవ్వరినిఁ జూచి పుడమిపై జీవించియుండు ? నాకింకెవ్వరు
 దిక్కు ? రాజ్యముఖాద్యుత్తమభోగంబులను బాసి చేసికొనిన పతికి దూరము
 రాలనై యొక్కయింట నూడిగంపుగత్తెనై కాలముగడపు నీచనితికినచ్చినను
 గడుపునలుబ్బినకుమారుడడవు, సకలలక్షణలక్షితాకారుడవు, వంశైకవిస్తా
 ధుండవుఁ నీవొక్కడవు గట్టిగా నున్నాడడ వంటియే చాలనని ప్రాణము

లన్నియు సీమీదనే నెలకొల్పి బ్రతుకుచున్న నన్నిప్పుడే సముద్రమునఁ బ్రోసిబోయెదవు తండ్రీ ! దానదాసీజనము లూచు బంగారుతూగుటుయ్యె లపై నుఖనిద్రం జెంగు సౌఖ్యమప్పుడే యంతరించినను నీకు నాకాలకాశీకుని యింటఁ బండుకొనుటకు నాపైఁటకొంగైనా నింత యాధారము దొరకుచుం డునే. నేఁ జేదియు లేక దట్టముగా నుండులచే నిండియుండిన యీ నట్టడ విలో నీయర గాత్రమున నిట్టింటిగ నిద్రించుచుంటివేమోయీ ! కొడుకా ! లోహితా ! నీకు నేటికి గులకజాల నేలయే ఫలపావ్యయ్యెనా ! అయ్యో ! త్రూరసగ్గమా ! నే నిన్నేమందును ? నిష్కారముగ నాకుమారునిఁ జంపి తివి ఫీ ! సర్వాధమా !

మ. పని యేమున్నది నిన్ననన్ నడకలా ♦ క్రంబు, లెప్రాద్దు నీ పని ఘోరవిషంబు గ్రక్కట; జగ ♦ త్యాజాశనోద్వృత్తి పెట్టిన పేరే, యదిగాక నాలుకలు రెం ♦ టిం దాల్చినా విట్టి నీ కనుకంపాగుణ ముండునన్న నెటు సా ♦ ధ్యంజూను దర్శికరా !

అయ్యో ! శోకాతికేకముచే నీపామును దూషించుచున్నా నేమి ? ఇప్పటికి రాత్రిలో మూడవజాము జరుగుచున్నట్లున్నది. తెల్లవారకమునునే గంటికిఁ గవఁబడకున్న దొరసాని యూరకుండగు కొడుకా ! ఇంక నీనవమన్యధాకారమును జూత మనుకొన్నను సంభవింపజే యని యిప్పుడే తనివితీరఁ జూచుకొనుచు నీశవముకడఁ దడవు నిట్టుటకైన నేనిప్పుడు స్వతంత్రురాలను గాకుంటినే ? నాయనా ! రమ్మ ! లోకాచారముల ననుసరించి నిన్నుఁ జేతులారఁ గాటి కప్పగించి చేతులు గడుగుకొనియెద. (ఎత్తుకొని) అయ్యో ! ఇప్పుడు శృశాన వాటికకు నేదారియని పోయెదను ? పుత్రశోకంబున నావరింబఁబడిన హృదయమువలెనే బ్రహ్మాండమంతయు సంధికార బంధురంబైయున్నది. లోహితా స్మృతడను నాబాలమార్త్యం డస్తమించిన వెనుక లోకమున సంధికారముగాక నింకేమున్నది ? (నడచుచు) ఆవంక నేదీయో వెనుతురు గానవచ్చుచున్నది. సరసంచారములేని యీకాంతారముననీమానిసి యలికిడిలేక పోయినను దిక్కులన్నియు వ్రక్కలగునట్లు నీక్కట్టిల్లుచున్న గంగానదీఘోషంబులును, నీనట్టడవియందలి రిప్పనీనదంబును నా గుండెలు బ్రద్ద లగునట్లు చేయుచున్నవి. (నడచుచు) ఆ వెనుతురున్నచోటె శృశానవాటిక కాఁబోలు ! ఆప్రక్కనే నడచెదను. అహో ! ఇదే శృశానవాటిక అయ్యో ! సాహసంబు చేసి ఇప్పు టికి వచ్చితిని ? ప్రాణంబులకు రోసి నాకు సాహసంబు గాక ఇంకేమున్నది కులవరమండగు నీలాటి కొడు కిటు కాటిపా లైపోయిన వెనుక నే నింకను బ్రతికి యేమి ప్రయోజనము ? తనయా ! నీవిచ్చటఁ బండుకొనుచు, నీదహన కార్యమునకై నిన్ని చితుకులైనఁ భోగుచేసెదను. (అట్లు చేయుచు) తోఁ ప్రాణపతి ! ఇట్టి కష్టకాలమునఁ గూడ నీవు దగ్గఱ లేకుంటివే.

[ప్రవేశము : హరిశ్చంద్రుడు]

గీ. హృదయమున ముఖ మింతేని ధీ బదిలపడదు

మఱితునన్న సతీసుతు ధి ల్మఱపురాదు

కంటి కిదియేమొ పలుమాడు ధి కానిపించు

నెక్కడోయున్న నాదు లో ధి హితుడు నేడు.

చంద్ర—హా! సుతా! నన్ను వదలిపోయితివా?

హరి—అహో! యెక్కడిది యీ దీనారవము! ఇది పరికింపఁగా సతీ కంఠస్వరంబుగా నున్నది. కాని పురుషునిది కాదు. పాప మా మండభాగ్యురాలెవరో పోయి చూచుట వేలు. (నడచుచున్నాడు)

చంద్ర—హా! కుమారా! నాకు నేటితో సర్వాకాపూర్తి యయ్యెనుగా తండ్రీ! నీదహనకార్యమునకుఁ దుడకుఁ గట్టెలకుఁ గూడ గతిమాలి నీతల్లి యల్లాడవలసివచ్చెనే. (శవము నెత్తుకొని) హా! పుత్రా! నీకు నే వెంత ఘోరముఁ జేయ సాహసించితిని.

మ. చనుబాలిచ్చినతోడనే నిదురబు ధి చ్చన్ బొత్తులందుంచి యల్లన జోకొట్టుచు నొక్క కేలఁ, జెలకే ధి లన్ డొలికఁబట్టియూఁచిన నీతల్లియె యిప్పు డీచిలిపయిన్ ధి జేసేత నిన్ జేర్చి, హా!

యనిదుఃఖం చెడుదిక్కుమాలి, కొడుకా! ధి యన్యాయమిం కేమనన్ నాయనా! రాజాధిరాజ కుమారుడవైన నీకుఁ గాలవశమునఁ గట్టములు వచ్చినను జనిపోయిన వెనుక నైనను నీదహనవిధి యధావిధి జరుగక ఈ వలకొటియం దెవ్వనిగో యొకని చితిలో సగము కాలిన యల్పకాష్ఠములు నీ కౌధారము లయ్యెగదా! నరమాసములు మోసి, కని, ముద్దుముచ్చటలం బెంచిన నీకన్న తల్లియా నీకుఁ గడకుఁ దలకొఱవి నిడుట ధి ఛీ! ఛీ! చంద్రమతీ! నీ వెంత రాకొనివి! ఈదుఃఖము నీపతికిం దాపీయక నీవొక్కతె నిట్లనుభవించుటకు నీజన్మమెంత దౌర్భాగ్యపు జన్మము! (కొఱగ జితి నంటించుచున్నది)

హరి—(ఁగిమీపించి) ఓహో! నాయాజ్ఞ లేకుండ నిక్కడఁ జితిఁ గూడఁ జేర్చినదే. ఓహో! ఎవ్వతె వీవు?

[సగ్ధర

పడతీ! యేకాకివై ని ధి ర్భయమున నిటకున్ ధి వచ్చి నాయాజ్ఞ లేకీ నడురేయిన్ వల్లకాటి ధి న్ననదహనవిధి ధి న్నలుపుచున్నావుగా! ఛీ! చెడుగా చాల్పాలు పోపో ధి చెడెదవు తగునే ధి చెడె కీకృత్యముల్ నా కడనా నీముచ్చవేసా ధి ల్కడలు కడలుమా ధి కాడు నీయబ్బసామ్మా!

(అని చితిం గూలవస్తుచున్నాడు)

చంద్ర—అయ్యో! ఇస్పడు గూడ నెంత పరాభవము జరుగుచున్నది? హా! ప్రాణ పతీ! ఇట్టి యవస్థయందు నీవు సహాయపడుటకు నాయుండ నుండవైతివే!

హరి—(స్వగతము) ఏమి? పతివిమూరయా? ఎవతెయో కాని,

గీ. ఈనెలంత నుశీలగాఁ డ గానిపించుఁ

గారణాంతరమున నిట్టి డ కష్టదశను.

జెందినట్లున్న దదికాక డ ముందు నేను

విన్నదియుగానె యున్నదీ డ వెలది స్వరము.

అయినను విచారించిన దప్పేమి? (ప్రకాశముగా)

స. పడతీ యెవ్వతెవిప్రు? తాలు గరంగన్ డ వాపోవుచున్నావు, నీ కొడు కెద్దాన గతించె? నెవ్వరును నీ డ కుం జుట్టము క్లేరే? యీ నడకే నొంటిగ నెట్లు వచ్చితి శ్మశా డ నక్షోజికిన్? జిత్ర మ య్యెడునీరీతి వచింపు, మేడ్చి ఫలమేమి? యూటంటంబొందుమి.

చంద్ర—(స్వగతము)

గీ. అరయ నితఁ డొక మహనీయుఁ డ డట్లు దోచు

నీతని వచోవిధం బెన్న డ నేమొ కాని

పరిపరివిధాబులను బాటు డ హృదయవృత్తి

యింత దుఃఖింబునను గొంత డ శాంతి వొడము.

ఏమైనను నిశ్చయ మానము వహించినఁ గార్యము నెఱవేఱు. కాన నిట్లు మాట్లాడెదను.

చ. పురుషవరేణ్య! నీపెనఁడ డ వోయెఱుంగన్, మనసంబులోపలన్ దిరిగెడు భూతనాథుండమా డ దీనదశాకలనన్ గృశించు నన్ గరుణ ననుగ్రహించుటకుఁ డ గాఁ జనుడెంచిన సిద్ధమూర్తివో, పరమదయాభి నే నపని డ గొఱగాని యభాగ్యదేవతన్.

హరి—మానినీ! నే సిద్ధుండ గాను, భూతేశుండ గాను, ఈ వల్లకాటిం గావలి గాయనాడను, కాని సాహసముచేసి యీ యర్థరాత్రమునఁ దోడులేక యిక్కాటి కెట్లు వచ్చితివి? నీచరిత్రమేమో యెఱింగింపుము, వచ్చినకష్టము లనుభవించక తీరుగుదా!

చంద్ర-అనమా! యెంత విన్నవింపఁగలన ♦ య్యా! కోళ్ల కోకళ్లఁ బా
: డిన నా దీనచరిత్ర మెల్ల నొకపా ♦ డిన్ జేసి యీ దేహమొ
క్కుని పొత్తైటఁ దలంచి ప్రాణముల బి ♦ గ్గం బట్టటే కాకయే
మనిజీవింతునుదిక్కుమాలి కడుపే ♦ యగ్గబై నదాస్యంబునన్.
పూజ్యుడా! నీదీనరాతినిప్పు డెప్పు తోడు రాగలరు? చూడు.

నీ, కొడుకా! యటంచు నా ♦ పడు నవస్థకు జాలి

గొని యేడ్చు నల దిశాం ♦ గదలె తోడు

తన జంట బాసి మిం ♦ టను “కూపు కుపు” మంచు

శోకించు నల చక్ర ♦ వాకి తోడు

నను నూరడింప హా ♦ రని యేడ్చు లోకపా

వనియగు గంగాజ ♦ వాని తోడు

ననుఁ జూచి బొటబొట ♦ మను మంచుకన్నీళ్ళు

లం గార్చు దేవె యి ♦ ల్లాండ్రు తోడు

ఆపదలకై న వారి నా ♦ యన్నవారి

దిక్కులేనట్టి నావంటి ♦ దీనసతికి

కాళికావిశ్వనాథుండే ♦ కలఁడు తోడు

కడమతోడేడ నాకు నో ♦ కాటితోడే!

మహానుభావుడా! నీవు నాకుఁ గడు పూజ్యుండవుగాఁ దోడు వచ్చుచున్నాడవు.

నేనీకాశీపురంబున నొక బ్రాహ్మణునియింట దాసినీ, నాపేరం సనారి యం
దురు. ఈచనిపోయినవాఁడు మద్యే పుత్రుండు, పిని నేటిసాయంసమయమున

చ. అడవికిఁ బోయి గట్టెలఁ గు ♦ శాదుల దెమ్మను తేనియాన ని

య్యెడ కడు దేర నాదు దుర ♦ దృష్టముచేతఁ బెను బాముచేత నీ

కొడుకున కీ నవాంగజున ♦ కున్ మఱియు ఘటిల్లెనయ్య, నా

పడు దురవస్థ యేనునుచుఁ ♦ బల్కుదు దుఃఖముపొంగిపొల్లెడున్.

కూరి—(స్వగతము) ఏమిది ఈమానినిం జూచినప్పటినుండియు నాహృదయమకార

ణముగా దుఃఖసంకులం బగుటయు గాక విశేషించి,

ఉ. ఈయలివేణి నోట వచి ♦ యిం చెడు నొక్కొకమాట రయిక్క వ

జ్రాయుధమై పెకల్చెడు శి ♦ లాకృతి గాంచిన నాదు మానసం

బీయమ మూటపొందికయు ♦ నెల్లు దెఱంగు నుదంత మెల్ల ని
 స్సీ యనరాదుగాని స్పృహ ♦ యించును చంద్రుని సతీమణిన్.
 అదిగాక యిక్కంత కష్టదంతం దెల్ల మందభాగ్యుండ నైన నాకే తగిలినమ్మ
 చున్నది. చనిపోయిన యాతులకు మాలాహిస్తుండు కొడుగదా! ఛీ! ఛీ!
 నాపాడు, తలంపున కెట్టి దురూహ పాదమినది! కొడుకా! లోహితా!
 నీకమంగళము ప్రతిపాతమగుగాక! ఇంక నా వెడఁగుదలంపుల మానివేసి
 నావిధియందు నే నప్రమత్తుడనై మెలంగెద. (ప్రకాశముగా) ఓ మానినీ!
 నీవెవ్వతెవైన మాకేమిగాని, నాయాజ్ఞ లేకుండ నిక్కటి కీశవమేల కొని
 వచ్చితివి? ముందు జెప్పుము.

చంద్ర—పూజ్యుడా! శకవహనమునకుఁ గూడ నొకరి యాజ్ఞ కావలయునా?
 హరి—ఏమి! బాత్తుగా వచ్చితి కాటిచిట్టముల శుద్ధిఁగఁగఁన్నావే! ఎవ్వర
 గాని దహించులసిన శవమును దెచ్చి ముందు మాకుఁ జూపి, చెల్లింపవలసిన
 సుంకమును చెల్లించినగాని దహనకార్యం బుపక్రమింపరు. నీవు బలుతెగున
 దానివిలాసన్నావు గాని

చ. పదపద యిప్పుడైఁ తెఱ ♦ వా! తడవయ్యెను మాకు, నేల ని
 ల్పెద విక? నికుసూరని క ♦ లేదర మావల. బాటవైచు సంత
 తదనుకఁబోవె? శూలినయి ♦ నన్దలగోయక యూరకుందునా
 ముదిలెవుగాననే బ్రతిక ♦ పోయితి వింక దొలంగు మిచ్చటన్.

చంద్ర—ఓ దయాసూర! యెఱుంగకఁజేసిన నానెరమును మన్నింపుము. నేనెప్పుడు
 శరీరమాత్రవిభవనై యున్నాను. విప్రునింట నూడిగము చేసికొనినగాని గ్రాస
 వాసంబులు జరుగని నిమిషేదరాలనుఁ నే నేమాలముపఁ గాటిసుంకమును
 జెల్లింపఁగలను?

హరి—(స్వగతము) అకటా! నేనెంత గౌరవము వహింపవలసినవైనను. (ప్రకాశ
 ముగా) మానినీ! నీవు పేదరాలవైన మాకేమి? భాగ్యవంతురాలవైన మా
 కేమి? భాగ్యమున్నను రావలసిన సుంకముకంటె నెక్కుడు మే ముపేక్షిం
 పము. చూడ యొకటియు, పిండంబుఁ దండులంబులను, నొక పాతయు,
 మా కిచ్చింగాని కే నీశవమును దహించనీచును. నన్నుఁ గఠినాత్ముండని
 యెంచిననునకు కులధగ్గుంబు వీటింబుచ్చి యిరీతిం గాటికాపరితనముచే
 జీవించు నీచండాలదాసునకుం గరుణ యొక్కడివి? పొమ్ము.

చంద్ర—అయ్యో! ఎఁరైననేమి? దీనక్షణము తప్పు గాదుగదా!

హరి—తప్పి యొప్పో మాకడం జెప్పకుము. పొమ్ము. శవమును బాటవైచెద
 జాడుము. (అని పాటవైచుచోవును)

చంద్ర—అకటకటా! ఎంతటికొనికొలము సంభవించినది. విశ్వవిద్యుంధురాచార్యు
 ఁను నెల్ల నేకచ్చత్రాధిపత్యము వహించి యక్రాంతంబు పాదాశ్రితమున

సామంతభూకాంతులతోటిమణిఘృణీరావంబులచే విరాజిల్లు పాదయుగళము
గల చక్రవర్తికిఁ గుమారుడై కడఁగీకాటిలో జేరెడు నేలకేని స్వతంత్రుఁ
డగుటకు నోచుకొనక పోయెనుగా ? కొడుకా ! నీ ప్రారబంబున కెంతని
విలంతు ?

హరి—(స్వగతము) ఈబాలం డెవ్వఁడో మహారాజు కుమారుడని విస్వప్రమేనజే
నేనింక నేమని తలంపను ? వీఁడు నిశ్చయముగా మాలోహితాస్థుఁ డేమో?
నిస్సంశయముగాఁ బేరుతెలియకయే నేనేల కీడు నే యూహించవలయును?
తండ్రీ ! లోహితాస్థా ! నీకు దీరాయురారోగ్యములు గలుగుఁగాక ! వీఁ
డెవ్వఁడైననేమి ? నావిధియందు నే నొకవిధముగాఁ బ్రవర్తింపరాదుగాదా !
(ప్రకాశముగా) ఓకాంతా ! నీ వెంత యేడ్చినను నేను గరుణింపఁజాలను.
నీయుదంతం బంతయు గడునద్భుతముగా యున్నది. చనిపోయినవీఁడు రాజు
కుమారుడైనట్లు నీయేడుపువలనఁ చెలియవచ్చినది. నిజముగా నీవు రాచదేవే
రివే యైనదోమా కీయవలసిన కాటిసుంకము నీకడ లేకుండునా ?

చంద్ర—అయ్యో ! కాలవైపరీత్యమున నుత్తమపదవిం బాసి యిప్పుడు నేను శరీర
మాత్రవిభవసైయున్నానని ఇదివఱకే విన్నవించుకొంటినే. నీకేలదయరాదు.

హరి—నేనిది బొత్తుగా నమ్మను. నీకిప్పుడున్నవిభవము శరీరమాత్రమే కాదు. అలో
చించుకొనుము.

చంద్ర—అయ్యో ! ఇంకేమున్నది ?

హరి—ఏమీ ! ఇంకేమి లేదా ? చూడు.

మ. దళమా పయ్యెదలో నడంగియు సము + ద్యత్కాంతు లీరెండలన్
మలయింపన్ దిశలన్, ద్వదీయగళ సీ + మన్ బాలసూర్యప్రభా
కలితంబై వెలుగొందుచున్నదది మాం + ల్యంబు కాఁబోలు ! నే
వెలకై నన్ దెగనమ్మి నీసుతునకై + వెచ్చించినన్ జెల్లదే ?

చంద్ర.—(ఉలికిపడి) అయ్యో ! దైవమా ! రెండవ సురజ్యేష్ఠుఁడగు వసిష్ఠమహర్షి
ప్రభావంబుచే నాపతికిఁ దక్కు నన్యులకు గోచరంబుగాని నా మంగళ
నూత్రం బొక్కచండాలుని కంటంపఁడేగా ! కాదుకాదీతఁడు నాపతి హరి
శ్చంద్రుఁడే (అని కాంగిలించుకొని) హా ! జీవితేశ్వరా ! హా ! విశ్వంభరా
ఖండరాజ్యప్రదానగంధర్వితకాశికా ! హా ! వసిష్ఠప్రియశిష్యా ! హా ! సార్వ
భౌమలలామా ! హా ! సత్యప్రియా ! హా ! హరిశ్చంద్రా ! నేనేమందభాగ్యు
రాలనగు నీజీవితేశ్వరిని, చంద్రమతి, ఎల్లప్పు డలారుముద్దుగాఁ బెంచిన నీ
వంశాంతురంబగు నీ కుమారుడు లోహితాస్థుఁ డీకాటిలో గులకరాలపై
నెట్లు పండుకొనియున్నాడో యొక్కమాటుఁ గన్నెత్తి చూడుము. ప్రాణ
పతి ! రాజరాజతోటిర మణిమంజరిరీతి పాదాంభోజుండగు నీకా, ఈకాటి
కొనరితనము, అకటకటా ! దురవలోకనంబగు నీప్రేతాలయందే నీ కయో

ధ్యాపురం బయ్యెనే ? కక్షకుఁగలిగిన నులకత్రాళ్ళచే నల్లబడిన యీమంచె
యే నీకు నవరత్నసింహాసనం బయ్యెనా ? భయంకరంబులగు నీభూతభేతాళ
పితాచగణంబులూ నీకు భటసముదాయము ? శవనికరంబుల దహించుచుం
డిన సాదగుంపా ! నీకుఁ గరదీపికా సహస్రములు ? నాథా ! నీరాజగం
బెందు పోయినది ? నీతేజం బెందు దాఁగినది ? నీవితేశ్వరా ! అక్రాంతంబు
పాదాక్రాంతులై ననుస్కరించు సామంతులెల్ల నీ కివ్వ జేల యడుగునకు
మడుంగు లూ త్రకుండిరి ? కరపలవంబుల బంగారు పశ్చెరంబులఁ బట్టి పురం
ద్రీజనంబు నీకేల నీరాజనంబుల నెత్తుండె ! నీసత్యభాషామనీషం గుఱించి
ప్రబంధముల నుడువు వందిమాగధజనం బెందుఁబోయె ? రాజచూడామణి !
నీ. పసిడిమేడలలోన ♦ పసియించు ప్రభునకా

కటకటా ! యీ వల్ల ♦ కాటి వసతి ?

కనుసన్న దొరిలచేఁ ♦ బగులందికొను మీక

యీ నికృష్టపుమాల ♦ వాని సేవ

అలరుఁదేనియలతో ♦ నారగించెడు మీక

అకట ! శవాల పిం ♦ డాశనంబు

జలుగు బంగారుదు ♦ స్తుల ధరించెడు మీక

పొలసుక పొలయు నీ ♦ బొంతకోక

కనుల మీ యిట్టిదుస్థితిం ♦ గనిన నాకుఁ

జావురాకున్న దెంతని ♦ సంతసించు

హా ! హరిశ్చంద్ర ! సార్ వి ♦ ద్యాఫణీంద్ర ?

బుధజనమనశ్చకోర సం ♦ పూర్ణచంద్ర !

ప్రాణేశ్వరా ! మన విపత్తురంపర కేనాటి కంతములేకపోయెనే ? నన్ను విక్రయిం
చుటచే విక్ర్యామిక్రూని ఋణబాధ నిరవశేషముగాఁ దొలంగి యొక్కడనో
మీరు కొంత సుఖముగా నున్నారని తలంచితఁ గాని నాకు సంభవించిన
దాగ్యమునకంటె వేయిమడుంగు లెక్కుడు నీచంబగు నీచండాసేవావృత్తి
యందుఁ జిక్కియున్న మీకడకుఁ జనిపోయిన లోహితాస్యునికశేబరముతో
నిట్లు వచ్చెదనని యొక్క నాఁడు దలంపనైతి నే ? నృపసార్వభౌమా ! ధైర్యము
వహించి యొక్కమాటైన నాడుము.

హరి—ఏమీ ! నీవు చంద్రవతివా ? అయ్యో ! వీడు నాకొడుకు లోహితాస్యుఁ
డా ! (కుమారు నెత్తుకొని)

శా. హా ! సూర్యాన్వయవార్ధి కాన్తుభమణి ! ♦ హా ! సద్గుణాంభోనిధి !

హా ! పాండర్వనిగస్త మస్థధశతా ! ♦ హా ! పూర్ణచంద్రాననా !

హా! సల్లక్షణ లక్షితాంగ లలితా! † హా! మత్తభృంగాలకా!
 హా! సేవాపరితోషితద్విజయ! † హా! లోహితా! హా! సుతా!
 శండ్రి! పలుకవేమి? నిన్ను దుస్సహంబగు సేవకావృత్తి నప్పగించిన కిరాతుండైన
 నిన్ను గన్పతండ్రిని నన్నొక్కమాటు తెప్పలెత్తించాడుము. నాయనా! నీ
 వస్వదే సర్వయాత్రంట్టుటకు నీకేమిచూడేండ్లుపట్టినవి? కొడుకా! లోహితా!
 నీ. మోయలే దింకను † మూఁపు కాయలు గాయ

సర్వసర్వసహా! చక్రతలము

వ్రాయలే దింక గ † ర్వాయత్తుల జయించి

యఃఖల దిక్కుల విజ † యాక్షరముల

నిలుపలే దింక న † త్కులకాంతను నరించి

సింహాసనము నీ † చిన్ని సుతుని

సలుపలే దింక ని † ర్జరకోటి మెచ్చగా

నశ్వమేధాది య † జ్ఞాదికముల

కన్నతల్లిదండ్రులగు మాకు † నిన్ని నీళ్ళు

విడువవలసిన పనిగూడ † నడుపలేదె

యిన్నిపను లున్నవే నీకు † మన్నె తేడ!

యెందు కీజాడ? లేచి రా † యందగూడ?

చంద్ర—జీవి శేక్సరా! ఇక నెక్కడికొడుకు! మీరు ప్రాకృతునివలె శోకాంధ
 కారంబున మునుంగు దగదు. ముందు జరుగదగిన కుమారుని దహనవిధి
 కుపాయమేదైన నున్నచో బరికింపుడు. ప్రాద్దుబాడవకమున్నపోయి కంటి
 కగపడకున్న మాదొరసాని కాలకంటక యాజ్ఞ సులంఘించినదాన నగుగును.
 హరి—జేబీ! నిర్భాగ్యుడనై చండాలదాస్యంబునఁ బొట్ట బోసికొను నేను నీకే
 యుపాయమున సహాయము చేయఁగలను? చెప్పును.

ఉ. అందటి కెట్టివో స్వవిష † యంబున కట్టివె కాటిచట్టముల్
 నందనుడంచు వీని గరు † గం గని దేలినవాని యాన మీ
 అం దగవా సతీ! కనిక † రమ్మున కింత యెడమ్ము లేదు, మా
 డం దొర కీక యిప్పు డిచ † టన్ జితఁ బేర్చుట కేను గర్తనే?
 కావున నెట్లయిన మీదొరసాని నడిగి మాస్వామి కీయవలసిన మాడయుం బాతయు
 సంపాదించుకొని రమ్ము. ఇప్పుడు నాచేతనైన సహాయము నాకిందు రావలసిన
 పిండాశ్రమ మనుకొనుట దక్క వేతొందు లేదు.

పల్లెటూరువా! విద్వి! యెంతవాని కంతటి దురవస్థఁ దెచ్చి పెట్టితివి? నాథా! ఇట్టి

యిక్కట్టులందును మీరు ధర్మసంధులు దొలంగినందులకు నాకు సంతసమే కలుగుచున్నది. నేను మాదొరసానికడకేగి మాడయ్యల బాతయ్య నడిగెదను. అవిడకా కాసంత దయగూడ కలుగకున్న విధియెట్లువిధించెనో యట్లుగనగా!
హరి.—శ్రీఘ్రముగఁ జూచు. అంతదనుకఁ గుఱివానికేటరము నేఁ జూచుచుండెద.
(చంద్రమతి నిష్క్రమించును)

హరి—(కుమారుని ముం దుంచుకొని) హా! హా! యెంత ఘోరము సంభవించినది? కొడుకా! లోహితా!

మ. చతురంగభోధి వరీత భూతధరణీ ♦ సామ్రాజ్య సర్వస్వ సం
తత ధౌరేయుడనయ్య నీవొకనియిం ♦ టం గూటికై బంటవై
యెరిగినై చ్యంబు నహించి దిక్కు సెసి ♦ యిట్టైనాడ వేమందు నీ
బ్రతుకీనాటికే తెల్లవాతెగద పు ♦ త్రా! యిన్ని బన్నాలతోన్
తండ్రి! నీ ప్రాణము నకా కాలగర్భ మెక్కడ వాపురించెను? నిన్ను గన్నతల్లి
దండ్రు లెన్నో దుఃఖంబు లనుభవంప రాళ్ళకలె బ్రతికియుండ నీవు దిక్కు
లేక యేకాకినై తుదకిట్లు దుర్మరణంబు పాలైతివే?

శా. నిన్నాపన్నగముగతం గఱనఁ దం ♦ డ్రీం దల్లిచిన్ జీరి యే
మన్నావో యపు డెంత బాధపడితో ♦ హా! పుత్రకా! నాకునై
యెన్నో బన్నము లందినావు తుదకి ♦ క్లేకాకివైపోవ నే
గన్నారం గననైతి నీయెడఁ గృత ♦ ఘ్నత్వంబు వాటించితిన్.

ఇంక గుఱించి యేమి ప్రయోజనము? నీవు దీర్ఘాయుష్మంతుడ వగుదువని నుడివిన
కాలజ్ఞులెల్లలే నిక్రమంబులుగ నేని నీకిన్ని కష్టంబులు రాకుండు. కాటిపన్ను
నక్షై పోయినదేది ఇంకను రాకున్నదే? తెల్లవాతినదే? ఏమీ కలకలము?
(తెగలోఁ గలకలము, ఓహో పు జనులారా! మన రాజుగారియింట దొంగతనము
చేసి ధనాశచే రాచవిడదం జరిగిన యీ శిశుహంత్రినిఁ దలఁగోయవలసినదిగా
రాజాజ్ఞ యైనది కనుక దీనిని వధ్యశిలయొద్దకుఁ దీసికొనిపోవుచున్నాము.

హరి—(ఆకర్ణించి) రాజభటు లిక్కడికే వచ్చుచున్నారే.
భటు—(ప్రవేశించి) ఓయీ! పిరదాన! రాజు నాన మేర బాలహంత్రినిఁ దల
నటుక మీపీరబాహు నీకు త్తర మిచ్చినాడు. ఇదిగో నాతని యానవాలు.
దీని నింకఁ దం నటుకుము.

హరి—(స్వగతము) ఏమిది! నాకన్నుల కేమైన భ్రమ కలెనా? నిక్రమముగానే
చంద్రమతిని జూచుచున్నానా? ఈ శిశుహంత్రి చంద్రమతియే? (ప్రతా
పముగా) అయ్యలారా! మీరు నేరస్థాననయందుఁ జూరపాటు పడదగదు.
తీవ్రగ నాలోచింపుడు,

భటు—ఏమాయీ! మహారాజుగారియజ్ఞ కేయెదురుచెప్పుచున్నావు? నీకీ యధిక ప్రసంగ మెందులకు? వెంటనే రాజుజ్ఞ నిర్వర్తింపుము. మేమింక బోవుచున్నాము. (నిష్క్రమింతురు)

హరి—(చంద్రమతిని సమీపించి దుఃఖముతో)

శా. హా! కాంతా! జగదేకపావనివి యీ యన్యాయ్యపున్నింద నీ కాకల్పించుట? రాజునిర్దయుడే? యో! గ్యాయోగ్యము లూగడడే? లోకంబంతయు నస్తమించెనె? దయా! ఖండైన దేవుండు లేడే కాపాడగద? గర్భసాక్షి పయి లేడే! సర్వముం జూడడే.

చంద్ర—నాథా! దుఃఖింపకుండు. జైత్రము లేకేమి? నా పూర్వజన్మసంచిత పాప ఫలంబున నిజమో, యబద్ధమో కాశికాపురాధీశ్వరునిచే కాశ్యతమైన ఈలాటి నింద యోగింపించబడి స్వచ్ఛమైన నీకులంబున కల్ల నొక కళంకంబు దెచ్చిన పాపాత్మురాలనైతి.

హరి—ఏమీ! జగదేకపావనియగు నీయందే యొక నీచుండు నిందారోపణ మొనరించెగా? ఎట్లు?

చంద్ర—నాథా! అవధరింపుము. అట్లు మీచే సెలవందికొని పోవుచుండ దారిలో నొక మాలకవము నాకాలికిఁ దగిలెను. అంత మతిచలించిన దాగనై యా కళేబకము మన లోహితునిదేమో యని పరికింపుచుండ యనుంకరులం బోలిన రాజభటు లచ్చటికి వచ్చి “ఓసీ పాపాత్మురాలా, రాజుండ నేల చంపితివి” యని నగలమూట నొకదానిని నాయొడింబడవైచి దొంగ చిక్కి పని నన్ను దన్నుచు రాజుపాన్నిధ్యంబునకుం గొంపోవ నతం డతిమృతమన స్కందై నాతల నటుకుమని యాజ్ఞాపించె. ఇదియే నానిందకుఁ గారణము.

హరి—అకటకటా! ధర్మమునకు నేటికంతటి దునితి సంభవించినది. తనచిత్తంబు మెప్పింపవలయునని నేపకులెక్కరిపైననో నేరమోగింపించి తనయొంటినిల్పిన తోడనే న్యాయాన్యాయములు విచారించుకుండ నిరపరాధులఁ గూడ సాపరాధులఁ జేసి శిక్షించుచుండిన యీలాటి రాజు లుండియేమి? మండియేమి? దేవీ! చంద్రమతీ! నేటితో మనయాశాబంధముఁ గూడ దీరిపోయినది. నేనింక నా స్వామియాజ్ఞ నెఱవేర్చక తప్పదుకదా! ఇదిగో! ఖండింపలైన అపరాధుల రక్తపంకముచే నెఱుఁగె యున్న యీ వధ్యశిల నీ వింక నారోపింపుము. కులకాంతను విన్నోక్కనికి విక్రయించిన యీ కృతఘ్నునకు స్త్రీహత్యాపాతకము గూడ రాదగదే.

చంద్ర—(వధ్యశిల నారోపించి) నాథా! మీరింక నాకై చింతింపకుండు. మీ రెఱుగని ధర్మములు లేవుగదా. నన్ను జంపుటవలన సంభవింపగల పాపము నిరపరాధుల శిక్షించు నీగాశికాపురాధీశ్వరుఁ జెందుగాని, మిమ్ముంట నేరదు

అరిగొక రాచబిడ్డను జంపితి నను నీచమైన నిందను మోసిన నే నింక బ్రతికి
మాత్రమేమి ప్రయోజనము ? ఎక్కడనో నీచపుచావు చావకుండ నాజీవితే
మృత్యులగు మీచేత నే జావన లిగినందులకు నేను బూజ్యురాలనే! మీరింక
నిక్కొంకచిత్తమున మీఁత్యనిరూఢి వేల్పులెల్లం బ్రకరింప నాతలంబ్రుంచి
విస్వామియాజ్ఞ కలువేర్చుడు. ప్రాణపతి ! నాకడసారి కందనముందికొనుడు.
హరి—హా! హా! దుర్భరము దుర్భరము. జేవీ! నీ వెంత చెప్పిను నా మాటలు
జరించుటెట్లు?

నీ. నీవేకదా నాకు నిఖి ♦ లేప్పింబులఁ

గరగతంబు లొనర్చు ♦ కల్పలతపు

నీవేకదా నాకు ♦ నిత్యసత్యయశంబు

దరిజేర్చుచుండెడు ♦ ధైర్యలక్ష్మి

నీవేకదా ఘోర ♦ దావానలమునుండి

మమ్ము రక్షించిన ♦ మానవతివి

ఈవేదా మాని ♦ ఋణాధాదొలగించి

పరువు నిల్పియుట్టి ♦ భవ్యమతివి

నీ. నీనెకా నావిధానంబు ♦ వీవె కావె

నాకులనిభూషణంబు ♦ నలిననయన

అరుచనే నాకు వేయి జ ♦ స్వములకై న

సన్నువంటి సతీమణి ♦ నొలతమిన్న !

చంద్ర—నాథా! దుఃఖం బుపయింపుడు.

హరి—ఇవేగో! నేను దుఃఖము విడిచిపెట్టినాడను.

గీ. మానినీమణి ! గతమెల్ల మాటచిహ్నము

బదిలపఱపు మేకాత్ర ♦ హృదయవృత్తి

భక్తిఁ గడసారి నాభగ ♦ వంతుఁ గూర్చి

త్రయ్యంబు మోడ్చి ధ్యా ♦ నించుకొమ్ము.

చంద్ర—రమేశ్వరా! దీనబంధు! దయాగుణనాథా! విశ్వనాథా!

మ. య. మే నాకడసారి ప్రార్థనము తం ♦ ద్రీ! సర్వభూతేశ! నే

నీ నీ మోక్షపదంబు గోర నింక నె ♦ న్నే జన్మముల్ నాకు నీ

హృదయంబు నన్ని జన్మముల కె ♦ ట్లో నిత్యసత్యవ్రతున్

సాక్షాత్కార్య విచారధీదుని హరి ♦ శ్చంద్రుం బలిం జేయుమీ

ప్రాణేశ్వరా! నీ నీ జన్మమున నీ తొనరించు తడవటి నమస్కార మిదియే ఇంక
గాజాజ్జ నిగ్గు రింపుడు.

హరి—అహా! నా నాటకంబునకు నిర్వహణసంధి నా భార్యకథనిదానంబుతో ముగియుచున్నదిగాదా? అయ్యో! నేనెంత ఘోరపాతకుడను! పాలవంటి కులంబెల్ల నాకులం బొనరించి యొక్క చండాలుని దాన్యం బంగీకరించినది చాలక శిరణాగతులగు వారైనను స్త్రీజనంబుపైనను గృహా మెత్తక రక్షింతునను నాగ్రహించ గూడ భంగము గావింపఁ జేసట్టివ కులకాంక్షను, నిరుపమాన పతివ్రతాలలానును జేతులారఁదలఁగోను నాహసించుచున్నాను. అయ్యో! స్వాధీయగు వీరబాహు నన్నే యీ కార్యంబున కేల నియమింప వలయు? తానే రాజాజ్ఞ నిర్వర్తించిన నాకింత సంతాపము లేకుండుగదా! దైవమా! ఇన్ని దుఃఖములతోన న్నితకాలము బ్రతుకనిచ్చినదిట్టి స్త్రీ హత్యాపాతక మొడిగట్టుటకా? కటకటా! భూదేవి! స్త్రీహత్యకుఁ గూడ బాల్పడిన యీచండాలుని ప్రాణంబులఁ బోకొన్ని నీభారము కొంత తగ్గించు కొనరాదా? భగవానుఁడా! లోకబాంధవా! నీ వంశ మెల్ల నిట్లవడిరి పాలుచేయుచున్న యీ నీచ హరిశ్చంద్రుని నీ సహజ కరణములచే భస్మీ భూతునిఁ జేయలేవా? మునిజనగరిష్ఠా! కసిపా! ఈ నీకమ్యుని పాపకర్మంబులఁ గన్నాదగ జూచుచుండియుఁ బ్రళయకాల నిర్ధాతసమయమైన నీకాప వాక్కు విడువకున్నావేమి? ఛీ! ఛీ! చక్షిణ హస్తమా! నీవు దినక్రమ మున నీసుకృతము లన్నియు మంటఁగొనిపోని తుదకేమి కానున్నావు?

ఉ. కమ్మనియాలనేత మును ✦ గన్ సవనాన్నిని దృష్టిసేయు పు
ణ్యమ్ము సగ మ్మణంగె మన ✦ సమ్మున బీనుఁగులంటుటన్, వివా
హమ్మున నేసతిన్ విడువ ✦ నంచు స్పృశించితో తిచ్చిరమ్ము నా
కొమ్మును జంపగా సగము ✦ గూడ నశింపదె పాపహ సమా !

ఖ్దుమా ! నీ వెంత యపకృతికిఁ బాల్చుచుంటివి ?

చ. విడచితి రాజ్యమైన, సరః ♦ విం గులకాంతను నై నఁ గన్న యీ
కొనుతున్ననై న ! నిన్ను వను ♦ గుం గళి జూచితిగాని. అడగూ !

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಆದೇಶದ ಅನ್ವಯವಾಗಿ

విడుదల, యాభ్యుదయము, విశ్వము, అమృతము, అమృతము ?

భీ! ఏమి, నాయతిచా చల్యము? పనిత్రమై సత్కర్తరిక నాకాదు. నీ. జంతు
నాచూస్తున్న నాచురింపకలసిందే కావు,

సీ. హృదయమా ! సతీ నా ♦ ఋణశుల్క సరిపోయె

నీ కేట, ము స, యీ • నెలత పె న

మోహమా ! నీకాల ♦ ముగియించె మాచెంత
 బ్రతుకు మెండేనిదం ♦ పతులపాంత
 దుఃఖమా ! నీవున్న ♦ దొంగు తప్పదు మాకు
 దొంగి పొమ్మింక నా ♦ తలపు వీడి
 ఖడ్గమా ! మాగినీ ♦ కర క్తము గూడ
 జవి చూడగలవు ని ♦ శ్వలతఁ గొనుము
 గీ, సత్యమునకయి యీ హరి ♦ శ్చంద్రు వంశ
 మంతరించెడుగాక శ్రీ ♦ హరునిమీద
 మనసు గుఱిజేసి హః ! చంద్ర ♦ మతి త్వదీయ
 కంత మర్పింపు నీపతి ♦ ఖడ్గమునకు.

[అని కత్తి నెత్తగా హఠాత్తుగా విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించి నివారించి]
 భరి ! భరి ! హరిశ్చంద్రా ! చాలు ! చాలు ! నీసాహసకర్మంబు ! ఛీ ! ఛీ ! నీ
 పెక్కడనో రాకానికి జన్మింపవలసినవాడవు. నీముఖము జూచిన దురితము,
 విశ్వామిత్రుడతంబగు నీకాక్షయము నేటి కీలాటి లతాతన్మూల జంపనిద
 పడెగా ? “అటు నెలలు సాముచేసి మూలనున్న ముసలమ్మ నోడించి”నట్లు
 నీభుజులం బీలాగున గునుమకోమలలం జంపుటకు నక్కటకు వచ్చెనుగా ?
 నీకులగురుండగు వత్సాడు నీకు ధనుర్వేదము నేర్పిన దిందుకేనా ? జగద్వం
 ద్యుమగు నూగ్యవంశంబునం బుట్టి మావంటివారికెల్ల దలవంపులగునట్లొక్క
 చండాలుని దాగ్యంబునకుఁ జొచ్చుట చాలక శ్రీహత్యకుం గూడఁ బాల్ప
 డితివిగా ? దుర్మార్గుడా ! కమంచితసాధ్యమతల్లియగు నీ యిల్లాలిం జంప నీ
 వింక నేన్దర్గరాజ్య మేలదలంచితివి ? ఇప్పటికైన నామాట విని సౌందర్య
 శీలగు నా ముద్దుకూతులం బరిణయ మగుము. నీదారపుత్రుల ప్రాణదానం
 బును, రాజ్యప్రదానంబును ననుగ్రహించెద వినుము. నావాక్యము అమృతోప
 కమానములు గుమీ !

హరి—(నవ్వి) గాధేమా ! ఈనీతులు నా కవసరములేగు గాని మీరింక నిక్కడ
 తొలగిపొండు. నాపూనిక మాన్ప నింక మీతరముకాదు. పొండు పొండు.

విశ్వా—కొని నీ వనుభవించెదవు. (స్వగతము) నే నిష్ఠు జేమి నేయదును ?

హరి—దేవీ ! నిద్రముగా నుండుము.

విశ్వా—(తత్తరముతో) హరిశ్చంద్రా ! ఈపాటికి శాంతింపుము. నీ గురువే జయము
 చెను. నేనే యోడితి.

హరి—అయ్యా ! మీమాటలు నాకర్థముకొవు. గురువేమో జయమేమో నే నెఱుఁ
 గను. పొండానటకు.

విశ్వా—(దిక్కులకుఁ బరుగత్తుచు) నక్షత్రకా! నే నిప్పు జేమి సేయునురా?
 ఓదేవేంద్రా! మీరైన హరిశ్చంద్రుని వారింపుడు. హరిశ్చంద్రా! శాంతింపుము.
 శా. సత్యశ్రీనిధివైతి, నీగురువ్రతి ♦ జ్ఞావాక్యము లెసలై; (స్త్రీ)
 హత్యాదోషముఁ గట్టికోకు మిపు ♦ డార్యాభర్త విశ్వేశుఁడే
 ప్రత్యక్షం బగు నీదు దేశికునితోఁ ♦ బాలింపుమా నన్నుఁ, బ్రా
 ణత్యాగం బొనరింతు లేనియెడ న ♦ న్యాయంబుగా నీకునై.

[మరల దిక్కులకుఁ బరుగత్తుచు]

శా. నేరంబుల్ దిగమ్రుంగి కాశ్యబడినన్ ♦ వేధింతువేమీ వసి
 ప్తా! రాయిప్పుడు పెండ్లివారినిడక ♦ లాగింపకయ్యా! మహేం
 ద్రా! రాజిప్పటికే తెగించి తన కా ♦ ర్యం బెల్ల నెగ్గించె నే
 మోరా రండిక? జమ్మదాక బిగియిం ♦ పుల్లూడ వెవ్వారికిన్.
 ఓ కాశీ విశ్వనాథా! నీవైన నీ రాజేంద్రుని వారింపుము.

[పార్వతీఁహితుఁడై పరమేశ్వరుఁ డింద్రవసిష్ఠులతోఁ బ్రవేశించును]

పర-శా. శాంతింబొందు త్రిశంకునందన! హరి ♦ శ్చంద్రా! భనత్సత్య వి
 క్రాంతిన్ మెచ్చితివచ్చితిన్ వరముగన్ ♦ గై సేయ, నీసద్యశ
 స్సంతానంబులు వియ్యమంది సకలా ♦ శాదంతి దంతప్రభా
 సంతానంబులతో నిరంతరము వి ♦ శ్వస్తవ్యమై క్రాలెడిన్.

హరి—(ప్రాంజలియై) మానినీవృత్తము.

జయ జయ సురరంగా! సంగతస్వోత్తమాంగా!

జయ శరధినిషంగా! శైలజాభిషంగా!

జయ వృషభతురంగా! సాధుచిత్తాబ్జభృంగా!

జయ జయ ధవళంగా! సంతతానంసంగా!

మహాత్మా! గీరికా! నమస్కారము. మహేంద్రా! వందనము. గురూత్తమా!
 అభివాదము.

వసి—వత్సా! హరిశ్చంద్రా! నీయెడ పరమేశ్వరుఁడు ప్రసన్నుఁడయ్యె. నీకింక
 గడ్డములు తొలఁగినవి.

పార్వ—చంద్రమతీ! పతివ్రతాతిలకం బగు నీచేలోకం బంతయుఁ బవిత్రమైనది,
 నీకేమి వరములు కావలయునో కోరుకొనుము.

చంద్ర—అమ్మా! మీరు ప్రసన్నతం జెందిన నీయరాని దేమున్నది? చనిపోయిన
 రాచబిడ్డం బ్రతికించి నా యపవాదంబుఁ బొంపుము.

పార్వ—సాక్షీమణీ! నీధర్మగుణంబునకు మెచ్చితి. రాచబిడ్డతోఁ గూడ నీ కుమారుడును సజీవుం డగుగాక! లోహితాస్యా! లేచిరమ్ము. (లేవనెత్తును)

[తల్లిదండ్రులు కాఁగిరించుకొందురు]

లోహి.—మిత్రులారా! నేఁ గోసిన కుఁ లెక్కడ?

పర—కుత్తా! నీగురువునకుఁ జేరినవి. తొందరపడకుము. హరిశ్చంద్రా! నీ వింక నీరాజధానికిఁ బోయి పట్టభద్రుడఁడ వగుము.

హరి—అయ్యో! 'చండాలదాసుఁడనైన నాకింక రాజ్య మెందులకు? మీ దర్శన భాగ్యము లభించెఁ జాలదే?

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా! సత్యవ్రతముఁ బరీక్షింప నేనే నీ కిన్ని కష్టంబులం దెచ్చి పెట్టితిని. ఇది యంతయు నామాయాకల్పితము. చూడు.

గీ. కడకు నిను దాసునిగఁ గొన్న కాటితోడను

పరయముఁడు గాని కడజాతి ♦ వాఁడు గాఁడు

ఇపుడు నీవు వసించెడు ♦ నిప్పొలంబు

సవనవాటంబు గాని మ ♦ సనమ్ము గాదు.

మఱియు, క. పనికత్తె నీ వనిలిం

గానినాతిఁడు బాలచంద్ర ♦ కోటిరుండు గా

క నిజముగా విప్రుడు గా,

డవఘా! హర సేవ దొరకునా ♦ యన్యులకున్?

కాపున మరల నీరాజ్యము నీవు గ్రహించి నన్నుఁ జరితార్థునిఁ జేయుము.

వసి—వత్సా! ఈవిశ్వామిత్రుని ప్రార్థన మంగీకరింపుము.

హరి—గురుత్తమా! ఇచ్చుహనీయుండు నన్నుఁ బ్రార్థింపవలయునా?

పర—విశ్వామిత్రా! నీచేతితోఁ గిరీట నూతని శిరం బలంకరింపుము.

దేవేం.—గాఢేయా! నాఁడు సకల మునిగణంబుల సమత్వమునఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞం తెలించుట కిదియే యదను. కాపున నీ పరమేశ్వరు నాజ్ఞ శిరసావహించి నిత్యసత్యవ్రతుండగు నీహరిశ్చంద్ర చక్రవర్తికి నీచేతులార పట్టాభిషిక్తుం జేసి నీతపశ్శక్తి యంతయు ధారపోయుము.

విశ్వా—(అట్లు చేసి) ఇదిగో నాతపశ్శక్తి యంతయు నీకే ధారపోయుచున్నాను. పరిగ్రహింపుము.

వసి—విశ్వామిత్రా! ఇప్పటికై నా నెకరు గెల్చిలో చెప్పుము.

విశ్వా—చాలు చాలు. విశ్వామిత్రుండు నీ కోడెనని తలంచుచున్నావు కాఁబోలు సాటిరాచబిడ్డయగు మాహరిశ్చంద్రుని సత్యయశంబుఁ బ్రకటింప నుద్దేశించి సఫలీకృతమనోరథుండనగు నాకుఁ బరాజయ మెక్కడిది? ఇన్ని కష్టములు పడకున్న నితని కీర్తి లోకమున కెట్లు వెల్లడియగును?

హరి—నిజము, ఇమ్మహాసీయుని వచనంబులు యధార్థములు. చూడుడు.

గీ. కఱగినను గాని పసిడికిఁ ♦ గాంతి రాదు

దఱచినను గాని పాలఁ జే ♦ కురదు వెన్న

యొరచినను గాని మణిక్వై న ♦ నొటపురాదు

ఇడుమలను గాని నరున కే ♦ ర్పడదు కీర్తి.

నేపే—విశ్వామిత్రా ! నాడు నేను సభలో

గీ. సరసులగు పండితుల విమ ♦ ర్శనములెల్ల

గడచినదె కద నిద్రిష్ట ♦ కావ్యమగును

తన కళత్ర సుత ప్రాణ ♦ ధనము లడఁగు

సమయమున నిల్చియున్నదే ♦ సత్యనిష్ఠ.

అని వక్కాణించిన దిందులకే.

పర.—హరిశ్చంద్రా ! నీకింకేమి కావలయును ?

హరి.—దేవా ! నేనింకఁ గోరఁదగిన దేమున్నది ?

మ. తనయుఁ డాత్తనయుండు దుర్విష లస ♦ ద్దర్శికరగ్రస్తుఁడై

మనియెన్ జెట్టున కొక్క పక్షిగతి సం ♦ సారంబు నిర్భిన్నమై

చనినన్ జేరితి నాలుబిడ్డల నికృ ♦ వ్యంబైన దాస్యంబు వా

సె, ననిర్వాచ్యసుఖంబుదక్కె నశియిం ♦ చెన్ దుష్టనిందావళుల్.

అయిన దేవర బ్రహ్మం జెందిరి గాన నిట్లగుగాక !

మంగళ మహాశ్రీసృత్తము

(శ్రీ)లోనఁగ ధారుణీ నశేషమగు పంటలు విశేషముగఁ బండెడి ధర్మిత్రీ

సాలకులురాష్ట్రములుఁజూడిమెయి నేలుదు గపారకరుణారసగన్ముద్ధిన్

జాలగనసుంధరనసత్యమునశించుతిను సత్యమేజయంబు వహించుచున్

ధీలలితులైన కవిధీమల యభీష్టముల దీర్చెదరుగాక సృపమాఖుల్.

పర.—తథాస్తు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

గద్య

ఇది హరితస గోత్రపవిత్ర సృసింహ మనీషి వరపుత్ర బుధజనవిధేయ

లక్ష్మీకాంత నామధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీ సత్యహరి

శ్చంద్రీయ నాటకంబున సర్వంబును సంపూర్ణము

శ్రీ కొండవీటి ముద్రాక్షరశాల, రాజమహేంద్రవరము.